

Сергій Ніколаєв   Олег Шанюк

БЕЗПЕКА

ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НІКОЛАЄВ С.В., ШАНЮК О.В.
БЕЗПЕКА ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
Конспект лекцій

Одеса
Одеський державний екологічний університет
2023

УДК + 355.12
Н 63

Ніколаєв С.В., Шанюк О.В.

Н 63 Безпека військової діяльності: конспект лекцій. Одеса: Одеський державний екологічний університет, 2023. 113 с.

ISBN 978-966-186-267-7

Бойова підготовка частин і підрозділів залежить від багатьох факторів, серед яких значне місце займає забезпечення заходів безпеки під час проведення заходів повсякденної діяльності, навчальних занять, експлуатації озброєння та військової техніки.

В даному конспекті лекцій розглянуто положення про основи і організацію безпеки військової діяльності і вплив на неї небезпечних і шкідливих факторів.

Конспект лекцій призначений для курсантів другого року навчання РВО магістр за програмою підготовки «Організація метеорологічного та геофізичного забезпечення Збройних Сил України».

УДК + 355.12

Рекомендовано методичною радою Одеського державного екологічного університету Міністерства освіти і науки України як конспект лекцій (протокол №7 від 27. 06 . 2023 р.)

ISBN 978-966-186-267-7

© Ніколаєв С.В., Шанюк О.В., 2023
© Одеський державний екологічний університет, 2023

ЗМІСТ

Перелік прийнятих скорочень.....	5
ВСТУП.....	6
ТЕМА 1 ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ В ПОВСЯКДЕННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПІДРОЗДІЛУ.....	7
ЗАНЯТТЯ 1 Основні методи управління безпекою військової діяльності.....	7
1.1.1 Основні поняття безпеки військової діяльності..	7
1.1.2 Структура безпеки військової діяльності. Основні методи управління безпекою військової діяльності	12
ЗАНЯТТЯ 2 Заходи забезпечення безпеки особового складу підрозділу в повсякденній військовій діяльності	22
1.2.1 Законодавчі та нормативні акти з питань безпеки військової діяльності та відповідальність за їх порушення	22
1.2.2 Обов'язки посадових осіб з організації та здійснення заходів безпеки.....	34
1.2.3 Інструктажі. Види інструктажів. Документи, які оформлюються під час інструктажів.....	40
ТЕМА 2 ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕКИ ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ У ХОДІ БОЙОВОЇ ПІДГОТОВКИ.....	45
ЗАНЯТТЯ 1 Безпека при проведенні занять з бойової підготовки з застосуванням озброєння і військової техніки.....	45
2.1.1 Загальні заходи безпеки під час занять, навчань, бойових стрільб, водіння бойової техніки.....	45
2.1.2 Заходи безпеки на заняттях з тактичної підготовки.....	55
2.1.3 Загальні положення при проведенні занять з вогневої підготовки.....	58
ЗАНЯТТЯ 2 Безпека військовослужбовців при діях по бойовій тривозі.....	63
2.2.1 Заходи безпеки під час підйому підрозділу по тривозі.....	63
2.2.2 Заходи безпеки при організації виходу підрозділів із парків військових містечок і під час розміщення їх у призначених районах	65
2.2.3 Рекомендації щодо посилення захисту військових колон від застосування фугасів.....	74
ТЕМА 3 ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЖЕЖНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У ВІЙСЬКОВІЙ ЧАСТИНІ (ПІДРОЗДІЛІ).....	83
ЗАНЯТТЯ 1 Основні заходи з організації пожежної безпеки у військовій частині (підрозділі).....	83
3.1.1 Вимоги керівних документів щодо пожежної охорони	84
3.1.2 Загальні положення з організації пожежної охорони у військовій частині (підрозділі).....	87
3.1.3 Дії особового складу пожежної команди, чергового підрозділу	

під час виникнення пожежі. Розвідка пожежі.....	95
ЗАНЯТТЯ 2 Пожежна безпека будівель та споруд.....	98
3.2.1 Вогнестійкість будівель та споруд.....	98
3.2.2 Категорії приміщень та будівель за вибухопожежною та пожежною небезпекою	104
3.2.3 Класифікація вибухо- та пожежонебезпечних приміщень (зон).....	107
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	112

Перелік прийнятих скорочень

БВД	Безпека військової діяльності
БЖД	Безпека життєдіяльності
БМП	Бойова машина піхоти
БпЛА	Безпілотний літальний апарат
БТР	Бронетранспортер
БпАК	Безпілотний авіаційний комплекс
брТА	Бригада тактичної авіації
ВЛК	Військово-лікарська комісія
ВТЗ	Військові технічні засоби
ГБУ	Група бойового управління
ГР	Горючі речовини
ДПД	Добровільні пожежні дружини
ДПК	Добровільні пожежні команди
ДССТ	Державної спеціальної служби транспорту
ЗМП	Запасне майно приладу
ІМЗ	Інструкторське - методичні заняття
КЗпП	Кодекс Законів про працю
КП (ПУ)	Командний пункт, пункт управління
ЛЗР	Легко-займисті речовини
МОУ	Міністерство оборони України
ОВТ	Озброєння та військова техніка
ОТРК	Оперативно-тактичний ракетний комплекс
ПММ	Паливно-мастильні матеріали
ПНА (ДПНА)	Пункт наведення авіації (допоміжний пункт наведення авіації)
ППД	Пункт постійної дислокації
ППО	Протиповітряна оборона
ПТКР	Протитанкова керована ракета
ПХЗ	Протихімічний захист
РПГ	Ручний протитанковий гранатомет
РСЗВ	Реактивна система залпового вогню
РЕБ	Радіо-електронна боротьба
СВС	Статут Внутрішньої Служби
СПГ	Станковий протитанковий гранатомет
СУБЖ	Система управління безпекою життєдіяльності
ТН	Тактичне навчання
ФВУ	Фільтровентиляційна установка
ЦБУ	Центр бойового управління
ШРАС	Шашка імітації розриву артилерійських снарядів

ВСТУП

Складність та багатогранність військової служби вимагає від кожного військовослужбовця твердого знання та точного дотримання заходів безпеки в ході бойового навчання та при виконанні різних завдань.

Безпека військової діяльності – одна з основних дисциплін військової підготовки. Основними завданнями безпеки військової діяльності є: формування у курсантів навичок посадових осіб підрозділу щодо забезпечення безпеки особового складу в повсякденній діяльності, під час бойового застосування, експлуатації військової техніки при проведенні навчань, усіх видів навчальних занять; організації і здійснення пожежної охорони у військовій частині (підрозділі), безпеки взаємодії з цивільним середовищем в процесі військової діяльності; розвиток у курсантів здатності до самостійного та творчого вирішення завдань щодо забезпечення безпеки особового складу в повсякденній діяльності, самостійного застосування отриманих знань на практиці.

Безпека військової діяльності містить: інформацію про основні заходи безпеки в повсякденній діяльності особового складу підрозділів та у ході бойової підготовки; порядок організації протипожежного захисту та екологічної безпеки у військовій частині.

Для успішного вирішення питань пов'язаних з дотриманням заходів безпеки курсант повинен:

- знати основні поняття безпеки військової діяльності. методи управління безпекою військової діяльності та вимоги законодавчих актів з охорони праці;
- вміти самостійно вирішувати завдання щодо забезпечення безпеки особового складу в повсякденній діяльності та під час бойових дій, визначати, доводити та контролювати дотримання заходів безпеки підпорядкованого особового складу під час занять (навчань), експлуатації озброєння та військової техніки.

Вивчення заходів щодо забезпечення безпеки особового складу військових підрозділів і цивільного населення, збереження природного середовища та впровадження їх в практику повсякденної діяльності військ є основною метою навчальної дисципліни.

ТЕМА 1 ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ В ПОВСЯКДЕННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПІДРОЗДІЛУ

ЗАНЯТТЯ 1 Основні методи управління безпекою військової діяльності

Мета: ознайомити курсантів з основними поняттями безпеки військової діяльності, структурою та основними методами управління безпекою військової діяльності.

1.1.1 Основні поняття безпеки військової діяльності

В наказах Міністра Оборони України, в організаційно-методичних вказівках кожного разу акцентується увага на те, щоб надати пріоритетне значення роботі щодо суворого дотримання заходів безпеки під час проведення заходів бойової підготовки, інших занять та робіт.

Командири та начальники всіх ступенів повинні знати правила і заходи безпеки, суворо вимагати від усього особового складу їх виконання.

Особливу актуальність даній проблемі надає, перш за все, її велике суспільно-політичне значення, підвищення уваги до неї керівництва держави, правоохоронних і суспільних організацій. Це обумовлено тим, що у військах знаходиться велика кількість складного і небезпечного озброєння і військової техніки. Військова служба відрізняється насиченістю динамічних процесів, пов'язаних з несенням бойового чергування, вартовою і внутрішньою службою, участю в навчаннях. Практично кожен військовослужбовець пов'язаний зі зброєю.

Хоча поняття життєдіяльності існувало від початку існування людства, сам термін «життєдіяльність» порівняно новий. Цей термін з'явився з появою пілотованої космонавтики, але зараз він все ширше використовується в усіх сферах: ми говоримо про життєдіяльність села, міста, району, навіть про життєдіяльність мікроорганізмів, хоч це, як буде видно з подальшого тексту, не зовсім правильно.

“Життєдіяльність” складається з двох слів – “життя” і “діяльність”, тому з'ясуємо спочатку зміст кожного з них.

Життя - це одна з форм існування матерії, яку відрізняє від інших здатність до розмноження, росту, розвитку, активної регуляції свого складу та функцій, різних форм руху, можливість пристосування до середовища та наявність обміну речовин і реакції на подразнення.

Життя є вищою формою існування матерії порівняно з іншими - фізичною, хімічною, енергетичною тощо [1].

Життя - це особлива форма руху матерії зі специфічним обміном речовин, самовідновленням, системним управлінням, саморозвитком, фізичною і функціональною дискретністю живих істот і їх суспільних

конгломератів.

З цього досить складного визначення виведемо головне: *життя можна розглядати як послідовний, упорядкований обмін речовин і енергії.*

Невід'ємною властивістю усього живого є активність. “Усі живі істоти повинні діяти або ж загинути. Миша повинна перебувати у стані руху, птах літати, риба плавати і навіть рослина повинна рости” (Сельє Г. От мечты к открытию). Отже, активність є властивістю усього живого, тобто термін “життя” вже деякою мірою передбачає активну діяльність.

Діяльність є специфічно людською формою активності, необхідною умовою існування людського суспільства, зміст якої полягає у доцільній зміні та перетворенні в інтересах людини навколишнього середовища [1].

Поняття "людина", "життя" і "діяльність людини" ширше розглянемо у наступному. Зараз же лише зазначимо, що людська активність має особливість, яка відрізняє її від активності решти живих організмів та істот. Ця особливість полягає в тому, що людина не лише пристосовується до навколишнього середовища, а й трансформує його для задоволення власних потреб, активно взаємодіє з ним, завдяки чому і досягає свідомо поставленої мети, що виникла внаслідок прояву у неї певної потреби.

Як елемент природи і ланка в глобальній екологічній системі людина відчуває на собі вплив законів природного світу. Водночас завдяки своїй діяльності, яка поєднує її біологічну, соціальну та духовно-культурну сутності, людина сама впливає на природу, змінюючи та пристосовуючи її відповідно до законів суспільного розвитку для задоволення своїх матеріальних і духовних потреб.

Отже, під *життєдіяльністю* розуміється властивість людини не просто діяти в життєвому середовищі, яке її оточує, а процес збалансованого існування та самореалізації індивіда, групи людей, суспільства і людства загалом в єдності їхніх життєвих потреб і можливостей.

Перейдемо до визначення терміна “безпека”.

Дуже часто можна зустріти визначення безпеки як “такий стан будь-якого об'єкта, за якого йому не загрожує небезпека”. Але подібне визначення не може нас задовольнити повністю, оскільки таке розуміння безпеки лише вказує на відсутність джерела небезпеки, тобто воно може характеризувати якусь ідеальну ситуацію, в якій безпека виступає як бажана, але недосяжна мета.

Безпеку краще визначити як стан діяльності, за якого з визначеною ймовірністю виключено прояв небезпек або ж відсутня надзвичайна небезпека. Та це визначення, як і попереднє, містить термін «небезпека», який сам потребує визначення. В спеціальній літературі можна зустріти такі визначення:

- небезпека - негативна властивість живої та неживої матерії, що здатна спричиняти шкоду самій матерії: людям, природному середовищу, матеріальним цінностям;

- небезпека - це умова чи ситуація, яка існує в навколишньому середовищі і здатна призвести до небажаного вивільнення енергії, що може спричинити фізичну шкоду, поранення або пошкодження [1].

Державний стандарт України 2293-99 визначає термін “безпека” як *стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди.*

У цьому визначенні поняття «безпека» присутній термін “ризик”.

Ризик виникнення аварій, пошкоджень або виходу з ладу простих технічних пристроїв визначити не досить складно. Для складних же технічних систем, а тим більше для людини або суспільства ризик - це категорія, яка має велику кількість індивідуальних ознак і характеристик, і математично точно визначити його надзвичайно складно, а інколи неможливо. В таких випадках ризик може бути оцінений лише завдяки експертній оцінці.

В процесі служби кожен командир зустрічається з різними поняттями безпеки військової діяльності, тому основні з них ми наведемо надалі.

Безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх небезпек. Життєво важливі інтереси – сукупність потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування і можливість прогресивного розвитку людини, суспільства і держави. Загроза безпеці – сукупність факторів, які створюють небезпеку життєво важливим інтересам – людині, суспільству і державі [1].

Військова служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, є державною службою особливого характеру, яка полягає в професійній діяльності придатних до неї за станом здоров’я і віком громадян України, пов’язаних із захистом Вітчизни.

Безпека військової діяльності – стан військової служби, яка відображає ступень захищеності життєво важливих інтересів військовослужбовця від впливу небезпечних і шкідливих факторів [2].

Безпека людини - це поняття, що відображає саму суть людського життя, її ментальні, соціальні і духовні надбання. Безпека людини - невід’ємна складова характеристика стратегічного напрямку людства, що визначений ООН як "сталий людський розвиток" - такий розвиток, який веде не тільки до економічного, а й до соціального, культурного, духовного зростання, що сприяє гуманізації менталітету громадян і збагаченню позитивного загальнолюдського досвіду.

Безпека військовослужбовця під час проходження ним військової служби – стан захищеності життєво важливих інтересів

військовослужбовця від впливу небезпечних і шкідливих факторів в період виконання ним обов'язків військової служби [2].

Небезпечний фактор військової служби – фактор, вплив якого може привести до травми, або іншому швидкому погіршенню здоров'я військовослужбовця, а також до катастрофи, аварії або пошкодження озброєння та військової техніки (ОВТ) [2].

Шкідливий фактор військової служби – фактор, вплив якого може привести до професійного захворювання або зниження працездатності людини, а також викликати несправності, або відмови ОВТ. Залежно від рівня і терміну впливу, шкідливий фактор може стати небезпечним [2].

Вид безпеки військової служби – стан військової служби, яка забезпечує виключення (зниження до мінімуму) впливу на особовий склад конкретних загроз (груп взаємопов'язаних небезпечних і шкідливих факторів), носіями яких виступають умови, або визначений вид діяльності військовослужбовців [2].

Забезпечення безпеки військової служби – цілеспрямована діяльність органів управління і посадових осіб щодо виконання вимог законодавства України, статутів Збройних Сил України, нормативних актів Міністерства оборони України, які спрямовані на збереження життя та здоров'я військовослужбовців, організацію безпечних умов усіх видів життєдіяльності військ, а також аналіз, прогнозування і обмеження впливу факторів, які є причиною загибелі і травмування особового складу під час виконання обов'язків військової служби [2].

Напрямки забезпечення безпеки військової служби – діяльність посадових осіб щодо створення умов військової служби, які знижують вірогідність впливу на військовослужбовця конкретних загроз (груп взаємопов'язаних, небезпечних і шкідливих факторів) [2].

Вимоги безпеки – вимоги, які встановлені законодавчими актами, нормативно-технічною документацією, правилами і інструкціями, дотримання яких забезпечує безпеку військовослужбовців, які виконують завдання (роботи). Додаткові вимоги безпеки встановлюються наказами і директивами Міністра оборони України, його заступників і командувачами видів Збройних Сил України [2].

Каліцтво - важке тілесне пошкодження, яке супроводжується повним або частковим порушенням функції органу або системи органів як правило довгою втратою працездатності.

Рана – пошкодження тканин і органів з порушенням цілісності їх покрову (шкіри, слизистої оболонки), яке викликане (нанесено) механічним впливом.

Контузія – синдром, який виникає швидко під час миттєвого впливу на велику поверховість тіла механічної травми, різкого перепаду тиску оточуючого середовища або вібрації.

Травма – порушення анатомічної цілісності тканин або органів з

розладом їх функції, яке обумовлено впливом різних факторів оточуючого середовища (механічних, термічних, хімічних, опромінення та інше).

Травматизм – сукупність травм, які виникли у визначеній групі військовослужбовців за визначений період часу.

Втрата працездатності – повне звільнення військовослужбовця від усіх видів занять і робіт на термін не менше ніж однієї доби у зв'язку з амбулаторним лікуванням, відпусткою за хворобою або відпочинку при частині, направлення на консультацію для лабораторного, рентгенологічного обстеження або огляду на ВЛК.

Подія – нещасний випадок із загибеллю або каліцтвом людей, заподіяння суттєвого матеріального збитку або інші важкі наслідки за відсутністю складу злочину в діях військовослужбовців, цивільного персоналу Збройних Сил України.

Небезпечні об'єкти - будівлі (споруди), машини (агрегати, механізми), промислові і природні об'єкти, які розташовані на території частин, або біля неї, під час знаходження в якій (близько яких) високій рівень можливого впливу на особовий склад їх небезпечних (шкідливих) факторів і загроз вимагає поняття додаткових заходів щодо забезпечення безпеки військовослужбовців, попередження загибелі і травматизму.

Робота з підвищеною безпекою – робота, під час виконання якої високий рівень можливого впливу на особовий склад її небезпечних (шкідливих) факторів і загроз вимагає прийняття додаткових заходів щодо забезпечення безпеки військовослужбовців, попередження загибелі і травматизму [2].

Небезпечне явище – явище, яке створює реальну загрозу для життя і здоров'я військовослужбовців. До небезпечних явищ відносяться: пурга, гроза, ожеледиця, епідемія, та інше.

Надзвичайна ситуація - обстановка, яка склалася на визначеній території в результаті аварії, небезпечного природного явища, катастрофи, стихійного або іншого лиха, які можуть потягти або потягли за собою людські жертви, ущерб здоров'ю людей або навколишньому середовищу, значні матеріальні втрати і порушення умов життєдіяльності людей. До основних надзвичайних ситуацій відносяться: землетруси, повені, урагани, бурі, смерчі, оповзні, селі, обвали, пожежі природного характеру, аварії і катастрофи на об'єктах народного господарства і транспорті, пожежі та вибухи, аварії та викиди отруйних речовин [2].

Медичне забезпечення безпеки військової діяльності - комплекс заходів санітарно-гігієнічного, протиепідемічного і лікувально-профілактичного характеру, які проводяться з метою збереження життя і здоров'я особового складу, попередження захворювань, травматизму та інших нещасних випадків з військовослужбовцями під час проходження ними військової служби.

Пожежна безпека – стан захищеності особового складу, майна ,

суспільства та держави від пожеж.

Протипожежний захист – комплекс організаційних і технічних заходів, які проводяться у військах з метою забезпечення пожежної безпеки, обмеження розповсюдження пожеж у випадку їх виникнення, забезпечення успішного їх гасіння і умов для безпечної евакуації людей, техніки, озброєння та майна.

Охорона навколишнього середовища – система державних і суспільних заходів, які спрямовані на забезпечення гармонічної взаємодії суспільства та природи на основі збереження і відновлення природних багатств, раціонального використання природних ресурсів, покращення навколишнього середовища.

1.1.2 Структура безпеки військової діяльності. Основні методи управління безпекою військової діяльності.

Проблема забезпечення безпеки військової служби є однією з найбільш актуальних. Для ефективного управління безпекою необхідно мати достатньо розвинуту систему методів аналізу і оцінки небезпеки різних видів діяльності, зв'язаних з військовою службою.

Небезпека, як вище було зазначено — це негативна властивість матерії, яка проявляється у здатності її завдавати шкоди певним елементам Всесвіту, потенційне джерело шкоди. Якщо мова йде про небезпеку для людини, то це явища, процеси, об'єкти, властивості, здатні за певних умов завдавати шкоди здоров'ю чи життю людини або системам, що забезпечують життєдіяльність людей.

До основних проблем забезпечення життєдіяльності можна віднести:

- безперервне забезпечення фізіологічних процесів організму людини (повітря, вода, продукти харчування, світло, тепло, одяг тощо);
- взаємодію і взаємозалежність із навколишнім середовищем (життєдіяльність забезпечується навколишнім середовищем, у свою чергу, життєдіяльність впливає на середовище буття) [1].

Вирішення проблем забезпечення життєдіяльності йде за двома напрямками:

Перший:

Охорона здоров'я

Збереження і зміцнення здоров'я військовослужбовців – важлива і невід'ємна складова їх підготовки до виконання військового обов'язку. Піклування командира (начальника) про здоров'я підлеглих є одним із основних його обов'язків у діяльності щодо забезпечення постійної бойової готовності військової частини (підрозділу) [2].

Збереження і зміцнення здоров'я військовослужбовців досягається шляхом :

- проведення командирами (начальниками) заходів, спрямованих на створення здорових умов служби та побуту ;
- систематичного загартовування і фізичного розвитку;
- виконання санітарно-гігієнічних, протиепідемічних і лікувально-профілактичних заходів.

Охорона прав людини та громадського порядку

В Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України в ст. 9 визначено, що військовослужбовці мають права й свободи громадян України з урахуванням особливостей, що визначаються Конституцією України, законами України з військових питань, військовими статутами Збройних Сил України та іншими нормативно-правовими актами. В ст. 18 визначено, що військовослужбовці перебувають під захистом держави і мають усю повноту прав і свобод, закріплених Конституцією України. В ст. 56 визначено, що військовослужбовці повинні бути ввічливими у спілкуванні з іншими особами, виявляти особливу увагу до осіб похилого віку, жінок і дітей, поступатись їм місцем у громадському транспорті, сприяти захистові честі й гідності громадян, додержанню громадського порядку, а також надавати допомогу під час нещасних випадків, виникнення пожежі або стихійного лиха.

Охорона праці

Охорона праці регламентується керівними документами, які визначають організацію охорони праці у військовій частині.

Охорона навколишнього природного середовища

Кожен військовослужбовець повинен дбати про раціональне користування природними ресурсами та охорону довкілля, утримуватися від дій які можуть спричинити забруднення землі, водних ресурсів та повітря або заподіяти шкоду рослинному або тваринному світові.

Для запобігання негативному впливові військ на довкілля у військовій частині щорічно складається план екологічного забезпечення.

Другий:

- захист населення від надзвичайних ситуацій;
- запобігання або уникнення наслідків надзвичайних ситуацій [2].

Практика дає усі підстави для висунування аксіоми, що усяка діяльність людини є потенційно небезпечною.

Якщо звернутись до центрального поняття БЖД - безпеки, то слід підкреслити, що безпека носить потенційний характер (можливий, прихований) і настає за певними умовами, які іменуються причинами.

Ознаками безпеки є:

- загроза для життя;
- можливості нанесення шкоди здоров'ю;
- порушення умов нормального функціонування органів та систем людини.

Кількість ознак, що характеризують безпеку, може бути збільшена

або зменшена залежно від мети аналізу. Практично небезпеку зберігають усі системи, що мають енергію, хімічно та біологічно активні компоненти, а також характеристики, що не відповідають умовам життєдіяльності людини.

Досліджуваннями безпеки людина займається з давніх часів (праці Аристотеля, Гіппократа - IV вік до н.е., М.В.Ломоносова - XVIII вік - праці про безпеку в гірництві).

І зараз під час виконання досліджень безпеки складається номенклатура безпеки. Доцільно відмітити декілька рівнів номенклатури (тобто системи назв, термінів): загальну, локальну, галузеву, місцеву (для окремих об'єктів) тощо.

До загальної номенклатури відносять усі види безпеки, до яких відносяться: алкоголь; аномальні температури, вологість повітря; аномальний тиск; вакуум; вибух, вибухові речовини; вібрація; вода; частини машин, що обертаються; висота; гази; гербіциди; глибина; ожеледь; гіподинамія; динамічні перевантаження; дощ; дим; предмети, що рухаються; іскри; кінетична енергія; метеорити; блискавки; монотонність; недостатня міцність; вогонь; зброя; гострі предмети; помилкові дії людей; падіння (без встановленої причини); отруєння; психологічна несумісність; пил; снігопад; струм високої частоти; туман; емоційний струс та інше.

Корисність номенклатури полягає в тому, що вона містить певний перелік потенційної безпеки та полегшує процес ідентифікації. Складання номенклатури має профілактичний характер.

Оскільки безпека - поняття складне, таке, що має багато ознак, то потрібна їх класифікація і систематизація, що дає змогу глибше пізнати природу безпеки.

Класифікацією безпеки займається *таксономія* - наука про систематизацію складних явищ, понять, об'єктів. Досконала, повна таксономія безпеки поки ще не розроблена.

Уся безпека поділяється:

За способом дій на:

- постійні (механічне забруднення, хімічне забруднення, енергетичне забруднення, біологічне забруднення);

- випадкові (побутові, природні, техногенні, соціально-політичні).

За походженням (природні, техногенні, антропогенні, екологічні, соціальні, біологічні).

За характером дій на людину (механічні, фізичні, хімічні, біологічні, психологічні).

За часом виявлення поганих наслідків (імпульсивні, кумулятивні).

За локалізацією безпека пов'язана з літосферою, з гідросферою, з атмосферою, з космосом.

За наслідками, що причинили (втома, захворювання, травми, аварії, пожежі, летальні наслідки тощо).

За нанесеними збитками (соціальні, технічні, екологічні, економічні).

За сферою прояви (побутова, спортивна, дорожньо-транспортна, виробнича, військова тощо).

За структурою (прості, складні (що породжуються взаємодією простих)).

За енергією, що реалізується (активні, пасивні (носієм енергії є людина), це гострі елементи, нерівності, поверхні (ухили, підйоми)) [1].

Розрізняють такі ознаки небезпеки:

- апіорні (передвісники) ознаки;
- апостеорні (сліди) ознаки.

Як ми вже встановили, небезпека носить потенційний, прихований характер, а це потребує ідентифікації небезпеки.

Ідентифікація - це процес виявлення та встановлення кількісних, часових, просторових та інших характеристик, необхідних і достатніх для розробки профілактичних та оперативних заходів, спрямованих на забезпечення життєдіяльності.

У процесі ідентифікації виявляється номенклатура небезпеки, імовірність її прояву, просторова локалізація (координати), можлива шкода та інші параметри, необхідні для вирішення конкретного завдання.

Головне в ідентифікації полягає у встановленні можливих причин прояву небезпеки. Повністю ідентифікувати небезпеку дуже важко. Наприклад, причини деяких катастроф залишаються нез'ясованими довгі роки або назавжди.

Можна говорити також і про різний ступінь ідентифікації: повний (більш або менш), наближений, орієнтовний. Що стосується причин, то вони характеризують сукупність обставин, завдяки яким небезпека проявляється і викликає ті або інші небажані наслідки, збитки.

Тріада "небезпека-причини-небажані наслідки" - це логічний процес розвитку, що реалізує потенційну небезпеку у реальну шкоду (наслідок). Як правило, цей процес містить декілька причин, тобто є багато причинним. Одна і та сама небезпека може реалізуватись у небажану подію через різні причини.

В основі профілактики нещасних випадків, суттєво, лежить пошук причин.

Управління безпекою військової служби можливо під час вирішення двох завдань:

- перше - прогноз небезпеки (безпеки) військової служби різних категорій військовослужбовців в типових умовах діяльності;
- друге - оцінка стану безпеки в конкретних з'єднаннях, об'єднаннях та видах Збройних Сил за реальною статистикою.

Взагалі безпека військової служби характеризує захищеність військовослужбовців, місцевого населення і навколишнього середовища

від загроз, що виникають при діяльності Збройних Сил.

Стан небезпеки військової служби у частині можна оцінювати за наступними показниками:

Абсолютними:

- прямі (колективний ризик);
- посередні (ступінь забрудненості місць дислокації, імовірність аварій та катастроф з об'єктами ОВТ, ступінь готовності до ліквідації наслідків аварій).

Відносними (індивідуальний ризик смерті військовослужбовця).

Під час розгляду безпеки військової служби з точки зору можливого збитку для держави використовують абсолютні показники ризику, а по відношенню до військовослужбовців - відносні.

Управління безпекою військової служби - система заходів, які проводяться у Збройних Силах органами військового управління з розробки, обґрунтування і реалізації програм діяльності, спрямованих на забезпечення зменшення різних видів ризику і досягнення прийнятого суспільством рівня безпеки військовослужбовців, місцевого населення та навколишнього середовища [2].

Практично це досягається діями за наступними напрямками:

- перший - прийняття усіх допустимих заходів;
- другий - зниження ризику до прийнятого рівня.

Перший напрямок діяльності трудний (усяке суспільство має обмежені ресурси). Ризик смерті для небезпечних професій різниться на 2-3 порядки, а ефективність затрат на безпеку - на 4 порядки. Це економічно не вигідно, призводить до неефективної витрати коштів.

Другий напрямок - "затрата-вигода" дозволяє оптимізувати захист шляхом зрівняння затрат і корисності від них.

Для окремих категорій військовослужбовців рівень прийнятого ризику може бути більшим у силу специфічного призначення Збройних Сил. В такому разі для цих категорій військовослужбовців передбачаються соціально-економічні компенсації (надбавки до грошового утримання, додаткова відпустка, санаторне обслуговування) додаткових факторів ризику, пов'язаних з виконанням важливих для держави функцій. Але якщо рівень ризику більше допустимого, то усяка діяльність в цій області повинна бути заборонена, не дивлячись на те, що вона вигідна для суспільства в цілому. Це визначається на стадії проектування.

Як же керувати ризиком? Необхідно вирішувати основне питання теорії і практики безпеки - Як підвищити рівень безпеки?

Для вирішення цього питання кошти можна витратити за трьома напрямками:

- перший - удосконалення технічних систем та об'єктів;
- другий - підготовка персоналу;

- третій - ліквідація наслідків.

Попередньо важко визначити співвідношення інвестицій за кожним напрямком. Необхідно мати спеціальний аналіз, обґрунтовані дані, потреба в яких визначена в нинішній час на національному рівні.

Ми розглянемо тільки одну частину - послідовність вивчення небезпеки.

Стадія 1. Попередній аналіз небезпеки

Крок 1. Виявити джерела небезпеки.

Крок 2. Визначити частини системи, які можуть викликати ці небезпеки.

Крок 3. Ввести обмеження на аналіз, тобто виключити небезпеки, які не будуть вивчатись.

Стадія 2. Виявлення послідовності небезпечних ситуацій

Стадія 3. Аналіз наслідків.

Під час управління безпекою військової служби необхідно керуватись наступними правилами:

- до оцінки ризику необхідно вміщувати весь спектр небезпек можливих під час виконання військовослужбовцями обов'язків служби на даній території;

- у першу чергу вживати заходів щодо зменшення ризику в найбільш неблагодіючих підрозділах та частинах ;

- під час вибору заходів захисту перевагу надавати тим, які за однакових витрат забезпечують найбільше зниження ризику [2].

Неповним буде розглядання проблеми управління безпекою військової служби, якщо ми не визначимось з принципами, методами і засобами забезпечення безпеки життєдіяльності.

Принцип - це ідея, думка, основне положення;

Метод - це шлях досягнення мети;

Засіб забезпечення - це матеріальна, конкретна реалізація принципів і методів.

Принципи забезпечення безпеки життєдіяльності:

а) принцип нормування (встановлення таких параметрів, дотримання яких забезпечує захист людини від відповідної небезпеки, наприклад норми перенесення вантажів (підйому); тривалість трудової діяльності, чергування);

б) принцип слабкого ланцюга (до системи вводиться елемент, який сприймає або реагує на зміну відповідного параметра, запобігаючи небезпечному явищу, наприклад, запобіжні клапани, захисне заземлення, запобіжники);

в) принцип інформації (засвоєння персоналом відомостей, виконання яких забезпечує відповідний рівень безпеки, наприклад, навчання, інструктажі; кольори та знаки безпеки; попереджувальні написи та маркування);

г) принцип класифікації – розподілу на категорії (розподіл об'єктів на класи та категорії за ознаками, пов'язаними з безпекою, наприклад 5 класів санітарно-захисних зон; 5 категорій (А,Б,В,Г,Д) виробництв (приміщень) за вибуховою та пожежною безпекою).

Методи забезпечення безпеки життєдіяльності:

а) метод розділення (просторовий або часовий) робочої зони та зони безпеки (наприклад, дистанційне керування, роботизація);

б) метод нормалізації робочої зони шляхом усунення безпеки (наприклад, засоби колективного захисту від шуму, газу, пилу, травмування);

в) метод адаптації людини до відповідного середовища та підвищення її захищеності (наприклад, професійний відбір, навчання).

У реальних умовах, як правило, реалізується комбінація перелічених методів.

Що стосується засобів забезпечення безпеки, то їх розподіляють на засоби колективного та індивідуального захисту. У свою чергу, і ті, і інші розподіляються відповідно на групи залежно від:

- характеру безпеки;
- конструктивного виконання;
- галузі застосування.

Неповною була б картина стану системи "людина-середовище існування" без врахування людського фактора.

На людину постійно діє безперервний потік зовнішніх подразників, а також різноманітна інформація про процеси, що відбуваються в організмі і поза ним. Прийняти інформацію і правильно відреагувати на події людині дають змогу її органи чуттів або аналізатори: слуховий, зоровий, вестибулярний, нюховий, смаковий, руховий, шкірний, температурний, больовий.

Нормальне функціонування усіх аналізаторів робить людину менш вразливою для різної безпеки. Не дивлячись на те, що у здорової людини аналізатори працюють на захист від безпеки, існують психологічні причини створення небезпечних ситуацій. У кожній людини відокремлюють три функціональні частини: мотиваційну, орієнтовну, виконавчу. Порушення в одній з цих частин тягне за собою зрушення дії в цілому [1].

Таким чином, у психологічній класифікації причин виникнення небезпечних ситуацій та нещасних випадків можна визначити три класи:

1. Порушення мотиваційної частини (небажання виконувати визначені дії):

- постійне (недооцінка безпеки);
- тимчасове.

2. Порушення орієнтовної частини (людина не знає правил безпеки).

3. Порушення виконавчої частини (невиконання правил безпеки)

внаслідок невідповідності психічних та фізичних можливостей людини).

Суттєво впливають на зниження життєдіяльності і підвищення рівня небезпечних ситуацій наступні чинники:

- конфлікти і як наслідок психологічна травма;
- наркоманія;
- алкоголь;
- паління;
- втома і перевтома;
- хворобливий стан.

Усе це обов'язково необхідно враховувати у своїй роботі з особовим складом кожному офіцеру.

А якими ж шляхами можна підвищити рівень особистої безпеки, яка базується, головним чином, на трьох фундаментальних принципах - знанні, спостережливості, обережності?

Знання - це знання досвіду (не обов'язково особистого) /Як казав герой романів "Дванадцять стільців" та "Золоте теля" Остап Бендер, "Тільки дурні вчаться на своїх помилках"/. Більшість кризових ситуацій мають типовий характер. Досвід треба вивчати, щоб "не наступати на граблі".

Спостереження - це активний процес (передача нашій свідомості реальних картин навколишнього світу), яскраві ягоди не обов'язково безпечні.

Обережність - не плутати з боягузством (це різні речі), "розумний в гору не піде".

При органічному сполученні цих трьох якостей система особистої безпеки працює ефективно. Ці якості необхідно виховувати у підлеглих. Їх можна об'єднати в одне поняття - пильність.

Пильність - це стан духу, друга натура обережної людини (ці особи рідше попадають в небезпечні, кризові ситуації тому, що в змозі їх вчасно прогнозувати та обходити стороною) [1].

Як свідчить досвід, кількість надзвичайних ситуацій в останні роки збільшується. В зонах надзвичайних ситуацій можуть знаходитись і окремі військовослужбовці, і цілі частини (Чорнобильська трагедія, повені в Закарпатті, загинув солдат).

Майбутнім командирам, актуальність проблеми захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій не треба довго і детально пояснювати. Вона очевидна. Це тенденція зростання втрат людей, шкоди території.

Головною метою захисту населення і територій під час надзвичайних ситуацій є забезпечення реалізації політики запобігання та ліквідації їхніх наслідків, зменшення руйнівних наслідків терористичних актів та воєнних дій.

Комплекс підготовчих заходів щодо запобігання надзвичайних

ситуацій є однаковим як для мирного, а також і воєнного часу. Визначені основні завдання захисту населення під час надзвичайних ситуацій та проводиться спеціальний комплекс заходів, які мають наступні складові:

- оповіщення та інформування;
- спостереження і контроль;
- укриття у захисних спорудах;
- евакуаційні заходи;
- інженерний захист;
- біологічний захист;
- медичний захист;
- радіаційний і хімічний захист.

Залежно від обстановки, масштабу надзвичайних ситуацій (прогноз або існуюча) органами місцевої влади (від районної державної адміністрації) вводиться один з таких режимів:

- повсякденної діяльності;
- підвищеної готовності;
- надзвичайної ситуації.

Надзвичайна ситуація - це спричинена джерелом небезпеки ситуація, за якої на певній території порушуються нормальні умови життя та діяльності людей, виникає загроза їхньому життю, завдається шкода економіці та природному довкіллю.

Надзвичайна ситуація :

1. Залежно від джерела :

- природна;
- техногенна;
- біосоціогенна (соціально-політична);
- військова.

2. Залежно від масштабу:

- глобальна (багато держав);
- національна (загальнодержавна – більше 2 областей);
- регіональна (більше 2 районів);
- місцева;
- локальна (об'єктова -об'єкт).

Чинники надзвичайних ситуацій:

- територіальне поширення;
- розмір заподіяних людських втрат і економічних збитків;
- класифікаційні ознаки надзвичайних ситуацій (потребує відповідного рівня реагування).

Надзвичайна ситуація

А. Техногенного характеру:

- транспортні аварії і катастрофи;
- пожежі та вибухи;
- вихід отруйних речовин на об'єктах економіки;

- радіоактивне забруднення (вихід);
- раптові руйнування споруд;
- аварії на очисних спорудах;
- аварії на електроенергетичних системах; тощо.

Б. Природного характеру:

- геологічні;
- метеорологічні;
- гідрологічні (морські і прісноводні);
- пожежі в природних екосистемах;
- інфекційне захворювання людей;
- інфекційне захворювання сільськогосподарських тварин;
- масова загибель диких тварин;
- ураження сільськогосподарських рослин хворобами та шкідниками.

В. Соціально-політичного характеру:

- збройні напади, захоплення важливих об'єктів або загроза таких акцій;
- замах на керівників держави або народних депутатів;
- напад, замах на членів екіпажу літаків та суден, захоплення заручників;
- встановлення вибухового пристрою в громадському місці;
- зникнення або викрадання зброї, боєприпасів, вибухових матеріалів, бронетехніки, радіоактивних речовин.

Г. Воєнного характеру:

- наслідки бойових дій на певній території [1].

Таким чином, ми розглянули цілу низку питань, що стосуються безпеки життєдіяльності взагалі та військової діяльності, і встановили, що безпека життєвої діяльності - це складна система, яка потребує певного впливу з метою зниження ризику.

Для забезпечення зниження ризику небезпеки, збереження населення, навколишнього середовища, зменшення економічних збитків та витрат держава проводить певну діяльність, основу якої складають, в першу чергу, правові заходи, які повною мірою обов'язкові для військової діяльності і самих військовослужбовців.

Суть і багатогранність військової служби потребує від кожного військовослужбовця твердого і точного дотримання заходів безпеки в ході бойового навчання і під час виконання інших завдань.

На командирів всіх рівнів покладено завдання щодо організації, керівництва і контролю за проведенням заходів безпеки в частині [3].

Здоров'я людини - це головне.

В Україні в законодавчому плані питанням охорони праці приділено уваги значно більше ніж безпеці військової служби. До цього часу не вирішено багато питань безпеки військовослужбовців ні в нормативно-правовому, ні в організаційному плані.

Для вирішення цієї проблеми визначені наступні напрямки:

1. Безпека військової служби – це воєнно-політична і соціальна проблема. Необхідно об'єднати зусилля і удосконалювати нормативно-правову базу.

2. Підняти авторитет у суспільстві за рахунок ефективної системи безпеки військової служби.

3. Визначити безпеку військової служби одним з елементів державної і суспільної безпеки.

4. Розробити стратегію підвищення усіх аспектів безпеки військової служби (конструювання зброї, організація бойової підготовки, несення бойового чергування тощо).

5. Створити загальнодержавну систему забезпечення безпеки військової служби, включаючи проблеми в загальнодержавній програмі.

Оптимізувати кримінальну відповідальність за порушення нормативних документів з безпеки, виховувати повагу до правових норм.

Контрольні питання:

1. Що Ви розумієте під життєдіяльністю.
2. Дайте визначення терміну "безпека".
3. Дайте визначення терміну "подія".
4. Що можна відвести до основних проблем забезпечення життєдіяльності?
5. Як підвищити рівень безпеки?
6. Які чинники суттєво впливають на зниження життєдіяльності і підвищення рівня небезпечних ситуацій?
7. Що включає основний комплекс заходів захисту населення під час надзвичайних ситуацій?
8. Які існують класифікаційні ознаки надзвичайних ситуацій?

ЗАНЯТТЯ 2 Заходи забезпечення безпеки особового складу підрозділу в повсякденній військовій діяльності

Мета: ознайомити курсантів з законодавчими та нормативними актами з питань безпеки військової діяльності та відповідальність за їх порушення, обов'язками посадових осіб щодо забезпечення безпеки особового складу підрозділу, видами інструктажів, документами, які оформлюються під час інструктажів.

1.2.1 Законодавчі та нормативні акти з питань безпеки військової діяльності та відповідальність за їх порушення

Питання   забезпечення   безпеки   діяльності   людини

(і військовослужбовців зокрема) достатньо повно викладені у Конституції України, законах та інших нормативних актах.

Права, які гарантовані Конституцією України:

Ст. 43. Кожен має право на належні безпечні умови праці.

Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їх здоров'я роботах забороняється.

Ст. 45. Кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості в нічний час.

Ст. 46. Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності.

Ст. 50. Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Питання безпеки військової діяльності регламентовані досить детально в таких напрямках:

- безпечне поводження з ОВТ, технічними об'єктами й інженерними спорудами;

- охорона праці;

- охорона природного середовища;

- дотримання правопорядку при виконанні обов'язків військової служби, що впливає на соціально-економічні, соціально-політичні відносини в суспільстві та на екологію навколишнього середовища.

Діяльність військовослужбовців при поводженні з ОВТ, технічними засобами на технічних об'єктах і в інженерних спорудах регламентується експлуатаційною документацією на зразки ОВТ, що розробляються конструкторами на основі документів органів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної інспекції архітектури та містобудування України, Міністерства інфраструктури України, а також регламентуючих документів Міністерства Оборони України та Центральне управління безпеки військової служби Збройних Сил України (ЦУБВС ЗСУ) з вказаних питань.

Дотримання військовослужбовцями вимог охорони праці регламентується Законом «Про охорону праці» за № 2694-12, Кодексом законів про працю (КЗпП).

У Законі України «Про охорону праці» визначається:

- реалізація права працівників на охорону їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності, гарантії прав на охорону праці, пільги та компенсації за важкі та шкідливі умови праці;

- регулювання відносин між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;

- встановлення єдиного порядку організації охорони праці в Україні.

Відшкодування шкоди, заподіяної будь-якій особі внаслідок ушкодження здоров'я або у разі смерті працівника здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (документ за 2620-ІХ, у поточній редакції від 01.01.2023р.).

КЗпП - основа трудового законодавства. Він визначає поняття колективного та трудового договорів, порядок витрачання фонду охорони праці, тривалість робочого часу, права на відпустки та їх види, порядок нормування та оплати праці, відповідальність працівників за порушення норм і правил з охорони праці.

До інших нормативних документів, якими користуються військовослужбовці, належать:

- Державні будівельні норми;
- Державні стандарти України та галузеві стандарти підприємств у галузі безпеки праці;
- Державні санітарні правила і норми;
- Правила, положення, інструкції.

Забезпечення безпеки діяльності військовослужбовців, а також службовців - щонайперший обов'язок командирів і начальників усіх рівнів. І в цьому питанні керівними документами, крім вище розглянутих, є Статути Збройних Сил України (далі - Статути), настанови, накази і директиви командування. Статут є зведеним документом військових законів, що направлені на забезпечення безпеки їх діяльності [3].

У Статуті визначені права і функціональні обов'язки посадових осіб щодо забезпечення заходів безпеки. Так, командир частини зобов'язаний вживати заходи з попередження злочинів і нещасних випадків, особисто брати участь в розслідуванні катастроф й інших випадків, що пов'язані із загибеллю людей або тих, що спричинили інші важкі наслідки. Він планує заходи безпеки і здійснює контроль за їх виконанням під час роботи з озброєнням, бойовою та іншою технікою і боєприпасами при проведенні занять, стрільби і навчань.

У Статуті внутрішньої служби ЗС України визначається, що збереження здоров'я військовослужбовців досягається шляхом дотримання санітарно-гігієнічних норм і проведення профілактичних і протиепідемічних заходів, а також постійним медичним контролем за станом здоров'я особового складу. З метою визначення фізичного розвитку і стану здоров'я двічі на рік проводиться медичне обстеження всього особового складу. Крім того, з метою спостереження за станом здоров'я проводяться медичні огляди.

Статут гарнізонної і вартової служби регламентує організацію і порядок несення відповідних служб, а саме: визначає порядок зберігання

зброї в караулах, послідовність її заряджання (розряджання), обов'язки і зміну вартових, застосування ними зброї [3].

Порядок організації і проведення бойових стрільб на полігонах і військових стрільбищах визначається «Курсом стрільб зі стрілецької зброї і бойових машин» затверджений Наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 17.04.2018 № 160.

У цьому документі визначено порядок дій особового складу зі зброєю, спрямований на забезпечення безпеки військовослужбовців.

Таким чином, поведінка військовослужбовців і порядок їх дії в екстремальних і звичайних ситуаціях визначається законодавством України, законодавством у сфері військової діяльності, статутами, настановами і наказами командирів, які спрямовані на збереження життя та здоров'я і забезпечення безпеки життєдіяльності особового складу.

Дотримання військовослужбовцями вимог щодо охорони природи регламентується законами з охорони природного середовища. Виконання обов'язків військової служби у повсякденній діяльності військ (сил), що може вплинути на соціально-економічні і соціально-політичні відносини в суспільстві, регулюється законами з охорони правопорядку, військовими статутами і наказами відповідних командирів [3].

Діяльність військовослужбовців при управлінні бойовою й іншою технікою, поводженні зі зразками ОБТ, технічними засобами, а також безпечна експлуатація технічних об'єктів, інженерних споруд регламентується наступними нормативними документами:

- інструкціями з експлуатації, правилами безпечної експлуатації, правилами пожежної безпеки й ін.;

- Державними будівельними нормами, правилами грозозахисту і вітрозахисту, правилами пожежної безпеки та ін.;

- правилами руху (під час перевезення залізничним транспортом, повітряного транспортування), зокрема у складних погодних умовах (туман, дощ), у темний час доби, у важкодоступних районах (гірських, лісисто-болотистих, пустинних), правилами перевезення вантажів морським і річковим транспортом і правилами судноводіння в районах заток і острівних зон, правилами пілотування в складних метеоумовах.

З метою вироблення єдиних підходів вирішення завдань безпеки військової служби, збереження життя і здоров'я особового складу Збройних Сил України, Головнокомандувачем Збройних Сил України підписано наказ № 187 від 04.11.2020 року "Про затвердження Положення з основ безпеки військової служби Збройних Сил України".

Положення з основ безпеки військової служби у Збройних Силах України розроблено відповідно до Конституції України, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства оборони України, Головнокомандувача Збройних Сил України, які

визначають питання безпеки військової служби у Збройних Силах України.

Основними завданнями безпеки військової служби є:

- реалізація заходів щодо запобігання та недопущення порушень техніки безпеки серед особового складу;
- створення безпечних умов військової служби, усунення і зведення до мінімуму небезпечних та шкідливих факторів, службових ризиків, для уникнення загибелі або травмування особового складу та запобігання заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу;
- профілактика аварій, запобігання травматизму і захворюваності серед особового складу;
- здійснення контролю за виконанням вимог безпеки військової служби.

Заходи з безпеки військової служби здійснюються за такими принципами:

- дотримання вимог законодавства України;
- визнання і забезпечення пріоритету життя та здоров'я особового складу, збереження навколишнього природного середовища;
- адекватність прийнятих заходів у разі виникненні загроз безпеки служби;
- забезпечення комплексності та безперервної профілактичної спрямованості проведених заходів, їх взаємозв'язку із загальнодержавними програмами забезпечення національної безпеки;
- чітке розмежування функцій, повноважень і відповідальності;
- реалізація встановлених державою прав і соціальних гарантій особовому складу і членам їх сімей у разі заподіяння шкоди їх життю та здоров'ю.

Заходи безпеки військової служби включають:

- планування діяльності безпеки військової служби;
- здійснення контролю за дотриманням вимог безпеки військової служби;
- проведення аналізу стану безпеки військової служби;
- ресурсне забезпечення (фінансове, матеріально-технічне тощо) безпеки військової служби.

Здійснення контролю за виконанням заходів гарнізонної, вартової та внутрішньої служб, підвищення рівня живучості та вибухопожежобезпеки у військових частинах, пожежної безпеки, технічного нагляду та охорони праці, безпечного ведення робіт особовим складом ЗСУ покладається на ЦУ БВС ЗСУ [1].

Основними завданнями Центрального управління є:

- організація виконання заходів щодо забезпечення живучості та вибухопожежобезпеки арсеналів, центрів забезпечення, баз і складів ЗС України;
- контроль за виконанням заходів гарнізонної, вартової та внутрішньої служб у ЗС України;
- організація та контроль за виконанням заходів пожежної безпеки у ЗС України, Міністерстві оборони України та Державній
- спеціальній службі транспорту;
- участь у забезпеченні функціонування системи управління охорони праці, координації та контролю за цією роботою в органах військового управління, військових частинах, військових навчальних закладах, установах та організаціях ЗС України;
- організація і контроль за виконанням заходів технічного нагляду та охорони праці, безпечного ведення робіт особовим складом ЗС України.

З питань живучості та вибухопожежонебезпеки:

Нормативно-правові акти, які забезпечують виконання завдань:

1. Наказ Міністра оборони України від 11.01.2011 року № 15* “Про затвердження Інструкції про порядок обладнання об’єктів Збройних Сил України технічними засобами охорони”;
2. Спільний наказ Міністерства Оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України від 16.08.2017 року № 435 “Про затвердження Інструкції з оцінювання потенційно небезпечних об’єктів Збройних Сил України з питань живучості та вибухопожежобезпеки”;
3. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 30.05.2017 року № 191 “Про затвердження Положення про арсенали, бази та склади зберігання ракет і боєприпасів Збройних Сил України”.

Основні спроможності:

- організація виконання заходів щодо забезпечення
- живучості арсеналів, центрів забезпечення, баз і складів ЗС України;
- здатність контролювати ефективність використання коштів призначених на виконання заходів живучості;
- здатність планувати ефективні заходи живучості та вибухопожежобезпеки;
- здатність розробляти у межах компетенції за напрямом діяльності проекти законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, а також проекти відомчих актів Міністерства оборони та Генерального штабу;

– здатність здійснювати контроль за виконанням у ЗС України вимог законодавства, відомчих актів Міністерства оборони та Генерального штабу відповідно до напрямків діяльності;

– здатність формувати та супроводжувати бюджетну програму Забезпечення живучості і коди видатків, за якими управління забезпечення живучості Центрального управління безпеки військової служби ЗС України є відповідальним виконавцем;

– здатність координувати роботу структурних підрозділів безпеки військової служби органів військового управління ЗС України з питань організації виконання заходів щодо підвищення рівня живучості та вибухопожежобезпеки арсеналів, центрів забезпечення, баз і складів військових частин;

– здатність здійснювати контроль за організацією забезпечення живучості та вибухопожежобезпеки, проводити аналіз їх стану, розробляти пропозиції щодо їх поліпшення, відпрацьовувати за напрямом діяльності відповідні накази, інформаційно-аналітичні та довідкові матеріали;

– здатність організовувати та здійснювати взаємодію з питань організації забезпечення живучості з органами військового управління інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

– здатність планувати, організовувати виконання та здійснювати контроль за виконанням заходів забезпечення живучості та вибухопожежобезпеки арсеналів, центрів забезпечення, баз і складів зберігання зброї, боєприпасів, вибухових речовин та інших військових частин ЗС України;

– здатність за напрямом діяльності здійснювати планування

– заходів щодо утримання та розвитку ЗС України, їх всебічного ресурсного забезпечення, здійснювати контроль за виконанням цих заходів та за використанням коштів;

– здатність здійснювати облік та організацію матеріально-технічного забезпечення об'єктовими і периметровими системами охоронної сигналізації та попередження, засобами механізації [2].

З питань служби військ:

Організації, виконання та контролю заходів гарнізонної вартової та внутрішньої служб, охорони і оборони підпорядкованих об'єктів МОУ та ЗСУ.

Нормативно-правові акти, які забезпечують виконання завдань:

1. Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України, затверджений Законом України від 24.03.1999 №550-XIV (зі змінами №2443-VIII (2443-19) від 22.05.2018);

2. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 02.03.2000 року № 13 “Про затвердження інструкції Про порядок оцінки стану служби військ у Збройних Силах України”;

3. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 02.01.2020 року № 1 “Про затвердження інструкції з організації підготовки та проведення перевірок у ЗС України”.

Основні спроможності:

– здатність здійснювати організації, виконання та контроль заходів гарнізонної, вартової та внутрішньої служб у ЗСУ, проводить аналіз їх стану, розробляти пропозиції щодо їх поліпшення, відпрацьовувати за напрямом діяльності відповідні накази, інформаційно-аналітичні та довідкові матеріали;

– здатність здійснювати організацію, виконання та контроль заходів у видах, окремих родах військ (сил), органах військового управління ЗСУ вимог законодавства, відомчих актів МОУ, Головнокомандувача ЗСУ та Генерального штабу ЗСУ, відповідно до напрямків діяльності;

– здатність здійснювати періодичну перевірку виконання заходів гарнізонної вартової та внутрішньої служб, охорони і оборони підпорядкованих об’єктів МОУ та ЗСУ;

– здатність координувати роботу підпорядкованих структурних підрозділів безпеки військової служби з питань організації гарнізонної, вартової та внутрішньої служб; охорони і оборони у ЗС України;

– здатність формувати та супроводжувати бюджетні програми і коди видатків кошторису, за якими підпорядковані підрозділи безпеки військової служби є відповідальним виконавцем;

– здатність за напрямом діяльності здійснювати планування заходів щодо утримання та розвитку безпеки військової служби командувань видів, окремих родів військ (сил) та інших органів військового управління ЗСУ, їх всебічного ресурсного забезпечення, здійснювати організацію і виконання цих заходів та використання коштів;

– здатність здійснювати облік військового майна, яке належить до номенклатури забезпечення Центрального управління безпеки військової служби ЗС України.

З питань пожежної безпеки:

Нормативно-правові акти, які забезпечують виконання завдань:

1. Положення про пожежну безпеку в системі Міністерства оборони України, затвердженого наказом Міністерства оборони України від 29.09.2014 № 685 (у редакції наказу Міністерства оборони України від 24.06.2020 № 224).

Основні спроможності:

– контроль за додержанням (виконанням) законодавства України, нормативно-технічних документів з питань пожежної безпеки у військових частинах МОУ, ЗСУ та Державної спеціальної служби транспорту (далі – ДССТ);

- здатність організувати виконання заходів щодо забезпечення пожежної безпеки на об'єктах МОУ, ЗСУ та ДССТ;
- здатність здійснювати контроль за виконанням заходів з підвищення стану пожежної безпеки в МОУ, ЗСУ та ДССТ.
- здатність забезпечувати планування ефективних заходів з підвищення стану пожежної безпеки в МОУ, ЗСУ та ДССТ.
- здатність розробляти у межах компетенції за напрямком діяльності проекти нормативно-правових актів, нормативно-технічних документів, навчальних програм, інструкцій, посібників щодо забезпечення пожежної безпеки у військових частинах;
- здатність здійснювати контроль за додержанням (виконанням) у військових частинах нормативно-правових актів та нормативно-технічних документів з питань пожежної безпеки;
- аналізувати стан пожежної безпеки у військових частинах, розробляти заходи щодо попередження пожеж;
- здатність контролювати у військових частинах правильну експлуатацію систем протипожежного захисту, систем протипожежного водопостачання, протипожежної техніки, спеціального обладнання, пожеже-технічного оснащення, первинних засобів пожежогасіння, приймати участь у комісіях з їх списання;
- здатність визначати потребу в протипожежній техніці, спеціальному обладнанні, пожеже-технічному оснащенні, первинних засобах пожежогасіння для військових частин, надавати пропозиції до відповідних органів Міністерства оборони України та Збройних Сил України щодо їх забезпечення;
- здатність контролювати за виконанням у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України у частині забезпечення вимог пожежної безпеки;
- здатність приймати участь у проведенні службових розслідувань (перевірок) обставин і причин пожеж, загибелі та травмування людей, знищення і пошкодження майна;
- ведення обліку і аналізу пожеж та їх наслідків, розробки відповідних заходів, спрямованих на їх попередження;
- здатність контролювати організацію протипожежної підготовки особового складу військових частин;
- здатність контролювати спеціальну підготовку особового складу пожеже-рятувальних підрозділів, їх діяльність, а також несення служби пожежними нарядами, перевірка їх готовності до гасіння пожеж і проведення пожеже-рятувальних робіт, ведення обліку виїздів пожеже-рятувальних підрозділів на гасіння пожеж;
- здатність організувати роботу з розвитку пожеже-прикладного спорту серед особового складу штатних пожеже-рятувальних

підрозділів. Проведення чемпіонатів (змагань на першість) з пожеже-прикладного спорту;

– здатність організовувати та проводити пожеже-тактичні навчання, а також навчально-методичні збори з керівним складом служб пожежної безпеки.

З питань технічного нагляду, охорони праці та безпечного ведення робіт особовим складом Збройних Сил України

Нормативно-правові акти, які забезпечують виконання завдань:

1. Закон України “Про охорону праці” від 1992 року (із змінами в редакції від 27.12.2019);

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2001 № 270 “Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків невиробничого характеру” (в редакції від 04.03.2016);

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 № 337 “Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві”;

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.1992 № 442 “Про Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці” (із змінами);

5. Наказ Міністерства оборони України від 08.12.2016 № 663 “Про затвердження Положення про службу охорони праці у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України” (zareєстрований у Міністерстві юстиції України 30.12.2016 № 1738/29868);

6. Наказ Міністерства оборони України від 29.09.2014 № 688 “Про затвердження Положення про проведення навчання з питань охорони праці та порядок допуску військовослужбовців Збройних Сил України до виконання робіт” (із змінами);

7. Наказ Міністерства оборони України від 22.12.1993 № 300 “Про введення в дію Положення про комісії з питань попередження травматизму серед військовослужбовців, працівників військових частин, установ, військових навчальних закладів, підприємств та організацій Міністерства оборони України”;

8. Наказ Міністерства оборони України від 06.02.2001 № 36 “Про затвердження Інструкції про розслідування та облік нещасних випадків з військовослужбовцями, професійних захворювань і аварій у Збройних Силах України” (із змінами);

9. Наказ Міністерства оборони України від 18.07.2018 № 350 “Про затвердження форм звітності з охорони праці та безпечного ведення робіт у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України”;

10. Наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.2005 № 15 “Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою” (із змінами);

11. Наказ Державного комітету України по нагляду за охороною праці від 15.11.2004 № 255 “Про затвердження Типового положення про службу з охорони праці” (із змінами);

12. Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 21.03.2007 № 55 “Про затвердження Типового положення про комісію з питань охорони праці підприємства” (із змінами);

13. Наказ Комітету по нагляду за охороною праці від 29.01.1998 № 9 “Про затвердження Положення про розробку інструкцій з охорони праці” (із змінами).

Основні спроможності:

– здатність організовувати оперативно-методичне керівництво з питань охорони праці, координувати та перевіряти організацію охорони праці в органах військового управління, військових частинах, військових навчальних закладах, установах, а також підприємствах, що належать до сфери Міністерства оборони;

– здатність здійснювати контроль за виконанням у Збройних Силах України вимог наказів і директив Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України відповідно до напрямку діяльності;

– здатність координувати роботу структурних підрозділів безпеки військової служби командувань видів, окремих родів військ (сил) та інших органів військового управління Збройних Сил України з питань технічного нагляду та охорони праці; безпечного ведення робіт особовим складом Збройних Сил України;

– здатність приймати участь в розробці у межах своєї компетенції за напрямом діяльності проектів нормативно-правових актів з питань охорони праці Міністерства оборони України, Генерального штабу та інших документів;

– здатність відпрацьовувати та подавати в установленому порядку звітність у терміни, визначені таблицями термінових донесень.

Відповідно до Закону України «Про охорону праці» за порушення законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці, створення перешкод у діяльності посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці, а також представників профспілок, їх організацій та об'єднань, винні особи притягаються до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності згідно із законом.

Дисциплінарна відповідальність військовослужбовців та працівників Збройних Сил України полягає в накладанні на винного працівника дисциплінарного стягнення. Відповідно до ст. 147 КЗпП встановлено такі дисциплінарні стягнення: догана, звільнення з роботи. Законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій військовослужбовців (працівників) й інші

дисциплінарні стягнення.

Право накладати дисциплінарні стягнення має орган, який користується правом постанови на облік (прийняття на роботу) військовослужбовців (працівників), а також органи вищого рівня.

Дисциплінарне стягнення може бути накладене за ініціативи органів, що здійснюють державний і громадський контроль за охороною праці. За кожне порушення може бути застосоване лише одне дисциплінарне стягнення. При обранні виду стягнення керівник повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненої провини і заподіяну ним шкоду, обставини, за яких вчинено провину, попередні заслуги і службу військовослужбовця (роботу працівника) [3].

Дисциплінарне стягнення накладається керівником (командиром) безпосередньо після виявлення провини, але не пізніше одного місяця з цього дня, не враховуючи звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебування його у відпустці. Дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше шести місяців з дня вчинення провини. До застосування дисциплінарного стягнення керівник (командир) повинен отримати від порушника письмове пояснення. Якщо той не надав такого пояснення у визначений термін, то дисциплінарне стягнення може бути накладене на порушника на основі наявних матеріалів. Стягнення оголошується в наказі або розпорядженні, про його накладання військовослужбовець (працівник) повідомляється під розпис. Якщо протягом року з дня накладання дисциплінарного стягнення працівник (порушник) не був підданий новому дисциплінарному стягненню, то він вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення. Протягом дії дисциплінарного стягнення заходи заохочення до працівника не застосовуються [3].

Адміністративна відповідальність накладається на посадових осіб, винних у порушеннях законодавства про охорону праці, у вигляді грошового штрафу. Право накладати адміністративні стягнення з причин, зазначених у Законі України «Про охорону праці» (затверджений Постановою № 2695 від 14.10.92), мають службові особи Центрального управління безпеки військової служби Збройних Сил України. Розміри та види штрафів, що можуть бути накладені зазначеними службовими особами, визначаються чинним законодавством. Максимальний розмір штрафу не може перевищувати 5 % місячного обсягу заробітної плати юридичної чи фізичної особи, яка відповідно до законодавства працює за наймом.

Адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення 16-річного віку.

Матеріальна відповідальність передбачає відповідальність як військовослужбовців (працівників), так і їх керівників. У ст. 130 КЗпП зазначається, що працівники несуть матеріальну відповідальність за

шкоду, заподіяну підприємству (установі) через порушення покладених на них обов'язків, зокрема й внаслідок порушення вимог охорони праці. Матеріальна відповідальність встановлюється лише за пряму дійсну шкоду і за умови, що така шкода заподіяна підприємству або установі певними протиправними діями (бездіяльністю) працівника (військовослужбовця, командира). Ця відповідальність, як правило, обмежується певною частиною заробітку працівника і не повинна перевищувати повного розміру заподіяної шкоди. Матеріальна відповідальність може бути накладена незалежно від притягнення працівника (військовослужбовця) до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності. Керівник несе матеріальну відповідальність за заподіяну працівникові шкоду, незалежно від наявності вини, якщо не доведе, що ця шкода заподіяна внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого.

Кримінальна відповідальність накладається, якщо порушення вимог законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці спричинило небезпеку для життя або здоров'я громадян. Суб'єктом кримінальної відповідальності з питань охорони праці може бути будь-яка службова особа підприємства, військової частини, установи, організації, незалежно від форм власності, а також громадянин (згідно з «Положенням про службу охорони праці Адміністрації») - командир, власник підприємства чи вповноважена ними особа. Кримінальна відповідальність визначається в судовому порядку.

1.2.2 Обов'язки посадових осіб з організації та здійснення заходів безпеки

Організація, керівництво і контроль за проведенням заходів безпеки особового складу в підрозділах покладаються на командирів підрозділів відповідно з вимогами Статутів Збройних Сил України, наказів Міністра оборони, а також наказів та розпоряджень прямих начальників.

В Статуті внутрішньої служби в загальних обов'язках командирів та інших прямих начальників з точки зору забезпечення безпеки особового складу відзначено (ст. 58): "Командир (начальник) є єдиначальником і особисто відповідно перед державою за ..... морально-психологічний стан особового складу, додержання принципів соціальної справедливості ...." [3].

Командир зобов'язаний (ст. 59): .... "... - показувати приклад дисциплінованості, неухильного виконання вимог законодавства, наказів і розпоряджень командирів (начальників): бути ввічливим і справедливим у ставленні до підлеглих, не принижувати їх честі і гідності;

- постійно виховувати підлеглих у дусі гуманізму та людяності, спираючись при цьому на загально визнані принципи міжнародного права;
- проводити роботу щодо зміцнення військової дисципліни,

запобігання надзвичайним подіям і злочинам серед особового складу, своєчасно виявляти і усувати їх причини;

- виявляти чуйність та бути уважним до підлеглих, поєднувати вимогливість і принциповість з повагою до їх честі і гідності, вникати в проблеми побуту, забезпечувати соціальну та правову захищеність, у разі необхідності клопотати за них перед старшими командирами (начальниками);

- знати потреби і запити особового складу, приймати рішення за його заявами, скаргами та іншими зверненнями;

- організовувати своєчасну видачу всіх видів забезпечення та перевіряти його повноту;

- організовувати культурно-освітню роботу, створювати умови для зміцнення здоров'я та фізичного розвитку;

- здійснювати заходи щодо безпеки особового складу військової частини (підрозділу) під час роботи з озброєнням, бойовою та іншою технікою, обладнанням, проведення стрільб, навчань, несення вартової і внутрішньої ... служби, виконання інших військових обов'язків;

- організовувати та здійснювати заходи, спрямовані на захист особового складу ...;

- під час вирішення питань, пов'язаних з трудовою діяльністю, суворо додержуватися законодавства про працю ...”.

Турбота про забезпечення безпеки особового складу відзначена і в обов'язках посадових осіб від командира відділення до командира роти, в яких визначено : “ ... суворо стежити за виконанням особовим складом заходів безпеки під час проведення занять і робіт, за провадженням зі зброєю, боєприпасами і технікою, їх обслуговуванням та бойовим застосуванням ...”.

Командир відділення відповідає за виконання заходів безпеки особовим складом відділення під час проведення заняття та робіт.

ВІН ЗОБОВ'ЯЗАНИЙ (СВС ст. 125):

- дбати про підлеглих, ставитися до них з повагою, знати їх потреби, вимагати від них додержання військової дисципліни;

- стежити ... за охайністю, справністю обмундирування і взуття підлеглих, їх своєчасним ремонтом і просушуванням, правильним прасуванням спорядження, додержанням підлеглими правил особистої гігієни і носіння військової форми одягу, правил безпеки під час користування зброєю і технікою;

- перевіряти, щоб після занять, стрільб, навчань у підлеглих не залишалось боєприпасів, гранат, запалів, вибухових речовин;

- своєчасно доповідати заступникові командира взводу про захворювання, скарги й прохання підлеглих, заохочення та провини, а також про накладені стягнення та випадки втрати чи несправності озброєння, техніки та інших засобів;

постійно знати, де перебувають і що роблять підлеглі.

Командир взводу (роти) щодо здійснення заходів безпеки відносно підлеглого особового складу зобов'язані (СВС ст. 120 (112)):

- з повагою (пошаною) ставитися до підлеглих, дбати про виховання рядових, сержантів і згуртування військового колективу;

- знати військове звання, прізвище, ім'я та по батькові кожного підлеглого, число, місяць і рік народження, ділові якості та морально-психологічний стан, захоплення рід занять перед військовою службою, родинний стан, адресу батьків (рідних), успіхи й недоліки на службі, постійно вести індивідуальну роботу з виховання, складати іменний список особового складу взводу:

- виховувати особовий склад взводу (роти) в дусі поваги до військової служби, набутого фаху, бережливого ставлення до озброєння, бойової техніки та майна взводу (роти);

- піклуватися про підлеглих, знати їх потреби, порушувати перед старшими начальниками питання про задоволення їх прохань;

- суворо стежити за виконанням особовим заходів безпеки під час проведення занять і робіт, за поведінням зі зброєю, боєприпасами і технікою, їх обслуговуванням та бойовим застосуванням, за своєчасним здаванням на склад невитрачених боєприпасів та вибухових речовин;

- своєчасно доповідати командирі роти (батальйону) про потреби підлеглих, а також про застосовані заохочення і накладені стягнення на особовий склад взводу (роти);

- організувати розміщення особового складу в місцях постійної дислокації та в польових умовах, підтримувати внутрішній порядок і дисципліну у взводі (роті);

- стежити за утриманням і правильною експлуатацією всіх приміщень, відведених для взводу (роти), за чистотою ділянки території, закріпленої за ротою, а також за проведенням заходів пожежної безпеки в роті;

- своєчасно забезпечувати належне постачання особового складу, дбати про побут своїх підлеглих, їх здоров'я, стежити за додержанням правил особистої гігієни кожним військовослужбовцем;

- організувати своєчасне одержання, правильну експлуатацію, збереження, технічне обслуговування і ремонт озброєння, техніки, казарменого інвентарю, речового, технічного та іншого майна, перевіряти не менше ніж один раз на місяць їх наявність (к-р взводу – один раз в два тижні) стан та облік;

- перевіряти підготовку та стан озброєння і техніки перед кожним виходом на навчання чи заняття, а також їх наявність після повернення із занять та навчань, вживання заходів щодо запобігання катастрофам, аваріям і поломкам, втратам зброї та боєприпасів.

Значна увага заходам безпеки в підрозділі повинна приділятися під

час застосування військової техніки та озброєння. За організацію та здійснення заходів безпеки в умовах навчального та бойового застосування військової техніки і озброєння відповідає командир підрозділу (взводу, роти) [3].

Командир підрозділу для забезпечення заходів безпеки в умовах навчального та бойового застосування військової техніки (машин) **ЗОБОВ'ЯЗАНИЙ**:

- проводити інструктаж всього складу перед початком занять та робіт у складі підрозділу;
- особисто перевіряти знання правил і заходів безпеки та виконання їх особовим складом підрозділу;
- вимагати та забезпечувати виконання особовим складом заходів безпеки при проведенні занять та робіт з озброєнням та технікою;
- своєчасно вимагати засоби захисту, спецодяг, організувати їх збереження та ремонт;
- розслідувати нещасні випадки, аналізувати причини їх виникнення, доповідати командирі частини;
- особисто, щомісяця, проводити інструкторське - методичні заняття (ІМЗ) з заходів безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою;
- особисто перевіряти знання особовим складом заходів безпеки і організацію проведення їх перед початком робіт, пов'язаних з підвищеною небезпекою.

Командир (начальник) повинен визначати заходи безпеки під час проведення занять і робіт з бойовою технікою, під час поводження зі зброєю, боєприпасами, при несенні вартової і внутрішньої служби, своєчасно доводити про ці заходи до підлеглих і вимагати суворого їх виконання.

Згідно з чинним законодавством та Статутом Збройних Сил України на командирів покладається відповідальність за проведення заходів безпеки в підрозділі та частині, а саме:

- за їх організацію і проведення;
- керівництво за проведенням ними;
- контроль за їх проведенням.

Командир особисто відповідає за організацію заходів безпеки та їх проведення. Послідовність дій командира підрозділу щодо забезпечення безпеки військової діяльності буде такою (рис. 1.1):

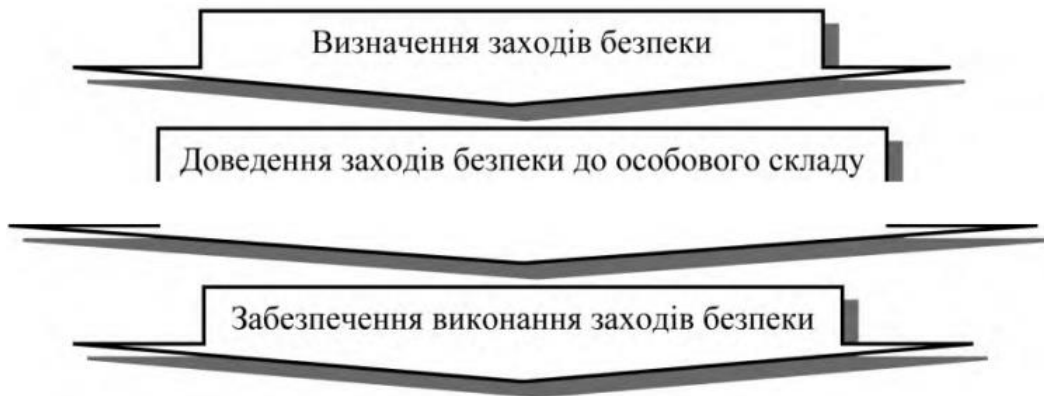

Рисунок 1.1 – Алгоритм дій командира підрозділу щодо забезпечення безпеки військової діяльності

I. Визначення заходів безпеки:

1. Знання умов військової діяльності або завдань частини (підрозділу):

- вивчення умов діяльності;
- вивчення завдання.

2. Оцінка обстановки, в якій планується діяти підрозділу:

- час виконання завдання;
- місце (район) виконання завдання;
- технічне забезпечення підрозділу;
- підготовку особового складу.

3. Ідентифікація небезпеки постає у виявленні:

- кількості небезпек;
- часу їх настання;
- просторового розмаху;
- можливих наслідків небезпеки.

4. Визначення заходів безпеки:

- розробка необхідних профілактичних заходів;
- розробка оперативних заходів;
- визначення необхідного матеріального забезпечення.

II. Доведення заходів безпеки до особового складу:

- особисто, під час проведення інструктажів (вступного, первинного, повторного, повсякденного, позапланового, цільового);
- через заступників і підлеглих командирів.

III. Забезпечення виконання заходів безпеки:

- забезпечення технічних умов;
- матеріальне забезпечення;
- підготовка персоналу (особового складу).

Збереження і зміцнення здоров'я військовослужбовців – важлива і невід'ємна складова їх підготовки до виконання військового обов'язку.

Піклування командира (начальника) про здоров'я підлеглих є одним з основних його обов'язків у діяльності щодо забезпечення постійної бойової готовності військової частини (підрозділу).

Збереження і зміцнення здоров'я військовослужбовців досягається шляхом:

- проведення командирами (начальниками) заходів, спрямованих на створення здорових умов служби та побуту;
- систематичного загартовування і фізичного розвитку;
- виконання санітарно-гігієнічних, протиепідемічних і лікувально-профілактичних заходів.

Основними напрямками діяльності командирів щодо створення здорових умов служби і побуту військовослужбовців є:

- встановлення і своєчасне доведення до військовослужбовців необхідних вимог безпеки, забезпечення їх виконання;
- суворе виконання санітарних норм і вимог військових статутів щодо розміщення військовослужбовців, організації їх харчування, водопостачання та інших видів матеріального і побутового забезпечення;
- організація точного виконання розпорядку дня;
- своєчасне і повне доведення до кожного військовослужбовця встановлених норм забезпечення;
- усунення або зниження до встановлених меж впливу шкідливих факторів на здоров'я військовослужбовців, вживання заходів щодо поліпшення екологічної обстановки в районі розташування військової частини (підрозділу);
- контроль за виконанням заходів безпеки;
- додержання правил особистої гігієни;
- щотижневе миття в лазні зі зміною натільної і постільної білизни, шкарпеток;
- утримування в чистоті обмундирування, взуття й постелі військовослужбовців;
- контроль за дотриманням військовослужбовцями правил громадської гігієни, які включають підтримання чистоти в спальних приміщеннях, туалетах та інших кімнатах загального користування, регулярне провітрювання приміщень, підтримання чистоти в місцях загального користування, а також на території розташування військової частини [3].

Крім того, повсякденна діяльність військовослужбовців у будь якій обстановці має здійснюватися з дотриманням вимог військових статутів і рекомендацій щодо створення здорових умов їх служби і побуту. При цьому враховується специфіка завдань, що виконуються, кліматичні умови, екологічна обстановка в районі дислокації військової частини, стан матеріального забезпечення і казармено-житлового фонду. У свою чергу,

кожний військовослужбовець повинен піклуватися про збереження свого здоров'я, не приховувати хвороби, суворо дотримуватися правил особистої, громадської гігієни та утримуватися від шкідливих звичок (куріння і вживання алкоголю).

1.2.3 Інструктажі. Види інструктажів. Документи, які оформлюються під час інструктажів

Інструктаж із заходів безпеки проводиться в усіх підприємствах, установах і організаціях незалежно від характеру їх діяльності, освіти, кваліфікації, стажу, досвіду з даного фаху або посади військовослужбовця. Керівництво, організація і відповідальність за своєчасне і правильне проведення інструктажів покладається на командира частини, установи, організації, а у підрозділах – на командира підрозділу.

Із заходів безпеки з особовим складом проводиться:

- вступний інструктаж;
- первинний інструктаж на навчальному або робочому місці;
- повторний (періодичний) інструктаж на навчальному або робочому місці;
- позаплановий інструктаж;
- цільовий інструктаж.

Вступний інструктаж організується і проводиться командирами підрозділів із знову прибулими в частину, підрозділ військовослужбовцями з метою ознайомлення їх з особливостями проведення занять з бойової підготовки, експлуатації техніки і озброєння в даній частині незалежно від їх кваліфікації і стажу служби.

У ході інструктажу військовослужбовці вивчають:

- вимоги розпорядку дня;
- особливості розміщення об'єктів навчальної матеріально-технічної бази, порядок проведення занять на їх навчальних місцях;
- особливості експлуатації і ремонту машин, паркових приміщень та обладнання;
- загальні правила безпеки, що прийняті в даній частині.

Інструктаж проводиться з одним або групою військовослужбовців (службовців) у спеціально обладнаному класі (приміщенні) з використанням сучасних технічних засобів навчання, наочних посібників.

Первинний інструктаж на навчальному або робочому місці проводиться командиром підрозділу, керівником заняття або робіт під час призначення військовослужбовця на даний вид техніки або озброєння, робоче місце, а також у випадку прибуття в підрозділ, під час переводу з однієї роботи на іншу, після переозброєння, під час зміни змісту роботи.

Інструктаж проводиться незалежно від кваліфікації і стажу служби або роботи військовослужбовців та супроводжується показом прийомів виконання робіт.

У ході інструктажу військовослужбовці повинні вивчити:

- обов'язки на даному навчальному або робочому місці за даним фахом;
- порядок утримання навчального або робочого місця;
- будову та обслуговування обладнання, правила його безпечної експлуатації;
- інструмент і правила поводження з електрообладнанням на даному навчальному або робочому місці;
- правила користування захисними пристроями і спецодягом;
- дії під час виконання небезпечних завдань;
- інструкцію щодо заходів безпеки на даному навчальному або робочому місці.

Командир, переконавшись, що інструктаж або заходи безпеки військовослужбовцем засвоєні, дозволяє йому розпочинати самостійну роботу.

Повторний (періодичний) інструктаж на навчальному або робочому місці повинні проходити всі військовослужбовці, незалежно від кваліфікації, освіти і стажу служби (роботи). Інструктаж проводиться командиром підрозділу не рідше одного разу на три місяці індивідуально або з групою військовослужбовців (до 15 осіб) з метою забезпечення кращого засвоєння ними прийомів і способів безпечного виконання поставлених завдань.

Позаплановий інструктаж можуть проводити всі прямі начальники або інші особи за їх дорученням у випадку порушення військовослужбовцями інструкції щодо заходів безпеки або якщо стався нещасний випадок, зв'язаний з бойовим навчанням і експлуатацією техніки, при використанні нових удосконалень до озброєння та техніки, під час зміни правил, норм, інструкцій, під час перерви в роботі понад 30 діб та більше.

Військовослужбовці, з якими стався нещасний випадок у результаті порушення вимог техніки безпеки, не допускаються до роботи без проходження додаткового інструктажу.

Повсякденний інструктаж проводиться командиром підрозділу перед початком заняття або роботи і в ході їх у випадку:

- зміни умов проведення занять або технологічного процесу, в результаті чого змінюються умови безпеки особового складу;
- порушення військовослужбовцями заходів безпеки в ході занять або робіт;
- виконання особливо небезпечних робіт;

– з метою вдосконалення прийомів і методів, що забезпечують безпеку на заняттях і роботах.

Цільовий інструктаж проводять з військовослужбовцями (службовцями) під час виконання разових робіт, безпосередньо не пов'язаних з фахом (одноразові роботи, стихійного лиха, організація масових заходів (паради, спортивні заходи тощо)) [2].

Після проведення вступного, первинного, повторного і позапланового інструктажів робиться запис у журналі інструктажів з обов'язковим підписом інструктованого і того, хто проводить інструктаж та у документі про прийом службовця на роботу (військовому квитку). Журнал має бути встановленої форми (табл.1.1), прошнурований, пронумерований і скріплений печаткою військової частини.

Після проведення повсякденного або цільового інструктажу складаються списки про ознайомлення з заходами безпеки з обов'язковим підписом інструктованого та того, хто інструктує. Списки зберігаються в підрозділі протягом навчального року [1].

Таблиця 1.1 – Форма журналу інструктажу

№ з/п	Дата проведення інструктажу	Прізвище, ім'я, по батькові інструктованого	Фах, посада інструктованого	Підрозділ	Прізвище, ім'я та по батькові того, хто інструктує	Підпис	
						інструктованого	того, хто інструктує
1	2	3	4	5	6	7	8
1	12. 03. 23р.	Петренко О.О.	водій	1 рота	л-т Куц П.І.		

Заходи безпеки повинні виконуватися за будь-яких умов незалежно від терміновості завдань, що виконуються, наявності особового складу і матеріальних засобів.

У повсякденній військовій діяльності, як в одній із складних видів виробничої діяльності, найбільше виявляється тісна взаємодія людини (військовослужбовця) з військовою технікою та зброєю.

Прийняття на озброєння найновіших видів сучасної військової техніки і зброї (ракетно-ядерна, високоточна зброя, зброя масового ураження, лазерна зброя та інші) в умовах широкої автоматизації не тільки значно поширює можливості в досягненні військових завдань, а і ставить під загрозу життя цивільного населення, знищення природного середовища навіть в умовах мирного часу (обслуговування техніки, проведення навчань, експлуатація військової техніки та інше). Ця обставина вимагає постійного рішення проблеми безпеки життєдіяльності як окремих військовослужбовців, так і чисельних військових колективів (обслуги, екіпажів, підрозділів тощо) та цивільного населення, а також захисту природного середовища від забруднень.

Тому під безпекою військової діяльності слід розуміти безпеку життєдіяльності військовослужбовців, цивільного населення та збереження природного середовища при виконанні військами своїх функціональних завдань в мирний час.

Безпека військової діяльності досягається безпекою взаємовідносин між військовослужбовцями, безпечною взаємодією військовослужбовців з військовою технікою та зброєю (обслуговування, експлуатація, застосування, збереження), виконанням вимог природоохоронних законів та взаємовідношенням армії з цивільним середовищем.

Таким чином, організація і здійснення заходів безпеки в умовах військової діяльності здійснюється відповідно вимогам Статутів Збройних Сил України, наказів Міністра оборони, а також наказів і розпоряджень прямих начальників.

Основним способом досягнення безпеки в повсякденній діяльності військ є широке застосування інструктивно-регламентованої системи правил поведінки особового складу, яка складається з вступного інструктажу, первинного інструктажу на навчальному або робочому місці, періодичного повторного інструктажу на навчальному (робочому) місці та позапланованого інструктажу [2].

Вивчення заходів щодо забезпечення безпеки особового складу військових підрозділів і цивільного населення, збереження природного середовища та впровадження їх в практику повсякденної діяльності військ є основною метою дисципліни.

Контрольні питання:

1. Яким Законом регламентується дотримання військовослужбовцями вимог охорони праці?
2. У якому документі визначаються порядок організації і проведення бойових стрільб на полігонах і військових стрільбищах?

3. Які основні завдання безпеки військової служби?
4. На кого покладається здійснення контролю за виконанням заходів гарнізонної, вартової та внутрішньої служб, пожежної безпеки, технічного нагляду та охорони праці, безпечного ведення робіт особовим складом ЗСУ?
5. Які види відповідальності існують за порушення законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці?
6. Хто проводить інструктаж всього складу перед початком занять та робіт у складі підрозділу?
7. Які існують види інструктажів із заходів безпеки з особовим складом?
8. Де, коли і ким проводиться первинний інструктаж?
9. Коли проводиться цільовий інструктаж?

ТЕМА 2 ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕКИ ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ У ХОДІ БОЙОВОЇ ПІДГОТОВКИ

ЗАНЯТТЯ 1 Безпека при проведенні занять з бойової підготовки з застосуванням озброєння і військової техніки

Мета: Ознайомити курсантів з заходами безпеки під час занять, навчань, бойових стрільб, водіння бойової техніки.

2.1.1 Загальні заходи безпеки під час занять, навчань, бойових стрільб, водіння бойової техніки

Заходи забезпечення безпеки діяльності підрозділів у ході підготовки особового складу в місцях постійної дислокації

Командири всіх рівнів для забезпечення безпеки при проведенні підготовки особового складу в місцях постійної дислокації здійснюють такі заходи:

- розробляють заходи безпеки загального характеру на майбутніх навчаннях, виходячи з місцевих умов і змісту навчань та організують їх вивчення всіма учасниками навчань;

- приймають заходи з заходів безпеки від кожного військовослужбовця;

- вивчають умови місцевості і їх вплив на виконання заходів безпеки;

- визначають кількість залізничних переїздів, нафто- та газопроводів, систем меліорації, тіснин, перевалів, проходів, тунелів і інших споруд, перешкод рельєфу і порядок пропускання через них підрозділів загонів;

- організують огороження небезпечних ділянок місцевості (боліт, озер);

- визначають ділянки місцевості та порядок імітації вогню, вибухів і застосування отруйних речовин противником, а також ділянки, на яких забороняється ведення вогню з усіх видів зброї, організують позначення цих ділянок;

- розробляють заходи щодо недопущення нанесення ушкоджень лісовим і сільськогосподарським угіддям, заповідним природним комплексам, пам'ятникам культури, об'єктам водокористування

- техніки і доводять до всього особового складу вимоги з охорони навколишнього середовища під час навчань;

- у разі виявлення пожеж, що виникли під час навчань, негайно припиняють навчання, мобілізують весь особовий склад і техніку на боротьбу з вогнем і викликають, при необхідності, місцеві пожежні команди;

– після закінчення навчань організують обстеження району їх проведення, виявляють заповідані військами втрати і визначають заходи щодо ліквідації порушень природного середовища (збирання і вивезення із району навчань побутових відходів, засипання окопів, ремонт ушкоджених ділянок доріг й ін.).

За необхідністю обстеження проводиться разом із представниками влади, лісництва, господарств, на території яких проводилося навчання;

– визначають, яку техніку, озброєння варто залучити для проведення навчань, їх стан і можливий вплив на життя і здоров'я людей, їх відповідність технічним нормам і нормам застосування;

– визначають, які заходи варто провести для підготовки техніки й озброєння до навчань (занять) з урахуванням їхнього технічного стану і ресурсу;

– намічають маршрути руху автотранспорту;

– враховують рівень виучки і морально-психологічного стану особового складу;

– встановлюють терміни і порядок проведення контрольних занять з особовим складом;

– визначають кількість і склад груп контролю і спостереження за виконанням заходів безпеки;

– визначають сили і засоби які необхідні для об'єктивного контролю ходу навчань;

– враховують ступінь захищеності прилеглих небезпечних об'єктів (атомної і хімічної промисловості);

– визначають порядок і терміни оповіщення місцевого населення, повідомлення місцевих органів влади про проведення навчань;

– встановлюють єдині команди і сигнали на негайне, у разі потреби, призупинення навчань.

Заходи безпеки при проведенні навчань

Відповідальність за організацію та практичне забезпечення безпеки особового складу, виключення випадків виведення з ладу озброєння та техніки, свавілля відносно місцевого населення та порушення правил екологічної безпеки покладається на керівника навчання, командирів усіх рівнів, начальників імітаційних команд (груп) та їх посередників. Персонально кожний військовослужбовець несе відповідальність за своєчасне та точне виконання всіх правил та заходів безпеки [2].

Керівник навчань безпосередньо відповідає за організацію та забезпечення безпеки дії військ, він повинен:

– розробляти заходи безпеки на навчанні, виходячи з місцевих умов та задумок навчання, доводити їх до командирів, посередників, імітаційних команд та організувати їх вивчення з усіма учасниками навчань; приймати заходи з знання заходів безпеки від кожного військовослужбовця та вимагати їх виконання в ході проведення навчання;

- звертати особливу увагу на умови місцевості;
- визначати кількість залізничних переїздів, нафто- та газопроводів, систем меліорації, тіснин, перевалів, проходів, тунелів та інших споруд, перешкод рельєфу та порядок пропуску по них підрозділів загону;
- організувати комендантську службу в місцях, небезпечних для пересування підрозділів, загородження небезпечних ділянок місцевості (боліт, озер, урвищ), очищення районів від снарядів, мін, фугасів, бомб, вибухонебезпечних предметів, які не вибухнули, та імітаційних засобів, а також влаштувати рятувально-евакуаційну службу на водних перешкодах;
- визначати ділянки місцевості та порядок імітації на них вогню, вибухів та визначання ділянок майбутньої імітації отруйних речовин противника, а також, ділянок, на яких забороняється ведення вогню з усіх видів зброї, організувати загородження (оточення) цих ділянок;
- організувати збір або підриг невикористаних імітаційних засобів після закінчення навчання;
- вирішувати питання охорони навколишнього середовища ще на стадії розробки задуму навчань.

З цією метою необхідно вибирати такі райони навчань, де б виключалися або до мінімуму зменшувалися збитки природному середовищу під час виконання підрозділами завдань, для цього слід ретельно розвідати шляхи руху, особливо автомобільних колон, райони зосередження підрозділів;

- заздалегідь відправити від підрозділів (військових частин), що беруть участь у навчаннях, посилені групи в райони зосередження;

Вони повинні не тільки забезпечувати зручність розміщення та швидкість заняття цих районів у ході навчань, але й не допускати нанесення пошкоджень лісним угіддям, насамперед технікою;

- у разі виявлення пожеж, що виникли під час навчань, негайно припинити стрільби (навчання), задіяти весь особовий склад і техніку для їх гасіння і повідомити місцеві пожежні команди;

- до початку навчань проводити інструктажі особового складу та відповідні бесіди щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства;

- у пам'ятках учасникам навчань відображати питання з охорони навколишнього середовища.

Після закінчення навчань спеціально створеними комісіями необхідно обстежити район проведення навчань, визначити нанесені підрозділами збитки та заходи щодо усунення порушень (збирання і вивезення з районів навчань побутових відходів, засипку окопів, ремонт порушених ділянок, доріг тощо). Включити до складу комісій представників адміністрацій, лісництва, господарств, на території яких проводились навчання. Результати обстеження району навчань і засоби з

усунення нанесених природному середовищу збитків оформити відповідними актами [2].

Командири підрозділів несуть відповідальність за виконання особовим складом заходів безпеки, вони повинні:

- вивчати з усім особовим складом заходи безпеки на навчаннях та слідкувати за їх дотриманням;

- з усіма водіями старанно відпрацьовувати прийоми водіння машин на дорогах і поза ними, у колонах, особливу увагу звертати на підготовку водіїв для перевезення особового складу, вибухонебезпечних вантажів, слідкувати за навантаженням на транспортні засоби, перевезенням та розвантаженням; вивчати з усім особовим складом порядок позначення небезпечних напрямків стрільби, ділянок і полів імітації та інших небезпечних місць;

- організувати видачу особовому складу справних боєприпасів, імітаційних засобів і перевіряти, щоб серед холостих патронів не було бойових;

- організувати підготовку (перевіряти справність) озброєння та техніки, що виводяться на навчання, особливу увагу звертати на знання особовим складом правил поведіння зі зброєю та технікою;

- перевіряти справність та підготовку засобів індивідуального захисту, обмундирування та спорядження особового складу;

- перед початком навчань перевіряти знання особовим складом правил та заходів безпеки на навчаннях шляхом приймання заліків з виставленням оцінок («засвоїв» чи «не засвоїв»);

- результати заліків (оцінки) під підпис довести до кожного військовослужбовця та доповісти старшому начальникові.

На навчаннях забороняється:

- перевозити особовий склад на необладнаних автомобілях;

- наїжджати технікою на поля імітації, окопи та на інші споруди, зайняті особовим складом;

- вести вогонь холостими патронами зі стрілецької зброї по особовому складу, який знаходиться ближче ніж 100 м;

- торкатися та підбирати гранати, вибухові пакети, запали, заряди вибухових речовин, які не вибухнули (не розірвались);

- підбирати предмети, отруєні за рецептурами імітації отруйних речовин супротивника;

- розміщувати та підривати імітаційні поля фугасів ближче ніж 500 м, проводити імітацію ядерного вибуху табельними засобами ближче ніж 250 м, запалювати навчальні отруйно-димові суміші та підривати імітаційні фугаси ближче ніж 100 м, а вибухові пакети та імітаційні гранати – ближче ніж 25 м від особового складу, легкозаймистих матеріалів, населених пунктів, на річках і водоймищах;

– пересуватися машинам з високо піднятими антенами по населених пунктах та під лініями електромереж;

– розгортати радіо- та радіорелейні антени ближче ніж 100 м від ліній високої напруги;

– розміщувати особовий склад, техніку, прокладати проводи електровибухових мереж ближче ніж 300 метрів від електростанцій (підстанцій), ліній високої напруги, залізничних доріг та потужних радіостанцій;

– працювати з радіоактивним пилом, з імітаційними отруйними речовинами без засобів індивідуального захисту, поза мережами навчальних центрів (полігонів) та спеціально відведених майданчиків;

– заражати навчальними імітаційними радіоактивними речовинами за рецептурами імітації отруйних речовин умовного противника на ділянці місцевості, що знаходиться ближче ніж 3 км від населених пунктів, а також кидати їх у річки та водоймища, викидати тару з-під імітаційних засобів та вогневих сумішей, що виготовлені для навчань у поле, закопувати в землю та залишати без охорони [2].

Перед початком етапу зі стрільбою керівник навчання, його заступники та помічники, командири підрозділів повинні:

– показати підлеглим межі заборонених зон ведення вогню;

– організувати службу оточення;

– показати на місцевості рубежі відкриття та припинення вогню;

– показати бокові орієнтири, праворуч і ліворуч яких стрільба не дозволяється;

– показати місця та райони, де заборонено пересування техніки;

– організувати контроль виконання заходів безпеки та готовності особового складу, озброєння, техніки та боєприпасів до стрільби, для чого перевірити:

а) наявність та підготовку вогневих посередників, а також підрозділів, які виконують стрільби;

б) надійність оточення та організацію комендантської служби, готовність до стрільби мішеневого поля;

в) справність озброєння та боєприпасів;

г) знання особовим складом рубежів безпеки, небезпечних напрямків стрільби, меж захисних зон та рубежів припинення вогню, єдиного сигналу на припинення вогню;

д) надійність зв'язку для забезпечення безпечного управління вогнем усіх сил і засобів, його негайне припинення в разі необхідності;

е) організацію заходів безпеки при роботі дослідних (контрольних) груп, імітаційних, мішеневих та інших команд, які обслуговують стрільбища;

ж) готовність до очищення маршрутів і районів цілей від боєприпасів, що не вибухнули, та порядок пропускання підрозділів через ділянки стрільби.

На командному пункті керівника навчань (стрільби) виставляються спостерігачі з оптичними приладами та організовується сигнальний пост із засобами зв'язку та сигналізацією. Місця, які підготовлені для вибуху імітаційних зарядів, обмежуються, організовується їх охорона, а ділянка місцевості, по якій буде проведено вогнеметання, обкопується смугою завширшки не менше ніж 2 м. Місця використання імітаторів ядерного вибуху наносяться на карту та доповідають про них командирів підрозділу. Під час проведення стрільби необхідно виконувати заходи безпеки, що передбачені в «Курсі стрільб», крім того, забороняється змінювати напрямки стрільби, вести вогонь поверх своїх підрозділів і поряд з ними, а також з усіх видів зброї по ліхтарях з червоним світлом, переміщувати підрозділи після закінчення стрільби за лінію машин до доповіді про розрядження зброї.

Особи, які працюють з навчальними радіоактивними та отруйними речовинами, повинні добре знати їх властивості, працювати в протигазах та загальновійськових захисних засобах.

Під час дій військ вночі необхідно:

- позначити орієнтири, добре видимі вночі;
- до наступу темряви позначити ділянки імітації і організувати їх охорону;
- позначити місця проходів у бойових порядках військ та мінно-вибухових загородженнях;
- на бойовій та іншій техніці мати добре видимі у темряві знаки різного кольору для кожної роти (окремого взводу).

Під час дій військ у горах:

- не допускати дій військ у місцях можливих обвалів, каменепадів, снігових лавин, уникати розташування людей і техніки під навислими скелями, в сухих руслах рік;
- мати додаткові запаси продовольства, води, палива, засобів обігріву;
- імітаційні поля розміщувати так, щоб знизу не було людей; під час визначення безпечних відстаней враховувати розліт каменів, можливість обвалів, снігових лавин;
- стежити за прогнозом погоди.

Під час дій військ взимку:

- контролювати особовий склад під час розташування в траншеях, окопах;
- частіше змінювати спостерігачів, патрулі, чергових обслуг;
- вживати заходи для обігріву особового складу;
- негайно розшукувати тих, хто заблукав або відстав.

Заходи безпеки під час підйому підрозділу по тривозі.

Заняття з бойової готовності в підрозділах проводиться у складі штатних і тимчасово створених відділень, екіпажів, обслуг, груп, команд з метою вивчення конкретних функціональних обов'язків, згідно з бойовим розрахунком, практичного відпрацювання своїх дій при одержанні розпорядження на проведення заходів відмобілізування (доукомплектування) та приведення військових частин (підрозділів) у повну бойову готовність за різних умов обстановки.

При відпрацюванні порядку дій особового складу по сигналам оповіщення та переведенні бойових частин (підрозділів) в різні ступені бойової готовності необхідно дотримуватись вимог безпеки при підйомі військової частини (підрозділу) по тривозі.

Під час підйому підрозділу по тривозі звертають особливу увагу на:

- порядок оповіщення та збору особового складу, дії посильних;
- сигнали бойового управління (команди, розпорядження), сигнали оповіщення і корективи[2].

Необхідно дотримуватись вимог безпеки при підйомі частини (підрозділу) по тривозі:

- пересування по казармі (спальному приміщенні; кімнати для зберігання зброї, кімнати для збереження особистих речей; вихід з казарми) повинно проводитися тільки по правій стороні, не допускається зустрічного руху військовослужбовців;

- відправка в парк, до місць завантаження проводиться під командою старшого;

- рух машин починається і проводиться тільки при включених габаритних вогнях по команді і під керівництвом старших.

Забороняється:

- використовувати для освітлення приміщення свічки, газові лампи без скла;

- отримувати зброю при не заправленому військовому одязі;

- бігати по розташуванню при відсутності чергового освітлення, виставляти перед собою зброю та другі ріжучі, колючі предмети;

- спускатися по міжповерховим сходам бігом, перестрибувати через них;

- брати зброю в розташування в положенні “На ремінь”, “За спину”;

- користуватися несправними драбинами та під ставником при навантаженні майна в бойову техніку і машини;

- закривати і відкривати кришки люків не за рукоятки, які для цього призначені;

- заводити двигун і прогрівати його в закритому приміщенні без вентиляції та провітрювання;
  - починати рух з не застопореними кришками люків, без попереджувального сигналу, без команди офіцера;
  - сідати і виходити з машин при працюючому двигуні;
  - перевіряти гальма рухом при знаходженні людей біля машин;
  - користуватися несправними приладами, інструментом, зброєю (багнет-ніж) під час закріплення майна і ремонту техніки;
  - застосовувати відкритий вогонь для освітлення парку.
- Виконання вимог техніки безпеки контролюється під час:
- виконання особовим складом своїх обов'язків згідно з бойовим розрахунком;
  - під час отримання зброї, боєприпасів і майна;
  - під час виходу з казарми, шикуванні, відправленні команд, пересуванні в парк, на склади.

Одним з етапів приведення підрозділу (в/ч) в повну бойову готовність є те, що особовий склад навчається підготовці бойових машин до виходу з парку, завантаження боєприпасів, підготовці радіостанцій до роботи, виходу бойової техніки з парку, підготовці майна роти до вивезення на склади, до завантаження і вивезення.

Висування у визначені райони визначається старшим начальником по раніше запланованим маршрутам (або назначеним додатковим рішенням).

Висування проводиться таємно з виконанням умов скритого управління військами, правил світломаскування.

Висування в райони проходить в складі підрозділів. Командири підрозділів при висуванні в райони керуються основними положеннями по організації маршруту.

Підрозділи в районі розташовуються в місцях, які придатні для організації захисту від зброї масового ураження, мають природне маскування і дозволяють швидке проведення маневру. Підрозділи в районі повинні бути в готовності до відбиття нападу повітряного і наземного імовірного противника.

Батальйон (дивізіон) в районі розташовується по ротно (по батареїно), впродовж маршрутів витягування (руху), використовуючи захисні та маскуючі властивості місцевості.

Район розташування повинен забезпечувати:

- розосередження та таємне розташування підрозділів;
- можливість швидкого збору підрозділів та проведення маневру в потрібному напрямку;
- зручність розташування і відпочинку особового складу;

- придатні умови в санітарно-епідеміологічному відношенні;
- наявність джерел води, доріг та шляхів під'їзду.

Підрозділи в районі охороняються безпосереднім і чатовим вартуванням. Безпосередньо в районі розташування організовується патрулювання, призначається черговий підрозділ. В районі розташування (відмобілізування) організовується комендантська служба.

Забороняється:

- самостійно виїжджати, виходити за межі району розташування;
- розводити багаття;
- порушувати режим таємності;
- без дозволу командира запускати та прогрівати двигуни бойової техніки;
- відпочивати не в місцях, які для цього відведені.

Вимоги безпеки до інженерного обладнання районів групування.

1. Відповідальність за загальний стан вимог безпеки при інженерному обладнанні районів групування (розташування) покладається на командира військової частини (підрозділу), який виконує поставлені завдання.

2. Навчання особового складу безпечним методам та прийомам робіт проводиться шляхом проведення:

- первинного інструктажу на робочому місці;
- періодичного, повторного інструктажів;
- позапланового інструктажу – у випадках порушення особовим складом інструкції з вимог безпеки.

3. Організація робочих місць повинна забезпечувати безпеку виконання робіт. На робочих місцях забороняється присутність сторонніх осіб. Місце, де проводяться роботи, повинні бути забезпечені аптечкою з медикаментами та засобами надання першої медичної допомоги.

4. При виконанні земельних робіт командиром назначається особа, відповідальна за їх виконання, яка має технічні знання та знає інструкцію з вимог безпеки.

5. Кожна земельна машина повинна мати справні гальма, звукову сигналізацію. Сигнали повинні бути роз'яснені особовому складу, зв'язаному з роботою машини. Особовому складу забороняється знаходитися ближче 5 м від зони дії земельної машини. З початком руху машини потрібно впевнитись, що перед машиною немає людей, обов'язково подати сигнал початку руху.

Забороняється знаходитися поблизу котловану (траншеї, окопу) в зоні робочого механізму котловинних машин, проходити, стояти в зоні роботи агрегатів.

6. Забороняється проїзд машин під лініями високовольтної мережі, якщо відстань між лінією електромережі і верхньою частиною машини

менше 9 м, а також виконання робіт екскаватором при знаходженні проводів електромережі в радіусі дії стріли екскаватора.

7. Переміщення та встановлення машин близько котлованів, траншей дозволяється на безпечній відстані від подошви відкосу до ближнього відкосу машини (гусениці, колеса).

Під час перерви в роботі, незалежно від їх причин та часу, стрілу екскаватора потрібно відвести в бік від “забою” та поставити на ґрунт.

8. Під час проведення монтажних робіт в місцях, небезпечних для руху людей вивішуються видимі попереджувальні знаки.

9. При демонтажу, переміщенні інженерних споруджень їх надійно закріплюють від розкачування розтяжками з пенькового канату або тонкого тросу. Визволення елементів спорудження від стропів дозволяється після надійного закріплення елементів на місці улаштування.

10. Не дозволяється працювати на самохідних кранах під лінією електромережі напругою більше 36 В і виконувати роботи ближче 30 м від крайнього проводу без наряду – допуску і без дозволу на роботу організації, яка експлуатує лінію передачі електроенергії.

11. Забороняється знаходитись людям між піднімаючим вантажем і відкосом котловану, не допускається підйом, зниження та переміщення вантажів при знаходженні людей під ними.

12. Забороняється ставити стріловидні крани на свіжому невтрамбованому ґрунті, біля відкосів котлованів, траншей.

13. Під час аварій, нещасних випадків швидко надати першу долікарську допомогу та викликати лікаря, оповістити командування.

Під час переміщення (перевезення) вантажів необхідно виконувати правила навантаження (розвантаження), транспортування вантажів, ефективно використовувати автотранспортні засоби і наглядати за збереженням вантажів [2].

Командири підрозділів несуть персональну відповідальність за організацію висування у визначені райони, розміщення в них, виконання вимог безпеки на всіх етапах виконання поставлених завдань старшими начальниками (командирами).

Під час виконання етапів бойової готовності (відмобілізування) особовий склад під керівництвом офіцерів військової частини (підрозділу):

- проводять підготовку і розгортання пунктів прийому мобілізаційних ресурсів;

- проводять заходи зі зняття озброєння та військової техніки зі стану зберігання згідно з технологічними картками, перевіряють їх стан відповідно до настанови з експлуатації зразків озброєння і техніки та укомплектованість згідно з відомостями укомплектування, готують їх до використання за призначенням;

- отримують акумуляторні батареї та встановлюють їх на техніку;

- виконують роботи із завантаження на техніку озброєння, боєприпасів, майна;

- готують військову техніку “НЗ” до виходу з парку;

При знятті техніки з довгого збереження в умовах малого часу, роботи виконуються в дві зміни (черги):

1. В першу чергу виконуються роботи, які забезпечують вихід автомобілів з парку та безаварійну їх експлуатацію:

- розгерметизація агрегатів (вузлів) двигуна (пальних баків, трансмісії ходової частини);

- установку акумуляторних батарей;

- заправка паливом і охолоджуючою рідиною;

- запуск двигуна і перевірка його роботи на різних режимах, перевірка контрольно – вимірювальних приладів і засобів сигналізації;

- перевірка тиску повітря в колесах і доведення його до норми (по необхідності);

- перевірка справності роботи освітлювальних і світлосигнальних пристроїв, і перевірка його роботи;

- перевірка справності гальм та рульового управління.

2. В районі групування (збору) або не привалах виконуються роботи другої черги:

- дозаправка машин паливом (при необхідності);

- укладка і закріплення брезентів, установка тентів;

- укладка ковдр на підлогу кабіни;

- очистка інструментів від консерваційного мастила та укладка його на місце;

- вилучення виявлених недоліків, які знижують ефективність використання машин.

2.1.2 Заходи безпеки на заняттях з тактичної підготовки

Основними видами бойової підготовки військ є тактична та тактико – спеціальна підготовки, котрі проводяться в спеціальних навчальних центрах, на військових полігонах, стрільбищах, навчально – тактичних полях з залученням бойової техніки.

Вищою формою навчання військ є проведення тактичних навчань (ТН) з бойовою стрільбою зі штатного озброєння і застосуванням іншої техніки, яка знаходиться на оснащенні підрозділів і військових частин.

Стрільба може проводитись як холостими так і бойовим боєприпасами на спеціальних полігонах та стрільбищах.

Під час занять з тактичної підготовки широко застосовуються імітаційні засоби: вибухові пакети, навчальні фугаси, димові шашки,

сигнальні патрони, електровибухові пакети, шашки імітації розриву артилерійських снарядів, холості набої та снаряди.

Широке застосування бойової та навчальної техніки, імітаційних засобів під час проведення занять з тактичної підготовки в різних погодних умовах та пори року (добі) ставить проблему безпеки життєдіяльності одною з головних при навчанні військ.

Відповідальність за дотримання особовим складом заходів безпеки під час занять несуть командири підрозділів, які навчаються.

Для забезпечення безпеки підлеглих командир підрозділу перед початком занять з тактичної підготовки **ПОВИНЕН**:

- вивчити з усім особовим складом заходи безпеки на наступному навчанні (бойовій стрільбі) і слідкувати за суворим їх виконанням під час навчання (бойової стрільби);

- з усіма водіями (механіками-водіями) ретельно відпрацювати прийоми водіння машин по дорогам і поза ними, в колонах і бойових порядках, особливу увагу звернути на підготовку водіїв до перевезення особового складу, вибухонебезпечних вантажів, до навантаження на транспортні засоби, перевезення і розвантаження, до водіння на плаву і під водою;

- вивчити з усім особовим складом порядок позначення небезпечних напрямків стрільби, ділянок і полів імітації та інших небезпечних місць;

- організувати видавання особовому складу справних боєприпасів, імітаційних засобів і перевірити, щоб в числі холостих набоїв не було бойових;

- перевірити справність озброєння, яке залучається до навчання, бойової та іншої техніки і організувати підготовку озброєння до стрільби;

- за результатами перевірки озброєння скласти акт його стану;

- перевірити справність і підготовку засобів індивідуального захисту, обмундирування та спорядження у особового складу з урахуванням кліматичних умов;

- перед початком навчання перевірити засвоєння особовим складом правил та заходів безпеки на навчанні шляхом прийняття заліку з виставленням відмітки (“засвоїв” або “не засвоїв”). Результати заліку під розпис довести до кожного військовослужбовця і доповісти старшому начальнику [2].

На заняттях з тактичної підготовки безпека забезпечується чіткою організацією занять, точним та своєчасним виконанням команд керівника заняття і командирів, дисциплінованістю усіх військовослужбовців.

Під час занять з тактичної підготовки **ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ**:

На навчаннях забороняється:

- перевозити особовий склад на необладнаних автомобілях;

- найжджати технікою на поля імітації, окопи та інші споруди, зайняті особовим складом;
- вести вогонь холостими патронами зі стрілецької зброї по особовому складу, що розташований ближче ніж 100 м;
- посилювати заряди холостих патронів, кидати їх в розташування підрозділів, на інші об'єкти, а також поблизу від легкозаймистих предметів;
- чіпати та підбирати снаряди, міни, гранати, вибух-пакети, які не розірвалися, запали та заряди вибухових речовин;
- підбирати предмети, заражені за учбовими рецептурами імітаційними отруйними речовинами противника;
- розташовувати та підривати імітаційні поля вогневих фугасів ближче ніж 500 м, провадити імітацію ядерного вибуху табельними засобами ближче ніж 250 м;
- спалювати учбові отруйно-димові суміші та підривати імітаційні фугаси ближче ніж 100 м, а вибух-пакети та імітаційні пакети – ближче ніж 25 м від особового складу, легкозаймистих матеріалів, населених пунктів, а також на ріках та водоймах; – пересування підрозділів та техніки, а також виконання інженерних робіт у районах посівів, городів, садів;
- залишати в районах навчань вибухові пакети, невикористані димові пашки та інші засоби імітації;
- застосовувати технічні рідини для миття рук, прання одягу, а також палити та вживати їжу під час роботи з технічними рідинами;
- знаходитися поблизу траси при буксуванні машин, виведених з ладу, та застряглих машин;
- здійснювати ремонт двигунів, силових агрегатів під час їх роботи; використовувати водоймища для миття техніки та пити сиру воду з неперевірених джерел;
- проводити незаконну вирубку й пошкодження дерев, кущів та лісонасаджень при перебуванні військ у лісі, обладнання ними оборонних позицій та інших інженерних споруд;
- розводити багаття без дозволу та здійснювати заправку техніки в лісі без дотримання заходів пожежної безпеки;
- забруднювати ґрунт нафтопродуктами та побутовими відходами; прокладати шляхи колонами на маршрутах руху в лісних масивах з нанесенням потрав сільгоспугіддям;
- знищувати й пошкоджувати лісні культури, сіянці (саджанці) у лісових насадженнях на площах, а також молодняк природного походження (самосіву) на площах, призначених для лісовідновлення;
- розводити багаття в лісопосадках, на ділянках пошкодженого лісу, торф'яниках, лісосіках, у місцях з висушеною травою, а також під кронами дерев (розводити багаття дозволяється на майданчиках, які оточені

мінералізованою смугою, де знятий верхній шар ґрунту ширше ніж 50 см);

- заправляти палим в лісі паливні баки двигунів внутрішнього згорання під час роботи двигуна, палити або користуватися відкритим вогнем поблизу техніки, що заправляється палим;

Крім того, необхідно:

- у разі спішування стежити, щоб не зачепитися за деталі машин одягом, спорядженням, індивідуальними засобами захисту;

- під час виконання інженерних робіт стежити, щоб не зачепити шанцевим інструментом військовослужбовців, які знаходяться поруч;

- у разі проведення маршу на техніці суворо дотримуватися дисципліни маршу;

- при обмеженій видимості або втраті орієнтації зупинитися та дотримуватися правила «Не бачу – не їду»;

- при низькій температурі організовувати взаємний нагляд, щоб попередити обмороження;

- під час розміщення на місці, особливо під час відпочинку, суворо виконувати протипожежні заходи, а також вживати заходів проти загорання;

- пити воду тільки з перевірених джерел [2].

З метою забезпечення безпеки особового складу на найбільш відповідальному етапі тактичних занять (навчань) – проведення стрільб з штатної зброї необхідно суворо виконувати вимоги “Курсу стрільб із стрілецької зброї, бойових машин і танків Сухопутних військ” та інших документів, які визначають безпечно застосування б/техніки і озброєння під час занять з тактичної підготовки.

2.1.3 Загальні положення при проведенні занять з вогневої підготовки

Безпека при проведенні занять з вогневої підготовки забезпечується чіткою організацією стрільб, точним виконанням «Курсу стрільб», встановлених правил та заходів безпеки, дисциплінованістю всіх військовослужбовців. Для забезпечення заходів безпеки під час стрільби наказом по військовій частині призначаються:

- старший керівник стрільб;
- начальник оточення та наряд;
- черговий лікар (фельдшер) з санітарною машиною;
- майстер по ремонту озброєння.

Крім того, старший керівник стрільб (командир підрозділу, який проводить стрільбу) призначає:

- керівників стрільб на ділянках,
- спостерігачів та начальника пункту бойового постачання.

За необхідності для обслуговування стрільб можуть призначатися: сигналіст, артмайстер та інші особи, обов'язки яких визначає командир, що їх призначив.

Напередодні командир підрозділу під час самостійної підготовки проводить заняття з вивчення заходів безпеки та приймає в особового складу заліки.

Перед стрільбами потрібно оглянути поле, де розташовані мішені, з його території вивести людей, транспорт, тварин. Пересування на об'єкті стрільб дозволяється тільки по дорогах і в тих межах, які вказані начальником навчального центру. Забороняється заходити (заїжджати) на ділянки стрільб, де залишилися бойові гранати, які не розірвалися, а також снаряди та інші вибухонебезпечні предмети, торкатися їх.

Заряджати зброю дозволяється після сигналу «Вогонь!» на вогневому рубежі або після проходження рубежу відкриття вогню. На рубежі припинення вогню зброя розряджається, проводиться контрольний спуск, після чого стріляючий доповідає: «Такий-то, зброя розряджена!». Під час стрільби вночі стріляючі в пішому порядку пересуваються з сигнальними ліхтарями, які закріплюються на спині військовослужбовців.

Забороняється вести вогонь:

- за межами небезпечних напрямків, або по укриттю (бліндажу), на якому піднятий червоний прапор (горить червоний ліхтар); – до виходу на рубіж відкриття вогню;

- після сигналу «Відбій!» (команди «Припинити вогонь!») та після підняття білого прапора (увімкнення білого ліхтаря) на укритті (бліндажі), командному пункті;

- з несправної зброї та несправними боєприпасами.

Ведення вогню негайно припиняється у разі:

- появи людей, транспорту, тварин на полі з мішенями, а також літаків і вертольотів, які низько летять над ділянкою стрільби;

- у разі падіння гранат за межі безпечної зони або недалеко від укриття, зайнятого людьми; – підняття білого прапора (увімкнення білого ліхтаря) на командному пункті або бліндажі;

- одержання сигналу з постів оточення про небезпеку проведення стрільб; – виникнення пожежі від стрільби;

- втрати орієнтації або зв'язку між стріляючими, поганої видимості.

Для припинення вогню подається сигнал «Відбій!», команда «Стой, припинити вогонь!», а також виставляється білий прапор (вмикається білий ліхтар). Для припинення вогню одного стріляючого (з однієї машини) подається команда «Такий-то, стой, припинити вогонь!».

Боєприпаси на пункті бойового постачання мають бути надійно

захищені від дії атмосферних опадів, а також прямих сонячних променів.

Після закінчення стрільби у військовослужбовців вилучаються боєприпаси, зброя – оглядається, магазини, коробки, стрічки – перевіряються [8].

Метання ручних осколкових гранат.

До метання бойових гранат допускаються військовослужбовці, які засвоїли правила поведінки з бойовими гранатами і виконали підготовчі вправи з метання ручних гранат.

Місце для метання бойових гранат вибирається з таким розрахунком, щоб при метанні наступальних гранат у радіусі не менше 50 м, а оборонних і протитанкових гранат у радіусі не менше 300 м не було людей, тварин або об'єктів, які можуть бути уражені осколками гранат. Ділянка місцевості, де проводиться метання гранат, повинна бути позначена по периметру червоними прапорцями і покажчиками з відповідними написами. Крім того, в необхідних випадках можуть виставлятися пости очіплення.

Перед метанням бойові гранати і запали повинні бути оглянути тим, хто навчається і керівником. Несправні гранати здаються на слюда для знищення. Вставляти запал в гранату дозволяється тільки перед її метанням по команді керівника. Переносити гранати без сумок забороняється.

Необхідно обережати гранати і запали від сильних поштовхів, ударів, вогню, бруду, сирості.

Той, хто метає гранати і керівник повинні бути в сталених шоломах (касках), а при метанні з танка – в шоломофонах. Метання оборонних і протитанкових гранат у пішому порядку потрібно проводити тільки із обладнаних окопів з місця. Після метання гранати необхідно негайно опуститись на дно окопу і пригнутися. Виходити з окопу дозволяється після закінчення 10 сек. після вибуху гранати.

Якщо заряджена граната не була кинута (запобіжна чека не виймалась), розрядження її потрібно проводити тільки за командою і під безпосереднім спостереженням керівника.

З бойових машин гранати можуть метатись через усі вхідні люки, крім люка механіка-водія, із танка – через люк заряджаючого, а з танка, екіпаж якого складається із трьох осіб – через люк командира танка, або навідника.

З бойової машини повинно бути зняте навісне обладнання, яке уражається осколками, а також ЗМП, що розміщений ззовні.

В горах гранати можуть метатись знизу вгору і зверху вниз. При метанні гранат знизу вгору учбові місця в районі цілі обладнуються

насипами (бар'єрами) із ґрунту, каменю або траншеями, які не допускають скочування гранат.

Під час виконання вправ з метання бойових гранат дотримуються наступних правил безпеки:

- гранати та запали видавати тим, хто навчається, безпосередньо перед виконанням вправи;
- особам, які не навчені поводженню з гранатами, бойові гранати видавати забороняється;
- заряджати гранату (вставляти запал) дозволяється лише перед її метанням;
- переносити бойові гранати та запали особовому складу дозволяється тільки у гранатних сумках, при цьому запал повинен бути загорнутий у папір або дрантя;
- розбирати бойові гранати та усувати у них несправності, переносити їх поза сумок забороняється;
- оберігати гранати та запали від сильних поштовхів, ударів, вогню, бруду та вологості [8].

Для забезпечення безпеки при виконанні вправ з метання бойових гранат дотримуються такого порядку:

Керівник перевіряє знання тими, хто навчається, заходів безпеки, правил поводження з бойовою гранатою та умов вправ; ставить особовому складу, який навчається, бойове завдання; оголошує черговість виконання вправи та призначає старших змін; наказує тим, хто навчається, у чергову зміну, отримати на пункті боєпостачання гранатні сумки, гранати та запали до них, а решті особового складу прямувати на навчальні місця. Ті, хто навчається, що отримали гранати і запали, оглядають їх, укладають у сумки та прямують у вихідне положення для метання бойових ручних гранат.

З прибуттям зміни у вихідне положення керівник оглядає гранати та запали до них. Переконавшись у готовності чергової зміни, яка навчається, він визначає тому, хто навчається, укриття (б/машину), якщо це необхідно напрямок наступу та порядок метання гранати, потім змінює білий прапор на червоний та подає команду: “Такому-то до машин” або “Такому-то в укриття - вперед”, “Підготувати гранату”.

Керівник, переконавшись у готовності того, хто навчається, та у забезпеченні безпеки, подає команду “До бою”, той, хто навчається, займає зазначене для нього місце, веде спостереження та доповідає керівнику про готовність до виконання вправи: “Такий-то до метання гранати готовий”.

Стрільба з гранатометів.

Стрільба протитанковими гранатами по броньованих цілях має вестися гранатометниками з окопу, відкрито розміщений особовий склад при цьому повинен бути не ближче ніж 300 м від цілі. Для стрільби з

гранатометів бойовими пострілами на стрільбищі необхідно обрати окремий напрямок. При стрільбі з РПГ необхідно захищати вуха підручними засобами (ватою), а взимку навушниками.

Також забороняється:

- починати стрільбу у разі відсутності на командному пункті начальника навчального об'єкта,
- у разі відсутності зв'язку з постами оточення;
- заряджати зброю до команди керівника (командира) та до сигналу «Вогонь!»;
- направляти зброю на людей, у бік і в тил стрільбища, (незалежно від того заряджена вона чи ні);
- залишати заряджену зброю або передавати її іншим особам;
- знаходитися людям та розташовувати боєприпаси позаду протитанкового гранатомета в секторі 90° ближче ніж 30 м, упирати задній кінець ствола в які-небудь предмети або землю;
- при стрільбі дульна частина гранатомета повинна знаходитися не ближче (не нижче) ніж 20 см від бруствера або укриття, щоб унеможливити доторкання ґрунту або інших предметів до крил стабілізатора гранати після пострілу. При стрільбі в положенні лежачи гранатометник повинен розташовуватися відносно гранатомета так, щоб уникнути ураження реактивним струменем порохових газів, що направлені в задній сектор;
- використовувати гранати, які мають зовнішні пошкодження, знімати захисний ковпачок з головної частини підривника бойової гранати під час стрільби в дощ, сильний сніг;
- вести вогонь у безпосередньому наближенні до кущів та високої трави;
- видавати стріляючому гранати для РПГ-7 з не надітими на їх крила кільцями;
- стріляти з РПГ-7 з лівого плеча;
- під час стрільби з окопу задній кінець ствола РПГ-7 розміщувати ближче ніж 2 м [8].

Контрольні питання:

1. Розкажіть про заходи безпеки під час розташування в районі зосередження.
2. На що звертається увага особового складу при виході з казарм та під час підготовці техніки до виходу?
3. Які завдання покладаються на спеціально створені комісії після закінчення навчань?

4. Які дії забороняються на навчаннях?
5. Які дії категорично забороняються під час проведення стрільб?
6. Розкажіть про заходи безпеки під час дій військ уночі.
7. Розкажіть про заходи безпеки під час дій військ у горах.

ЗАНЯТТЯ 2 Безпека військовослужбовців при діях по бойовій тривозі

Мета: Ознайомити курсантів з заходами безпеки під час занять, навчань, бойових стрільб, водіння бойової техніки.

2.2.1 Заходи безпеки під час підйому підрозділу по тривозі

Відповідальність за організацію та практичне здійснення заходів безпеки під час приведення частин, підрозділів у різні ступені бойової готовності покладається на командирів усіх рівнів, старших команд.

Персонально кожний військовослужбовець несе відповідальність за своєчасне і точне виконання правил і заходів безпеки.

Командир підрозділу зобов'язаний:

1. В період підготовки до проведення занять з бойової готовності організувати вивчення з особовим складом заходів і правил безпеки з таких питань:

- порядок поводження зі зброєю і боєприпасами;
- відповідальність військовослужбовців за втрату, викрадення, псування, халатне поводження зі зброєю і боєприпасами;
- заходи безпеки під час підготовки техніки до маршу;
- порядок виводу техніки і озброєння з парків;
- заходи безпеки під час проведення вантажно-розвантажувальних робіт;
- правила перевезення особового складу на машинах.

Ці заходи безпеки доводяться до особового складу під розпис в журналі інструктажу.

2. Під час проведення занять з бойової підготовки практично відпрацьовувати з особовим складом послідовність заходів при приведенні частини, підрозділу в різні ступені бойової готовності, особливу увагу звернути на дотримання всіх заходів і правил безпеки.

3. З оголошенням тривоги (збору) забезпечити виконання особовим складом заходів безпеки. Особливу увагу звернути:

а) при отриманні особовим складом зброї, боєприпасів, майна, спорядження:

- на дотримання послідовності їх отримання;

- на порядок поводження із зброєю і боеприпасами;
  - на їх наявність під час шикування після виходу з казарми;
- б) при виході з казарм:
- на дотримання встановленого порядку виходу;
  - на недопущення штовханини на сходових переходах, для чого на кожному сходовому переході виставляти днювального для керування організованим виходом;
- в) при підготовці техніки до виходу:
- на правильне поводження з акумуляторними батареями;
  - на дотримання заходів безпеки під час приведення техніки і озброєння в похідне положення;
  - на правильність зчеплення агрегатів живлення, що буксуються, і причепів;
  - на дотримання заходів маскування;
- г) під час підготовки техніки до виходу - на заборону:
- заводити автомобілі і базові машини з буксиру;
  - знімати автомобілі з колодок за допомогою буксування;
  - розпочинати рух без команди;
  - користуватися відкритим вогнем для прогрівання двигуна;
- д) під час виконання вантажно-розвантажувальних робіт:
- на відсутність на місці, де провадяться роботи, осіб, що не мають прямого відношення до цих робіт;
  - на управління засобами малої механізації, вантажно-розвантажувальними механізмами спеціально підготовленими людьми [2].
- Забороняється:*
- піднімати вантаж, вага якого перевищує вантажопідйомність механізму;
  - знаходитись під вантажем, підтримувати вантаж руками під час його переміщення вантажопідйомним механізмом;
  - вивільнювати вантажопідйомною машиною затиснуті вантажем стропи, канати;
  - піднімати вантаж, що закріплений за один ріг дворогого крюка;
  - піднімати спецвантажі без використання штатних траверз і такелажних пристроїв.
- Роботу з вантажопідйомними механізмами повинні виконувати не менше двох осіб.
- В пункті збору *необхідно:*
- перевірити наявність особового складу, з'ясувати, хто і з яких причин відсутній;
  - поставити завдання на здійснення маршу в район зосередження;
  - провести інструктаж старших команд, виділених для виконання заходів, по ступенях бойової готовності;

- проінструктувати особовий склад з правил безпеки під час пересування на машинах;
- в зимовий час прийняти заходи по запобіганню обморожуванню особового складу;
- постійно здійснювати контроль за дотриманням заходів безпеки підлеглими, завчасно попереджувати їхні помилки, промахи та інші порушення, які можуть загрожувати безпеці людей, псуванню техніки, зброї, майна.

Старший команди, який виконує завдання по приведенню частини, підрозділу у вищі ступені бойової готовності, зобов'язаний забезпечити неухильне дотримання заходів безпеки на місці проведення робіт [2].

2.2.2 Заходи безпеки при організації виходу підрозділів із парків військових містечок і під час розміщення їх у призначених районах

Відповідальність за організацію виходу з парків і військових містечок, безпеку пересування в призначені райони і розташування в них покладається на командирів підрозділів.

Командир підрозділу повинен:

а) перед виходом з парку:

- перевірити ступінь готовності кожного водія до водіння машини у складних дорожніх умовах;
- на всіх машинах ретельно перевірити справність гальмових пристроїв, обладнання техніки засобами підвищеної прохідності, правильність завантажування і закріплення майна та обладнання, надійність зчеплення машин з причепами;
- провести інструктаж водіїв із питань здійснення маршу (визначити маршрут, його особливості, швидкість руху, дистанції, порядок здійснення зупинок, дії під час привалів);
- перед посадкою особового складу на машини перевірити наявність і справність обладнання для перевезення людей;
- перевірити, чи розряджена зброя в особового складу, що перевозиться;
- на кожную транспортну машину призначити старшого з числа офіцерів, головних старшин, а за їх відсутністю – з найбільш дисциплінованих сержантів;
- на кожную машину призначити спостерігачів за машинами, що йдуть позаду, і технікою, що буксирується, для подачі сигналів по колоні, а також старших бортів – для нагляду за кріпленням бортових засовів;

б) під час виходу з парку:

- особисто керувати виходом техніки з парку;
- не допускати зустрічного руху техніки при виході з парку;

- чітко виконувати вимоги регулювальників.
- в) під час розташування в районі зосередження:*
  - особисто керувати розташуванням техніки і особового складу в районі зосередження;
  - попередити особовий склад про заборону будь-кому виходити за межі району, вживання спиртних напоїв, наркотичних речовин та отруйних рідин;
  - заборонити особовому складу спати в бойовій техніці з ввімкненими обігрівачами і працюючими двигунами;
  - у зимовий час організувати пункти обігріву особового складу;
  - організувати охорону та оборону розташування підрозділу;
  - заборонити особовому складу користуватися водою з неперевірених джерел;
  - перевірити наявність зброї, боєприпасів, майна та спорядження;
  - не допускати безконтрольного перебування військовослужбовців в населених пунктах без службової потреби [2].

Обов'язки старшого машини

Старший машини призначається з числа офіцерів, головних сержантів, надстроевиків або сержантів. Йому підпорядковується водій і весь особовий склад цієї машини. Він несе повну відповідальність за правильне використання машини, збереження вантажу, а також за дотримання дисципліни всім особовим складом, що прямує машиною.

Старший машини зобов'язаний:

- отримуючи завдання на перевезення, ознайомитися з особливостями маршруту руху і ознайомити з ним водія;
- знати правила дорожнього руху та забезпечувати їх виконання водієм;
- під час перевезення людей знати та точно виконувати норми посадки та правила перевезення;
- знати норми навантажень машин та правила кріплення вантажу та дотримуватися їх;
- вміти користуватися картою, схемою маршруту та орієнтуватися на місцевості;
- перевіряти у водія посвідчення на право управління автомобілем і пересвідчуватися в його готовності до виконання завдання;
- проводити зовнішній огляд машини і пересвідчуватися в тому, що технічний стан машини перевірено і в потрібному місці є запис (підпис) начальника контрольно-технічного пункту (КТП);
- забезпечити своєчасність доставки і збереження вантажу, що перевозиться;
- знаходитися в машині поряд з водієм під час руху;

– надавати водію відпочинок тривалістю 20 хвилин через кожні 3 години руху;

– усувати від управління машиною водія, який знаходиться у хворобливому стані або при такій утомі, яка може вплинути на безпеку руху, а також у випадку його алкогольного або наркотичного сп'яніння, та приймати необхідні міри в цих випадках;

– забезпечити повернення машини в парк не пізніше часу, що вказаний у дорожньому листку;

– прибуваючи до парку, організовувати розвантаження вантажів з дотриманням заходів безпеки, здавати машину черговому парку і доповідати черговому частини про виконання завдання і про всі зауваження, що були отримані під час рейсу, розписуватися в дорожньому листі за кожний виконаний рейс із зазначенням місця, часу здачі машини і показів спідометра.

Старшому машини категорично забороняється:

– брати на себе управління машиною або змушувати водія передавати його будь-кому крім змінного водія, про якого зазначено в дорожньому листі;

– вимагати водія порушувати Правила дорожнього руху та встановлену швидкість руху;

– ухилятися від зазначеного маршруту;

– використовувати автомобіль в особистих цілях;

– перевозити в машинах сторонніх осіб.

Обов'язки військового водія

Військовий водій відповідає за збереження закріпленої за ним машини та забезпечує постійну її справність і готовність до негайного використання.

Він зобов'язаний:

– добре знати матеріальну частину, технічні можливості і правила експлуатації закріпленої за ним машини;

– вміти особисто водити машину вдень, уночі, при різних дорожніх умовах, у будь-яку погоду;

– тримати машину справною і постійно готовою до дій;

– знати і точно виконувати Правила дорожнього руху, сигнали регулювальника і управління;

– уважно слідкувати за командами і сигналами свого командира, швидко і чітко їх виконувати;

– знати строки, обсяг робіт з технічного обслуговування, міжремонтні норми пробігу машини; вміти виконувати роботи з технічного обслуговування і поточного ремонту, часткової дегазації і дезактивації техніки;

- знати норми витрати пального і мастильних матеріалів, не допускати їх перевитрачання;
- запобігати поломкам автомобіля, в разі їх виникнення негайно доповідати командирові та виконувати їх усунення;
- під час використання машини мати при собі посвідчення на право управління машиною, військовий квиток і шляховий лист. Водій транспортного автомобіля, крім того, повинен мати талон на право його експлуатації;
- знати норми, правила посадки і перевезення людей, розміщення, укладання і закріплення вантажів у кузові машини, не допускати її перевантаження;
- своєчасно і в цілості доставляти вантаж у вказане місце;
- вміти користуватися картою, схемою маршруту і орієнтуватися на місцевості;
- безвідлучно знаходитися при машині і не змінювати місце її розташування для проведення огляду та обслуговування;
- укривати і маскувати машину в бойових умовах [2].

Заходи безпеки під час руху машин

Перевезення особового складу слід проводити на справних, обладнаних для цього автомобілях. Під час здійснення маршу на великій відстані задній борт кузова автомобіля необхідно нарощувати на висоту бокових бортів у машин з поперечним розташуванням сидінь.

Перед посадкою особового складу на автомобілі необхідно:

- перевіряти наявність та справність обладнання для перевезення людей, а також правильність кріплення техніки, що буксирується і перевозиться, укладання майна, кріплення бортів, заборів і дверей;
- перевірити, чи розряджена зброя в особового складу, який перевозиться;
- на кожен транспортну машину призначати старшого з числа офіцерів, а якщо немає можливості – з числа сержантів, який повинен відповідати за забезпечення порядку і безпеку особового складу під час перевезення. У кожній машині необхідно мати прапорці (ліхтарі) для сигналізації й управління. На кожен машину слід призначати спостерігачів за машинами, що рухаються позаду за технікою, що буксирується, і для подачі сигналів по колоні, а також спостерігачів за кріпленням бортових заборів [2].

Після закінчення посадки особового складу водії зобов'язані надійно закріпити борти, а командир (старший машини) зобов'язаний впевнитися в цьому.

Слід суворо дотримуватися дисципліни маршруту:

– рух здійснювати з правого боку проїжджої частини дороги, погоджуючи швидкість руху зі станом дороги і наявністю зустрічного руху;

– у колонах підтримувати дистанцію між машинами і підрозділами і не допускати перевищення швидкості руху і сну водіїв за кермом; ліве бокове скло повинно бути відчинено;

– під час руху по слизьких дорогах в період бездоріжжя або після дощу необхідно вживати заходи проти заносу машин;

– під час руху в колонах з буксируванням техніки вночі передбачити встановлення сигналів, які повинні світитися на техніці що буксирується ;

– по мосту рухатись на низькій передачі, не допускаючи різких поворотів, різкого гальмування і переключення передач;

– старшим машин і водіям чітко виконувати вимоги регулювальників, уважно стежити за дорожніми знаками;

– на крутих заворотах, спусках і на залізничних переїздах швидкість знижувати до мінімуму;

– не допускати, щоб особовий склад спав або палив у кузовах машин під час руху;

– зупинку машин дозволяти тільки на узбіччі правого боку дороги, витримуючи дистанцію між машинами 10 м.

Виходити особовому складу з кузова машин під час зупинок на дорозі дозволяється тільки через правий або задній борт, не слід допускати виходу особового складу на середину і на ліву сторону дороги. При вимушеній зупинці машин треба вживати заходів, щоб прибрати їх з проїжджої частини на узбіччя, виставляти знак аварійної зупинки; під час проходження колонами перехрестя, без регулювання, не допускати значного розриву між машинами, щоб водіям було видно напрямок руху. У випадку вимушеного відриву машин, що рухаються попереду, водії зобов'язані зупинитися і чекати машини, що ідуть позаду, після чого продовжити рух [2].

Основні причини дорожньо-транспортних аварій:

- 1) низька дисципліна всіх учасників дорожнього руху;
- 2) керування транспортними засобами в нетверезому стані;
- 3) перевищення встановленої швидкості руху;
- 4) поганий стан дорожнього покриття;
- 5) виїзд на смугу зустрічного руху;
- 6) технічна несправність транспортного засобу;
- 7) сукупність багатьох причин.

Якщо аварія вже сталася, то передусім потерпілим треба з'ясувати, де (в якому місці автомобіля) і в якому положенні вони перебувають, чи не

горить і не підтікає бензин. Далі – необхідно намагатися вибратися через двері або вікно. Якщо двері заклинило – слід розбити скло.

Безпека руху військових машин забезпечується:

– чіткими знаннями, безумовним і суворим виконанням водіями і старшими машин Правил дорожнього руху, правил і прийомів водіння машин в різних дорожніх (кліматичних) умовах, умінням водіїв застосовувати ці правила на практиці;

– умінням водіїв миттєво оцінювати дорожню обстановку, що склалася, застосовувати і виконувати рішення, які забезпечують повну безпеку в особливих ситуаціях;

– підтриманням машин в постійній справності, що гарантує їх безпечне використання згідно з характером роботи;

– точним дотриманням водіями і старшими машин вказаних маршрутів руху й інших вказівок, отриманих під час інструктажу;

– ретельною підготовкою машин, водіїв і старших машин, а також решти особового складу, який бере участь у виконанні завдання;

– високою відповідальністю водіїв, старших машин, командирів і начальників усіх ступенів, усього особового складу за виконання поставленого завдання та безаварійну експлуатацію машин.

Заходи безпеки під час пересування до призначеного району

Під час пересування в призначений район необхідно суворо дотримуватися дисципліни маршу, а саме:

– погодження швидкості руху зі станом дороги і зустрічного руху;

– витримування дистанції в колонах між машинами і підрозділами, не допущення перевищення швидкостей і сну водіїв за кермом, утримання лівого бокового скла кабіни водія кожної машини відчиненим;

– не дозволяти обгону колон вантажними машинами. Машини, які відстають, повинні пристроюватися до колони, а займати своє місце в колоні – на зупинках, з дозволу старшого колони;

– під час руху по слизьких дорогах, у період бездоріжжя або після дощу, в ожеледицю слід приймати заходи, що виключають занос машин;

– під час руху вночі, не порушуючи світломаскування, слід передбачати встановлення і безвідмовну дію сигналів, що світяться на техніці що буксирується;

– мости проходити на низькій передачі, не допускаючи різких поворотів, різкого гальмування і перемикання передач. Під час проходження особливо вузьких мостів старші колон (підрозділів) повинні проводити машини по мосту, подаючи сигнал водію (механіку-водію) з протилежного боку моста;

– не допускати сну і паління особового складу в кузовах машин;

- не дозволяти користуватися обігрівачами кузовів під час руху;
- зупинку машин дозволяти лише на узбіччі правої сторони дороги, дотримуючись дистанцій між машинами 15 м;
- вихід особового складу з кузова машин під час зупинок на дорозі дозволяти тільки через задній борт, не допускати виходу особового складу на середину і на ліву сторону дороги;
- у разі вимушеної зупинки машин, з метою запобігання наїзду або зупинці руху колон, виставляти на відстані 15 м позаду машин, що зупинилися, знак, який дозволяє їх обгін;
- не допускати у разі проходженні колонами нерегульованого перехрестя великого розриву між машинами;
- водій машини, яка їде позаду, повинен ясно бачити напрямок руху передньої машини;
- у випадку вимушеного відриву машин, що їдуть попереду, від машин, які їдуть за ними, водії зобов'язані зупинитися на нерегульованому перехресті і почекати машину, що їде позаду, після чого продовжити рух, показуючи напрямок руху.

Заходи безпеки під час перевезення особового складу залізничним транспортом

Перевезення військових частин залізничним транспортом здійснюється за умови наявності достатнього часу та необхідності переміщення військової частини на відстань більшу, ніж добовий перехід, збереження моторесурсів, техніки та пального. Залізничним транспортом можуть перевозитися військові частини (підрозділи) у повному складі або лише їх важке озброєння та військова техніка, особливо з малим запасом ходу та низькими маршовими можливостями. Під час організації військових перевезень залізничним транспортом визначаються: військові частини (підрозділи), які підлягають перевезенню; порядок і черговість перевезення; вихідні райони перед навантаженням; основні та запасні райони навантаження (перевантаження); райони розвантаження; райони зосередження військових частин після розвантаження та маршрути виходу з них; строки початку та закінчення перевезення; порядок забезпечення та управління під час виконання військових перевезень.

Підготовка та обладнання станцій навантаження, перевантаження і розвантаження здійснюються за рішенням військового командування та за заявкою органів військових сполучень із залученням сил і засобів залізниць. Для підготовки цих станцій можуть залучатися військові частини, що перевозяться.

Особовий склад зобов'язаний дотримуватися високої військової дисципліни, вимог військових статутів і розпоряджень командирів і

начальників, знати і виконувати правила поведінки та заходи безпеки під час перевезення. Особовий склад повинен знати номер ешелону, військове звання і прізвище начальника ешелону.

Військовослужбовець, який відстав від ешелону, зобов'язаний негайно прибути до військового коменданта, а при його відсутності – до начальника станції його слід доповісти про причину відставання, назвати номер ешелону й діяти за вказівкою військового коменданта або начальника станції [2].

Особовому складу забороняється:

- втручатися в роботу посадових осіб органів військового сполучення й транспорту;
- затримувати поїзд;
- робити посадку та висадку до подачі встановленої команди або сигналу, стрибати у вагони або з них під час руху поїзда;
- зупиняти поїзд стоп-краном, крім випадків, коли виникає загроза безпеці руху поїзда або життя людей;
- відчиняти двері і верхні люки вагонів під час руху поїзда;
- робити на вагонах надписи, наклеювати й вивішувати плакати, гасла, прапорці;
- вказувати в листах і телеграмах найменування військової частини і згадувати про перевезення, а також вести розмови про це зі сторонніми особами;
- залишати на місцях навантаження та у вагонах листи, газети, папери;
- перебувати на дахах вагонів, платформах, гальмівних майданчиках, у кабінах, бойових відділеннях, кузовах машин, баштах танків та інших броньованих машин, крім випадків, що вказані начальником ешелону;
- висуватися з дверей і люків вагонів, сидіти або стояти у дверях вагонів;
- застосовувати у вагонах не встановлені види освітлення і опалювання;
- купатися у водоймах під час зупинки поїзда;
- ходити без потреби залізничними коліями, засмічувати територію й підпалювати багаття в межах станцій; без дозволу брати майно та користуватися гідравлічними колонками (кранами) для набирання води;
- викидати будь-що з вагонів під час руху і стоянок, а також справляти природні потреби в не відведених для цього місцях.

Заходи безпеки під час завантаження (вивантаження) бойової і спеціальної техніки на залізничний рухомий ешелон

Завантажувальне та вивантажувальне місце повинне бути освітленим

і вільним від предметів, що заважають завантаженню (вивантаженню).

Перед завантаженням підлогу платформи необхідно очистити від бруду, снігу та льоду, а взимку за необхідності посипати піском.

Під час відкривання бортів платформи дотримуватися заходів безпеки. Під час заїзду самохідної гармати на рухомий потяг забороняється стороннім особам перебувати в самохідній установці.

Командир, який керує завантаженням техніки, повинен перебувати у такому місці, звідки він має можливість спостерігати за положенням гусениць або коліс машини під час руху, а його сигнали добре спостерігаються механіком (водієм).

Під час проведення завантажувальних робіт уночі додатково призначають спостерігача, який повинен стежити за рухом техніки і за необхідності подавати сигнали керівникові завантаження про зупинки гармати.

Під час переміщень на станціях необхідно берегтися рухомих локомотивів та вагонів.

Переходити колії потрібно на пішохідних переходах і тунелями.

Обходити потяг із локомотивом, що стоїть, або групу вагонів необхідно на відстані не менше ніж 3 метри. Забороняється проходити між роз'єднаними вагонами, якщо відстань між ними менша ніж 5 метрів.

Особовому складу військового ешелону забороняється:

– укладати перехідні містки під рухому техніку або озброєння та перебувати між розміщеною на платформі машиною та іншою технікою, що наближається до неї, не ближче ніж 5 метрів;

– перебувати на відстані не менше ніж 3 метри від залізничної платформи з протилежного боку завантажувального обладнання, з якого заїжджає машина;

– кріпити (розкріплювати) озброєння та військову техніку під час руху поїзда;

– зливати воду із систем охолодження машин взимку на півплатформи;

– перебігати колії перед рухомих локомотивом та вагонами;

– підлізати під вагони та перелізати через автозчеплення вагонів, сидіти на колії та на краю платформ.

Вартовим та спостерігачам, крім того, забороняється:

– під час руху потяга відходити від огорожі, сидіти на бортах платформ, на краю і східцях гальмівних площадок;

– під час маневрів на станціях перебувати на підніжках, призначених для складачів потягів, на рамі та брусах платформ;

– на зупинках ходити сусідніми коліями

На електрифікованих дільницях залізничних доріг забороняється:

ставати на башти самохідних гармат, перебувати на дахах кабін і будок спеціальних автомобілів, завантажених на платформам, та на дахах вагонів; відсувати антенні обладнання, якщо їх кінці при цьому можуть наблизитися до контактної лінії ближче ніж на 2 метри; торкатися до металевих опор, обладнання заземлення, до обірваних проводів контактної лінії та наблизитися до них ближче ніж на 2 метри [2].

2.2.3 Рекомендації щодо посилення захисту військових колон від застосування фугасів

Мінуванню найчастіше піддаються узбіччя доріг і прилеглі до них ділянки місцевості, дорожнє полотно (кювети, водопропускні труби, містки, стічні канали тощо), будівлі, що прилягають до доріг та дерева.

В більшості випадків мінування здійснюється в темний час доби. Може відбуватися повторне мінування ділянок доріг безпосередньо після проведення інженерної розвідки вдень. Фугаси, зазвичай, керовані по дротах або по радіо (мобільному зв'язку). Через нестачу часу на маскуванні дротів ліній управління диверсанти можуть прикопувати їх у землю на відстані не більше 10-20 м від дороги, далі дроти прокладаються на поверхні землі. Пункти управління вибухом можуть перебувати на відстані до 250 м від дороги. Частими місцями установки фугасів є ділянки дороги поблизу орієнтирів (окремі дерева (кущі), опори ліній електропередач специфічної конструкції, придорожні споруди, мости, вигини трубопроводів та інші предмети, що виділяються на тлі місцевості та добре видні здалеку), що полегшує візуальне спостереження для приведення в дію фугасу з підходом колони, відеозйомку тощо.

Велике значення для захисту військових колон від застосування фугасів має ретельна підготовка підрозділу.

У зв'язку з цим планування виконання завдання має включати:

- аналіз місцевості по картах, аерофотознімках, відеозаписах тощо;
- аналіз розвідувальної інформації щодо існуючих загроз, місць, часу і способів встановлення фугасів під час попередніх атак противника, визначення “гарячих точок фугасів” та з'ясування, чому саме дані точки є “гарячими”;
- вибір тактики, порядку дій підрозділу та відповідних способів реагування на можливі засідки або місця, що можуть бути сприятливими для нападу противника за допомогою фугасів;
- розроблення заходів введення противника в оману та збереження в таємниці інформації про маршрут, склад, похідний порядок та час руху колони.

На підставі висновків з оцінювання обстановки визначають:

- кількість та місця розташування перевалочних пунктів;
- вірогідні місця розташування позицій особи, яка приводитиме в дію фугас (місця з хорошим оглядом, шляхами для відступу тощо);

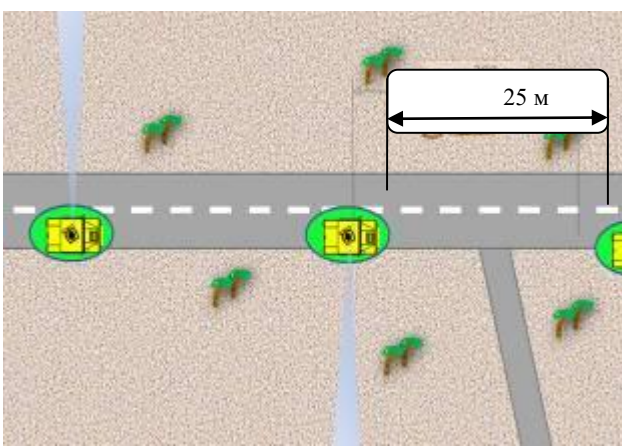
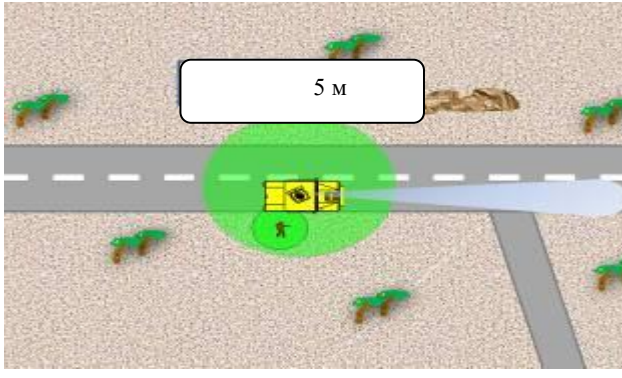
- перешкоди між місцем вірогідного встановлення фугасу та підривною станцією;
- можливі місця встановлення фугасу, що сприяють його маскуванню.

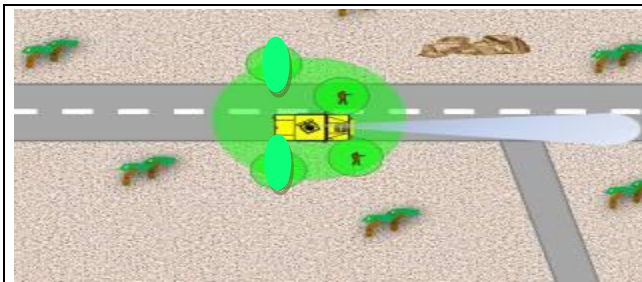
Знання маршрутів руху та характеру місцевості допомагає командирю визначити небезпечні точки та ділянки місцевості.

За досвідом точками (місцями) встановлення фугасів зазвичай обирають:

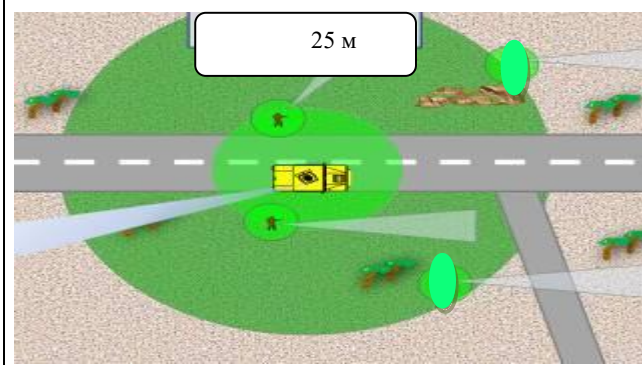
- стічні канави, броди тощо;
- мости, перехрестя доріг, перевалочні пункти;
- насипи ґрунту вздовж маршрутів;
- будинки та споруди, що знаходяться близько від маршруту руху;
- ділянки поблизу орієнтирів (телефонні стовпи, дорожні знаки);
- місця проведення попередніх атак;
- вузькі дороги, без можливості відходу;
- місця, в яких необхідно сповільнити рух транспортного засобу (круті горби, пагорби, глибокі рови, канави, вибоїни, уламки, повалені дерева тощо).

Порядок дій підрозділу під час перевірки місцевості по схемі “5-25”

	<p>Зупинити транспортні засоби, не вимикаючи двигун. Дистанція між машинами повинна бути не менше 25 метрів. Не виходячи із транспортного засобу, оглянути ділянку навколо на відстань 5 метрів. При цьому оператор-навідник (кулеметник) кожної машини продовжує спостереження в своєму секторі. Механік водій (водій) знаходиться на своєму штатному місці, двигун не вимикається.</p>
	<p>Одна особа виходить з машини та здійснює огляд місцевості в радіусі 5м під машиною та навколо неї на наявність фугасів, командних ліній, підозрілих об'єктів, радіоантен та інших демаскуючих ознак МВП. Оператор-навідник (кулеметник) продовжує здійснювати спостереження.</p>

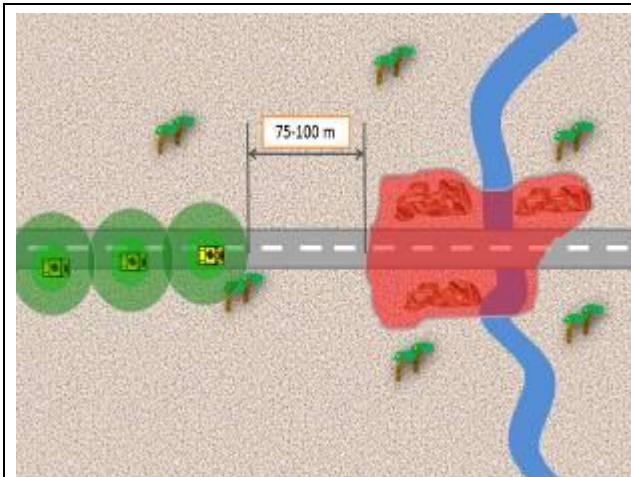

Двом військовослужбовцям вийти з машини й розташуватись в 5 метровому радіусі. Оператор-навідник (кулеметник продовжує) здійснювати спостереження. Механік водій (водій) знаходиться на своєму штатному місці, двигун не вимикається.

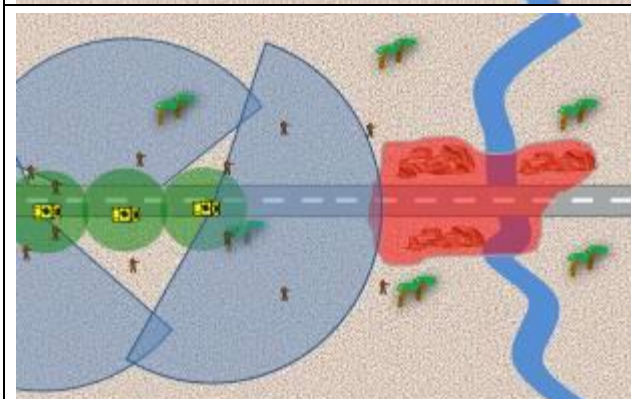

Два військовослужбовця здійснюють спостереження, знаходячись в радіусі 25 метрів навколо машини. Оператор-навідник (кулеметник) продовжує здійснювати спостереження. Механік водій (водій) знаходиться на своєму штатному місці, двигун не вимикається.

Порядок дій підрозділу під час огляду підозрілої ділянки місцевості

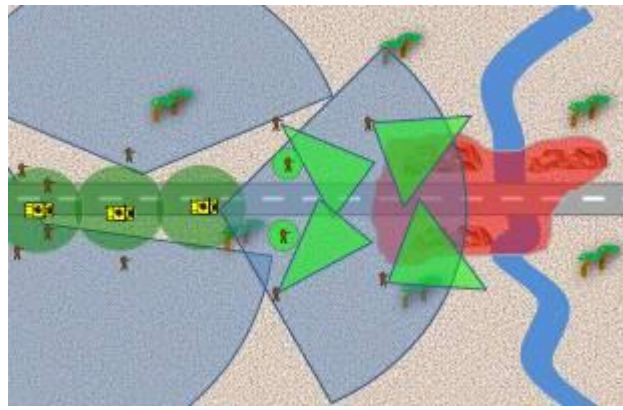

Зупинити транспортні засоби за 75-100 м до підозрілої точки (ділянки) та здійснити перевірку 5-25 метрів.

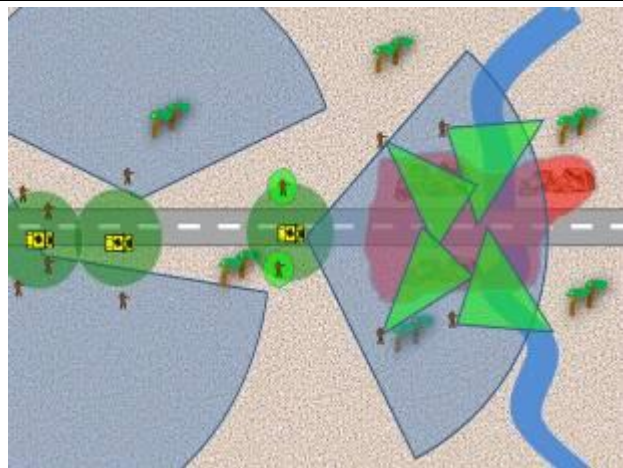

Особовий склад розташовується V-подібно на відстані 25-50-75 метрів від машини. Оператори-навідники (кулеметники) здійснюють спостереження. Механіки водії (водії) знаходяться на своїх штатних місцях, двигуни не вимикаються.

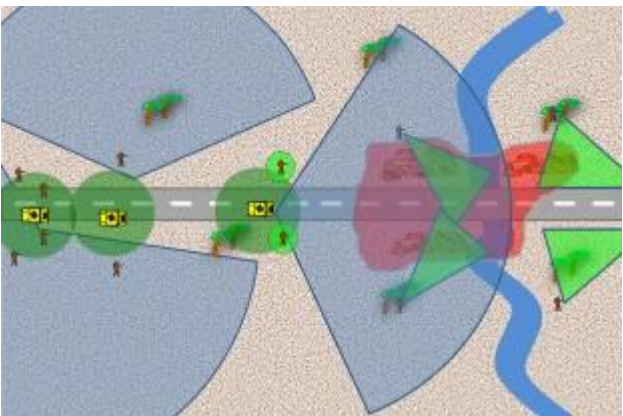

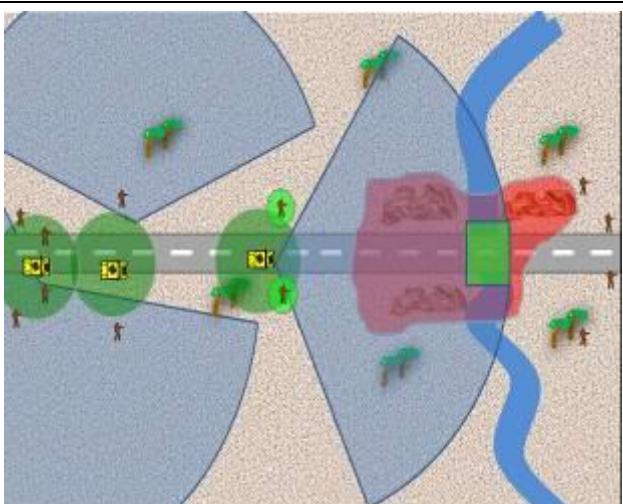
Особовий склад починає рух вперед та здійснює перевірку ділянки на наявність фугасів, командних ліній, нажимних механізмів, радіоантен. Оператор-навідник (кулеметник) здійснює спостереження. Механік водій (водій) знаходиться на своєму штатному місці, двигун не вимикається.

Особовий склад продовжує рух до підозрілої точки, машина рухається за особовим складом на відстані 25-50 метрів.

Особовий склад перевіряє небезпечну точку з усіх сторін на наявність елементів фугасів.

Після того як група перевірки впевнилась у відсутності елементів фугасів на небезпечній точці та в радіусі 25 метрів від неї, здійснює доповідь командирю групи, повертається назад до машин, лише після цього підрозділ може продовжувати рух.

Основні демаскуючі ознаки встановлених фугасів

	<p>Наявність пластикових пляшок, куп сміття, автомобільних шин та інших предметів вздовж дороги</p>
	<p>Наявність зв'язаних пучків трави (кущів), що можуть слугувати орієнтиром на місцевості для застосування фугасів</p>
	<p>Наявність піску, що має неприродний вигляд, свіжі сліди проведення робіт або є підозріло м'яким</p>
	<p>Наявність чітко визначеного орієнтиру</p>
	<p>Наявність тіл мертвих тварин</p>

Наявність ліній керування (проводів)

Наявність ліній керування (проводів)
та куп каміння вздовж дороги

Наявність ліній керування (проводів)

Магістральний провід (дріт) та
підозрілий предмет прикиданий
фрагментами сухих кущів

Передаюча антена схована серед
каміння та чагарника

	<p>Підозрілий предмет, замаскований сухою травою біля дороги</p>
	<p>Фугас, керований по проводах, замаскований тонким шаром цементу</p>

Порядок дій військовослужбовців при виявленні вибухонебезпечних предметів

Дії відділення при виявленні фугасу, керованого по проводах

При виявленні проводів сапер доповідає про це командирю групи розмінування встановленим сигналом. Командир підрозділу дає команду: “До бою” та виводить особовий склад і техніку в безпечне місце.

За командою командира групи розмінування сапер перерізає виявлений провід по одній жилі. Бойова охорона з одним із саперів, орієнтуючись по проводах, висувається в напрямку пункту управління. При висуванні сапер візуально перевіряє місцевість на наявність боєприпасів, встановлених на розтяжках. Після захоплення пункту управління бойовим схороненням, сапер повідомляє командирю групи розмінування, який дає команду на пошук фугасу.

Виявлений фугас знищується на місці одним сапером накладним зарядом. Знімати (вилучати) виявлений фугас ЗАБОРОНЕНО.

Дії відділення при виявленні фугасу, керованого по радіо

При виявленні сапером (як правило, оснащеним шукачем неконтактних мін) фугасу, керованого по радіо, командиром підрозділу подається команда: “Відійти назад, зайняти кругову оборону”.

До виявленого фугасу підходить тільки один сапер, який з допомогою кішки виконує тралення місцевості, що прилягає до фугасу.

Дії сапера, що виявив фугас, прикриваються фахівцем РЕБ, оснащеним генератором перешкод (малогабаритні передавачі перешкод МПП-1).

Бойова охорона проводить періодичний обстріл місцевості по можливих місцях знаходження противника.

Виявлений фугас знищується на місці одним сапером накладним зарядом. Знімати (вилучати) виявлений фугас ЗАБОРОНЕНО.

Дії відділення при виявленні фугасу в населеному пункті

При пошуку вибухонебезпечних предметів на маршрутах, які проходять через населені пункти, відстань між саперами скорочується в 2 – 3 рази, і дії кожного сапера безпосередньо прикривають 1 – 2 військовослужбовців бойової охорони.

При цьому, особлива увага звертається на:

- зруйновані ділянки дорожнього покриття;
- водопропускні труби;
- колодязі;
- сміттєзвалища;
- покинуте майно місцевих мешканців.

При виявленні фугасу сапер умовним знаком повідомляє про це командира групи розмінування.

Командир групи розмінування особисто оглядає місце встановлення фугасу і приймає рішення на його знищення або зняття. При цьому проводиться евакуація мешканців прилягаючих будинків в безпечне місце.

При необхідності зняття фугасу, його попередньо стягують з місця встановлення кішкою і візуально визначають можливість його транспортування до місця знищення.

Дії відділення при виявленні фугасу, встановленого в некерованому варіанті

При виявленні фугасу, встановленого в некерованому варіанті (як правило, за допомогою кінологічних розрахунків, сапером з міношукачем), сапер повідомляє командира групи розмінування встановленим сигналом. Командир групи дає команду: “До бою”.

Сапер відходить на безпечну відстань, при цьому, позначивши на місцевості межу своєї перевіреної ділянки.

Сапер, який виявив замикач, проводить розвідку і місце встановлення фугасу. Фугас знищується на місці накладним зарядом. Заборонено знімати (вилучати) виявлений фугас.

Після знищення фугасу проводиться огляд місцевості навколо. Сапери повертаються до позначених меж перевірених ділянок і продовжують виконувати завдання з розвідки маршруту руху.

Заходи безпеки

Загальне правило та послідовність дій при знешкодженні фугасів вручну:

- не торкаючись частин фугасу ретельно оглянути їх та визначити місцезнаходження підричників та додаткових зарядів;
- при огляді натяжної проволочки впевнитись у відсутності додаткових зарядів, які можуть бути встановлені з метою зробити знешкодження більш важким;
- при огляді фугасу не прикладати зусилля до натяжної проволочки;
- рухаючись вздовж натяжного дроту, оглянути виявлені підричники та вставити запобіжні чеки;
- перерізати натяжну проволочку можна тільки після знешкодження всіх зарядів, з якими вона з'єднана.

Контрольні питання:

1. За що відповідає старший машини?
2. Де повинен знаходитись старший машини під час руху?
3. Які дії старшого машини після прибуття машини до парку?
4. Які дії забороняються старшому машини?
5. Розкажіть про відповідальність військового водія.
6. Які обов'язки військового водія щодо матеріальної частини автомобіля?
7. Які обов'язки військового водія щодо експлуатації автомобільної техніки?
8. Які заходи безпеки перед посадкою особового складу на автомобілі?
9. Назвіть основні причини дорожньо-транспортних пригод.

ТЕМА 3 ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЖЕЖНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У ВІЙСЬКОВІЙ ЧАСТИНІ (ПІДРОЗДІЛІ)

ЗАНЯТТЯ 1 Основні заходи з організації пожежної безпеки у військовій частині (підрозділі)

Мета: Ознайомити курсантів з вимогами керівних документів щодо пожежної охорони. Розглянути з курсантами загальні положення з організації пожежної охорони у військовій частині (підрозділі) та основні завдання пожежної охорони.

Для всебічного та безперервного забезпечення бойової підготовки, матеріально – побутових та культурних потреб особового складу Збройних Сил України, правильної експлуатації та збереження озброєння, бойової і іншої техніки, боєприпасів, пального і інших матеріальних засобів в кожній військовій частині існує військове господарство.

Військове господарство частини – це матеріально – технічна база з запасами матеріальних засобів, яка включає об'єкти господарського, технічного, медичного призначення та навчально – матеріальна база бойової підготовки. У військовому господарстві широке застосування знаходять електрокабельне господарство, електрогазозварювальні роботи, легкозаймисті і горючі речовини, складське господарство, що в значній мірі пов'язано з небезпечністю виникнення пожежі на будь – якому об'єкті військової частини.

З метою запобігання небезпечності знищення матеріальних цінностей в пожежах у військах організується пожежна охорона.

Пожежна охорона Збройних Сил України створюється для виконання завдань, передбачених Законом України “Про пожежну безпеку”, з метою захисту життя і здоров'я людей, об'єктів Міністерства оборони України від пожеж і підтримання належного рівня пожежної безпеки на цих об'єктах.

Пожежна безпека у військах досягається виконанням комплексу організаційних і технічних заходів, які включають прогнозування і аналіз пожежної небезпеки, проведення пожежно – профілактичних заходів, впровадження технічних засобів виявлення і гасіння пожеж, створення умов для захисту людей, озброєння, військової та іншої техніки і майна від пожежі.

Організація пожежної охорони у Збройних Силах України визначається Законом “Про пожежну безпеку”, Статутами Збройних Сил, наказами Міністра оборони і забезпечується повсякденним проведенням протипожежних заходів, суворим дотриманням особовим складом правил пожежної безпеки, чіткою організацією служби пожежної безпеки.

3.1.1 Вимоги керівних документів щодо пожежної охорони

Пожежна безпека у військових частинах повинна забезпечуватися шляхом проведення організаційних, технічних та інших заходів, спрямованих на попередження пожеж, забезпечення безпеки людей, зниження можливих майнових втрат і зменшення негативних екологічних наслідків у разі їх виникнення, створення умов для швидкого виклику пожежних підрозділів та успішного гасіння пожеж.

Пожежна безпека у військових частинах організується на підставі Закону України “Про пожежну безпеку”, вимог статутів Збройних Сил України та “Про затвердження Положення про пожежну безпеку в системі Міністерства оборони України”, введеного в дію наказом Міністра оборони України від 29.09.2014 № 685(зі змінами від 24 червня 2020 року № 224).

“Положення про пожежну безпеку в Збройних Силах України” визначає: завдання, обов’язки, права та забезпечення служб пожежної безпеки і пожежно-рятувальних підрозділів Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, а також порядок організації та забезпечення пожежної безпеки в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту.

В додатках до “Положення про пожежну охорону ...” наведені форми та зразки необхідних документів служб пожежної безпеки, перелік та нормування пожежної техніки, обладнання і майна, що знаходиться на озброєнні військ.

Для реалізації завдань пожежної безпеки в Міністерстві оборони України і Збройних Силах України утворюються:

- Служби пожежної безпеки;
- Пожежно-рятувальні підрозділи.

Штатна чисельність служб пожежної безпеки та пожежно-рятувальних підрозділів Міністерства оборони України, Збройних Сил України визначається відповідно до покладених на такі служби і підрозділи завдань та з урахуванням пожежної небезпеки об’єктів Міністерства оборони України, Збройних Сил України [2].

Наказом командира військової частини з урахуванням пожежної небезпеки:

- призначається службова особа, на яку у відповідності до розподілу службових обов’язків покладено виконання завдань начальника служби пожежної безпеки (начальника нагляду у сфері пожежної безпеки, інструктора з пожежної профілактики);
- призначається пожежно-рятувальний підрозділ;

- призначаються відповідальні за пожежну безпеку будівель, споруд, приміщень;
- призначаються особи, відповідальні за правильну експлуатацію наявних первинних засобів пожежогашіння, блискавкозахисних пристроїв, систем протипожежного захисту і систем протипожежного водопостачання, а також за їх перевірку у визначені строки;

Служби пожежної безпеки є основними структурними підрозділами органів управління ЗСУ і у своїй діяльності керуються Конституцією України, Законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, декретами, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів, військовими статутами, наказами і директивами Міністра оборони і начальника Генерального штабу ЗСУ, Положенням про пожежну охорону в ЗСУ та іншими нормативно – правовими актами.

Служби пожежної безпеки та пожежно-рятувальні підрозділи утворюються в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України для виконання завдань, передбачених законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, Кодексом цивільного захисту, нормативно-правовими актами з питань пожежної безпеки, з метою забезпечення пожежної безпеки, захисту життя і здоров'я людей, державної власності від пожеж і здійснення контролю за виконанням нормативно-правових актів та нормативних документів з питань пожежної безпеки на об'єктах Міністерства оборони України, Збройних Сил України.

Пожежна безпека у ЗСУ забезпечується виконанням комплексу організаційних і технічних заходів, які включають прогнозування і аналіз пожежної небезпеки, проведення пожежно-профілактичних заходів, впровадження технічних засобів виявлення і гашіння пожеж, створення умов для захисту людей, озброєння, військової та іншої техніки та майна від пожеж.

Основними завданнями служби пожежної безпеки є:

- планування, організація та здійснення заходів забезпечення пожежної безпеки військових частин;
- розроблення проектів нормативно-правових актів, нормативно-технічних документів, навчальних програм, інструкцій, посібників щодо забезпечення пожежної безпеки у військових частинах;
- контроль за додержанням (виконанням) у військових частинах нормативно-правових актів та нормативно-технічних документів з питань пожежної безпеки;
- аналіз стану пожежної безпеки у військових частинах, розробка заходів щодо попередження пожеж;
- контроль за експлуатацією у військових частинах систем протипожежного захисту, систем протипожежного водопостачання,

протипожежної техніки, спеціального обладнання, пожежно-технічного оснащення, первинних засобів пожежогасіння, участь у комісіях з їх списання;

- визначення потреби в протипожежній техніці, спеціальному обладнанні, пожежно-технічному оснащенні, первинних засобах пожежогасіння для військових частин, надання пропозицій до відповідних органів Міністерства оборони України та Збройних Сил України щодо їх забезпечення;

- контроль за виконанням у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту програм у частині забезпечення пожежної безпеки;

- участь в атестуванні офіцерського складу служб пожежної безпеки та пожежно-рятувальних підрозділів та погодження подання щодо їх призначення;

- участь у службових розслідуваннях (перевірках) обставин і причин пожеж, загибелі та травмування людей, знищення і пошкодження майна. Ведення обліку і аналізу пожеж та їх наслідків, розробка відповідних заходів, спрямованих на їх попередження;

- проведення нарад, семінарів, конференцій щодо вдосконалення роботи із забезпечення пожежної безпеки, діяльності служб пожежної безпеки і пожежно-рятувальних підрозділів;

- контроль за організацією протипожежної підготовки особового складу військових частин;

- контроль за спеціальною підготовкою особового складу пожежно-рятувальних підрозділів, їх діяльністю, а також за несенням служби пожежними нарядами, перевірка їх готовності до гасіння пожеж і проведення пожежно-рятувальних робіт, ведення обліку виїздів пожежно-рятувальних підрозділів на гасіння пожеж;

- організація роботи з розвитку пожежно-прикладного спорту серед особового складу штатних пожежно-рятувальних підрозділів. Проведення чемпіонатів з пожежно-прикладного спорту;

- організація та проведення пожежно-тактичних навчань, а також навчально-методичних зборів з керівним складом служб пожежної безпеки;

- участь у керівництві гасінням пожежі;

- здійснення інших функцій відповідно до законодавства України.

Основними завданнями пожежно-рятувальних підрозділів є:

- вдосконалення спеціальних знань, розвиток практичних навичок щодо тактики гасіння пожеж;

- здійснення гасіння пожеж, проведення евакуації людей та матеріальних цінностей, заходів щодо мінімізації або ліквідації пожеж;

- проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт під час гасіння пожеж;
- здійснення контролю за технічним станом систем протипожежного захисту, систем протипожежного водопостачання, пожежно-технічного оснащення, первинних засобів пожежогасіння та блискавкозахисних пристроїв у військових частинах;
- запобігання виникненню пожеж та нещасним випадкам під час пожеж;
- здійснення контролю за дотриманням порядку проведення пожежонебезпечних робіт;
- проведення огляду будівель та споруд (сховищ, складів, парків озброєння та військової техніки, ангарів, цехів, майстерень, майданчиків відкритого зберігання) та інших пожежонебезпечних приміщень під час виконання і після закінчення в них робіт перед їх закриттям щодо дотримання вимог пожежної безпеки;
- здійснення інших функцій відповідно до законодавства України.

3.1.2 Загальні положення з організації пожежної охорони у військовій частині (підрозділі)

У кожній військовій частині у відповідності з вимогами ст. 71,188 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України заступником командира (начальником штабу) військової частини за участі начальника служби пожежної безпеки військової частини розробляється *план пожежної безпеки*, який затверджується командиром військової частини, узгоджується з органами ДСНС України, начальником служби пожежної безпеки гарнізону, доводиться до всього особового складу і зберігається:

- перший примірник – у начальника служби пожежної безпеки,
- другий – у стройовій частині.

Плани пожежної безпеки військової частини розробляються та вводяться в дію до початку навчального року і доводиться до всіх її посадових осіб під підпис.

План складається з трьох розділів.

Перший розділ:

“Загальна інструкція щодо заходів пожежної безпеки у військовій частині.” В розділі вказується порядок утримання території, доріг, під’їздів до будов, споруд та джерел пожежного водопостачання, порядок зберігання речовин і матеріалів, порядок допуску і руху транспорту на території, режим куріння, порядок проведення вогневих та інших пожежонебезпечних робіт, порядок утримання пожежного обладнання і інструменту, пожежного зв’язку і сигналізації, організація перевірки об’єктів перед закриттям після закінчення робочого дня, сигнали пожежної тривоги, порядок підйому сил і засобів по пожежній тривозі і оповіщення

посадових осіб частини і гарнізону.

В розділі визначається керівництво гасінням пожежі: до прибуття штатного (позаштатного) пожежного підрозділу – старшим пожежного розрахунку на об'єкті, де виникла пожежа, або черговим по частині; після прибуття штатного (позаштатного) пожежного підрозділу – старшим оперативним начальником, який прибув або позаштатним начальником служби пожежної безпеки; під час роботи кількох пожежних підрозділів - в кожному випадку визначається в залежності від професійної підготовки один з начальників підрозділів або служб пожежної безпеки, а також вказується, що загальне керівництво військовими підрозділами, силами і засобами, які залучені до гасіння пожежі та евакуації озброєння, техніки, майна, узгоджуючи свої дії з керівником гасіння пожежі, здійснює командир військової частини.

Втручатися будь – якому в дії керівника гасінням пожежі забороняється.

Підписують перший розділ плану начальник штабу військової частини та начальник служби пожежної безпеки.

Другий розділ:

“Розрахунок сил і засобів, які залучаються для гасіння пожежі”. В розділі зазначається: найменування команд і підрозділів, кількість бойових розрахунків, пожежні та технічні засоби і в яких випадках залучаються. Розділ оформляється у вигляді таблиці і підписується начальником служби пожежної безпеки військової частини.

Третій розділ:

“Порядок евакуації озброєння, техніки і майна при пожежі на об'єктах”. Розділ розробляється штабом військової частини і оформляється у вигляді таблиці, в якій зазначаються: будівлі та споруди, з яких проводиться евакуація, що евакуюється; сили і засоби, що залучаються для евакуації; місце евакуації; в яких випадках залучаються сили та засоби.

Цей розділ підписується тільки начальником штабу військової частини.

До Плану пожежної безпеки додаються наступні документи:

1. Витяги з наказу командира військової частини щодо призначення позаштатного начальника служби пожежної безпеки, позаштатного пожежного підрозділу (добровільної пожежної дружини), відповідальних за пожежну безпеку об'єктів, пожежно – технічної комісії, про організацію проведення вогнебезпечних робіт, про перелік приміщень, які підлягають обов'язковій перевірці в кінці робочого дня, про призначення пожежних постів, осіб, відповідальних за правильну експлуатацію блискавкозахисних пристроїв і автоматичної (електричної) пожежної сигналізації.

2. Табелі пожежним постам.

3. Конкретні інструкції про заходи пожежної безпеки в штабі,

казармі, парку, сховищі, складах, клубі, майстерні, медпункті, магазині, заправному пункті та інших приміщеннях частини.

4. Інструкція щодо заходів на період грози (для складів боєприпасів, пально - мастильних матеріалів).

5. Розрахунок нормативної потреби запасів води, вогнегасників і засобів протипожежного захисту для об'єктів частини.

6. Схема розташування доріг, джерел пожежного водопостачання і засобів пожежегасіння.

7. Аркуш відміток про практичне відпрацювання плану пожежної безпеки.

8. Аркуш ознайомлення посадових осіб з планом пожежної безпеки.

Командир військової частини відповідає за стан пожежної безпеки та організацію пожежної охорони і зобов'язаний:

– організувати пожежну охорону, вивчення особовим складом вимог пожежної безпеки та навчання поводженню під час гасіння пожежі;

– забезпечити в розташуванні частини нормативні запаси води та наявність засобів пожежогасіння;

– не менше ніж один раз на три місяці перевіряти стан пожежної безпеки та організацію пожежної охорони і не менше ніж двічі на рік проводити відпрацювання заходів плану пожежної безпеки із залученням усіх необхідних сил та засобів;

– забезпечити додержання протипожежних вимог, визначених стандартами, нормами і правилами, а також виконання вимог приписів пожежної безпеки;

– налагодити телефонний зв'язок із найближчим підрозділом пожежної охорони гарнізону чи Міністерства внутрішніх справ України. Заступник командира військової частини і начальник полігону відповідають за виконання вимог пожежної безпеки на території, закріпленій за військовою частиною, полігоном, на навчальних об'єктах бойової підготовки.

Начальник служби пожежної безпеки військової частини, начальник нагляду, інструктор з протипожежної профілактики, командир пожежно-рятувального підрозділу планують перевірку додержання (виконання) вимог законодавства України, нормативно-технічних документів з питань пожежної безпеки об'єктів військової частини в такі строки:

– сховищ, складських приміщень, майданчиків відкритого зберігання, цехів, майстерень, пунктів робіт з технікою і майном, ангарів, гаражів, парків озброєння та військової техніки та інших вибухонебезпечних, вибухопожежонебезпечних та пожежонебезпечних приміщень - щодня особами пожежного наряду військової частини під час роботи та після закінчення в них робіт перед їх закриттям;

– місць зберігання військового майна поточного забезпечення, цехів, майстерень, пунктів робіт, ангарів, гаражів, парків озброєння та військової техніки, казарм, гуртожитків, штабів, клубів, їдалень, банно-пральних приміщень, котелень, медичних пунктів, спортивних залів, навчальних корпусів, магазинів, бібліотек - *не рідше одного разу на тиждень*;

– місць тривалого зберігання військового майна, озброєння, ракет та боєприпасів, будівель культової та релігійної діяльності, господарських споруд - *один раз на квартал*.

Планом роботи повинні бути передбачені також цільові перевірки (огляди):

– обладнання систем опалення, печей, димарів перед початком та після закінчення опалювального сезону, після чищення димарів від сажі, ремонту - *не рідше одного разу на місяць*;

– електрообладнання - *один раз на квартал* (у будинках офіцерів (клубах) - *не рідше одного разу на місяць*);

– підвалів, горищ, цокольних та технічних поверхів будівель - *один раз на місяць*;

– систем протипожежного захисту - *один раз на квартал*;

– систем протипожежного водопостачання - *не рідше двох разів на рік* (*навесні й восени*) та після їх ремонту;

– блискавкозахисних пристроїв - *кожного року* на початку грозового сезону, а також після стихійного лиха та грози надзвичайної інтенсивності.

Командири підрозділів, *начальники служб військових частин*, клубів, сховищ, майстерень, цехів, лабораторій та інших об'єктів військових частини стосовно об'єктів, які надані їм у використання, а також особи, відповідальні за пожежну безпеку об'єктів (приміщень) зобов'язані:

– знати пожежну небезпеку технологічних процесів, речовин, матеріалів, що зберігаються у цих будівлях, спорудах, приміщеннях або перебувають у роботі в технологічному та виробничому обладнанні, правила та умови безпечного зберігання та застосування вибухонебезпечних та пожежонебезпечних речовин і матеріалів;

– знати категорію приміщень виробничого і складського призначення щодо вибухопожежонебезпечної та пожежної небезпеки і вимоги пожежної безпеки, які ставляться до них;

– проводити періодичні огляди будівель, споруд, приміщень та слідкувати за дотриманням встановленого протипожежного режиму, правил пожежної безпеки, інструкцій, за утриманням у належному стані приладів опалення, вентиляції, електроустановок, технологічного та

виробничого обладнання, шляхів евакуації, засобів гасіння пожеж та вживати конкретних заходів для усунення виявлених порушень і недоліків.

Крім цього, посадові особи, відповідальні за пожежну безпеку об'єктів (приміщень), зобов'язані:

- призначати перед початком робіт пожежну обслугову;
- не допускати до роботи осіб, які не пройшли в установленому законодавством України порядку спеціальне навчання або інструктаж з пожежної безпеки;
- стежити за своєчасним прибиранням об'єктів (приміщень) у робочий час, а також наприкінці робочого дня перед їх закриттям;
- перевіряти спільно з особою добового пожежного наряду військової частини (відповідним черговим) стан пожежної безпеки об'єктів (приміщень) перед їх закриттям;
- у разі виявлення виникнення пожежі негайно повідомити про це пожежно-рятувальний підрозділ, вжити заходи щодо евакуації людей, повідомити відповідних командирів підрозділів, начальників служб і приступити до ліквідації пожежі.

Посадовими особами військової частини і добовим нарядом повинен здійснюватися повсякденний контроль за виконанням особовим складом військової частини правил пожежної безпеки.

У чергового військової частини повинні бути: загальна інструкція щодо заходів пожежної безпеки у військовій частині, порядок залучення сил і засобів для гасіння пожеж, порядок евакуації особового складу, бойової та іншої техніки і матеріальних засобів при пожежі у військовій частині, план оповіщення підрозділів, посадових осіб, пожежно-рятувальних та аварійних служб при пожежі у військовій частині, схема проїзду пожежної техніки, розташування джерел протипожежного водопостачання та засобів пожежогасіння.

Для кожної будівлі, споруди, приміщення військової частини розробляється інструкція щодо заходів пожежної безпеки та план (схема) евакуації особового складу, озброєння і майна на випадок пожежі. План (схема) евакуації особового складу, озброєння і майна на випадок пожежі розробляється окремо для кожного поверху будівлі, споруди.

Для об'єктів, у яких передбачається перебування людей цілодобово, в інструкціях щодо дій обслуговуючого персоналу з безпечної та швидкої евакуації особового складу у разі виникнення пожежі визначаються дії і в нічний час.

У військових частинах повинен бути встановлений порядок (схема) оповіщення особового складу про пожежу, порядок використання систем (приладів) оповіщення, з якими необхідно ознайомити весь особовий склад.

Сигнали пожежної тривоги, порядок оповіщення особового складу

про пожежу визначаються у загальній інструкції щодо заходів пожежної безпеки військової частини.

На об'єктах на видних місцях біля телефонів вивішуються таблички із зазначенням номера телефону для виклику пожежно-рятувального підрозділу.

Під час проведення вечірньої перевірки після перевірки особового складу старшини підрозділів уточнюють (доводять) пожежні розрахунки на випадок пожежі.

У військовій частині, яка не має штатного пожежного підрозділу, створюється пожежна команда чисельністю від 5 до 18 осіб.

До складу пожежної команди включаються військовослужбовці рядового і сержантського складу, як правило, з одного підрозділу. Від команди виділяється пожежний наряд, який забезпечує чергування на пожежних постах цілодобово чи протягом визначеного часу згідно з табелем постів, затвердженим командиром військової частини.

Офіцери, сержанти органів пожежної охорони та особовий склад пожежних підрозділів військових частин звільняються від нарядів не пов'язаних з виконанням завдань служби пожежної охорони.

Для гасіння пожеж за особовим складом пожежно-рятувального підрозділу закріплюється автомобіль, обладнаний ємністю з водою (2 - 4 м³) і пожежною мотопомпою. Для цього можуть бути використані нейтралізаційні, поливальні та інші машини, які забезпечують можливість подачі вогнегасних засобів для гасіння пожежі.

Згідно з вимогами ст.ст. 122 та 207 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України в кожному підрозділі щоденно після вечірньої перевірки особового складу старшини підрозділів уточнюють і доводять пожежні розрахунки на випадок пожежі. Для обліку уточнення і доведення пожежного розрахунку в підрозділі оформлюється додаток до іменного списку за формою:

ПОЖЕЖНИЙ РОЗРАХУНОК
НА ВИПАДОК ПОЖЕЖІ У 2 мр на “_____” _____ 20__ р.
(рекомендований)

№ з/п	Обов'язки	Військове звання, прізвище
1.	Черговий роти: - негайно доповідає черговому військової частини й командирові роти; - викликає пожежну команду; - вживає заходів щодо гасіння пожежі; - керує евакуацією людей, зброї і майна	
3.	Евакуація особового складу	
4.	Евакуація зброї	

5.	Евакуація майна	
6.	Гасіння пожежі: - водою із пожежних кранів; - водою із умивальника; - вогнегасниками	

Примітки:

1. Військове звання та прізвище військовослужбовців, які призначаються в розрахунок, заноситься щоденно олівцем.

2. Кількість військовослужбовців, які призначаються, залежить від обсягу можливої роботи у випадку виникнення пожежі в підрозділі.

У будівлях та спорудах, які мають два поверхи і більше, у разі одночасного перебування на поверсі 25 осіб мають бути розроблені й вивішені на видних місцях плани (схеми) евакуації людей на випадок пожежі.

Плани (схеми) евакуації включають в себе графічну та текстову частини. Графічна частина складається з поверхового або посекторного плану будівлі чи споруди. На ній зазначаються евакуаційні виходи (сходові клітини, зовнішні відкриті сходи, виходи безпосередньо назовні), маршрути руху, а також умовне графічне позначення у вигляді символів місць розміщення ручних пожежних сповіщувачів, телефонних апаратів, первинних засобів пожежогасіння (пожежного інвентарю та інструменту, вогнегасників).

У текстовій частині докладно подається порядок і послідовність евакуації, обов'язки відповідальних осіб за евакуацію, організацію системи оповіщення людей про пожежу, з якими необхідно ознайомити всіх працівників, можливість використання спеціального обладнання, а також різноманітної техніки та інженерних систем (систем димовидалення, автоматичних установок пожежогасіння, внутрішнього телефонного зв'язку, радіостанцій тощо) для організації евакуації та її успішного проведення.

План (схеми) евакуації оформлюється на аркуші розміром: по вертикалі – 30 см, по горизонталі – 42 см і вивішується в рамці під склом біля вихідних дверей на висоті 1,5 метра від підлоги.

План (схеми) евакуації підписується командиром підрозділу, узгоджується з штатним (позаштатним) начальником служби пожежної безпеки та затверджується командиром військової частини.

На випадок відключення електроенергії чергові підрозділів, штабів, готелів, гуртожитків, лікувальних закладів, санаторіїв та інших оздоровчих закладів зі стаціонаром зобов'язані мати при собі комплект ключів від дверей евакуаційних виходів і всіх приміщень будівлі, ручні електричні ліхтарі з розрахунку один на кожного військовослужбовця (працівника), які чергують у вечірній або нічний час. Чергові зобов'язані знати кількість

людей, що знаходяться в приміщеннях в нічний час, місце їх розміщення й повідомляти ці відомості по телефону у найближчий пожежний підрозділ у разі виникнення пожежі.

Не дозволяється використовувати горища, технічні поверхи й приміщення (у т.ч. вентиляційні камери, електрощитові), підвали будівель і споруд під виробничі дільниці, для зберігання продукції, устаткування, майна, меблів та інших предметів.

Двері (люки) горищ, технічних поверхів, вентиляційні камер, підвалів, електрощитових повинні утримуватися зачиненими і запечатаними. На дверях слід вказувати місця зберігання ключів. Вікна горищ, технічних поверхів, підвалів повинні бути засклені. На дверях (люках) горищ і підвалів вивішуються покажчики розміром: ширина 25 см, висота 10 см.

Щоденно у встановлений командиром військової частини час усі майстерні, сховища, склади, парки, ангари та інші виробничі приміщення перевіряються начальниками майстерень, сховищ, складів, цехів, черговими парків й особами пожежного наряду військової частини, усі помічені недоліки усуваються до закриття приміщень (сховищ), а електричні мережі відключаються за допомогою зовнішніх рубильників та опечатуються.

Підтвердженням виконання вимог пожежної безпеки в таких випадках є пожежний жетон, який вручається пожежним нарядом особі, що здає під охорону об'єкт.

На випадок пожежі й стихійного лиха в секретному органі розробляється інструкція, в якій визначається порядок виклику посадових осіб, відкриття режимних приміщень (зон, території) в робочий і неробочий час, черговість рятування, подальшого зберігання і охорони секретних документів та носіїв секретної інформації.

Інструкція розробляється начальником режимного секретного органу в двох примірниках і зберігається у чергового частини (штабу) і в секретному органі. До інструкції додається схема евакуації і зберігання секретних документів.

Командирам військових частин забороняється здавати в оренду будь-які приміщення без дозволу на початок роботи від органів пожежної безпеки Збройних Сил України.

Статут внутрішньої служби ЗСУ (ст. ст. 187 – 195, 207, 353, 368, додаток 19) визначає відповідальність і обов'язки посадових осіб військової частини (підрозділів) з організації і здійснення пожежної безпеки у військовій частині (підрозділі), а також визначає загальні протипожежні заходи у військовій частині і підрозділах, протипожежні правила в парках, ангарах, пунктах заправлення паливом, майстернях та складах (сховищах), а також у разі встановлення пічного опалення [3].

Статут внутрішньої служби ЗСУ зобов'язує усіх військовослужбовців знати й виконувати вимоги пожежної безпеки і вміти користуватись засобами пожежогасіння.

Обов'язки військовослужбовців під час виникнення пожежі

Пожежна безпека в ЗС України забезпечується здійсненням комплексу організаційних та технічних заходів, спрямованих на запобігання виникнення пожежі, та системою пожежного захисту.

Усі військовослужбовці повинні знати і виконувати вимоги пожежної безпеки (додаток 19 статуту ВС ЗСУ) і вміти користуватись засобами пожежегасіння.

У випадку виникнення пожежі військовослужбовець повинен вжити заходів щодо виклику пожежного підрозділу та гасіння пожежі всіма наявними засобами, а також рятування людей, озброєння, бойової та іншої техніки і матеріальних засобів.(стаття 187 Статуту ВС ЗС України.)

Слід звернути увагу на дії позаштатної пожежної команди, яка за сигналом пожежної тривоги прибуває до місця пригоди з закріпленими пожежними інструментами і обладнанням та гасить пожежу до прибуття військових або відомих пожежних команд.

Після прибуття цих команд особовий склад позаштатної пожежної команди діє за вказівкою старшого начальника протипожежної служби. Слід також пояснити, що обов'язково в разі виникнення пожежі в її гасінні братиме участь особовий склад чергового підрозділу, згідно з бойовим розрахунком (Статут ВС ЗС України стаття 274).

Останній особовий склад частини за пожежною тривоною діє, керуючись наказами прямих начальників.

У військовій частині біля всіх телефонів повинні бути надписи з вказанням номерів телефонів пожежних команд.

3.1.3 Дії особового складу пожежної команди, чергового підрозділу під час виникнення пожежі. Розвідка пожежі

У військових частинах, які не мають штатних пожежних підрозділів, створюється пожежна команда, до складу якої входять військовослужбовці рядового і сержантського складу, як правило, з одного підрозділу.

Від команди виділяється пожежний наряд, який забезпечує чергування на пожежних постах цілодобово або протягом визначеного часу згідно з табелем постів, затверджених командиром військової частини.

Для збору особового складу частини під час пожежі встановлюється єдиний постійно діючий сигнал.

Підйом сил та засобів і оповіщення посадових осіб посильними проводиться за технічними засобами в'язку або посильним відповідно до інструкції в плані протипожежної охорони частини.

Позаштатна пожежна команда, за складом пожежної тривоги, негайно вирушає до місця пригоди з закріпленою пожежною технікою і обладнанням і розпочинає гасіння пожежі.

Після прибуття на місце пожежі негайно організується розвідка пожежі, яка ведеться до її повного ліквідування.

Мета розвідки – з'ясувати обстановку на пожежі для прийняття рішення щодо її правильного гасіння.

Розвідку проводить начальник позаштатної пожежної команди або особи за його дорученням.

При цьому з'ясовується:

- наявність загрози особовому складу, його місце знаходження, а також шляхи та способи його врятування;

- характер горіння, що горить і шляхи розповсюдження вогню;

- наявність загрози вибухів, отруєння, обрушення, наявність легкозаймистих речовин, електромереж та електроустаткування, які є під напругою;

- необхідність евакуації військової техніки, майна та матеріалів, а також їх захисту від вогню, води та диму;

- необхідність розкриття і розбирання конструкцій будівель.

Особа яка здійснює розвідку доповідає її підсумки керівнику гасіння пожежі.

Організація евакуації майна зі службових приміщень. Евакуація техніки

Евакуація майна проводиться у випадку безпосередньої загрози від вогню, диму та води. Майно евакуюється в тих випадках, коли воно заважає діям із гасіння пожежі і складає загрозу обрушення перекриття.

В першу чергу рятується майно, яке може викликати вибух, міцне розповсюдження вогню і виділення токсичних речовин, а також коштовне обладнання і майно, яке може бути зруйноване вогнем, димом або водою.

Під час евакуації рівноцінного майна необхідно в першу чергу виносити менш громіздкі речі, щоб виключити захаращування шляхів евакуації. При цьому використовують всі наявні виходи, а якщо їх недостатньо викриваються конструкції і проробляються додаткові шляхи.

Під час евакуації майна невеликих розмірів доцільно організувати його передачу по ланцюгу.

Евакуйоване майно слід складувати в безпечних місцях та охороняти.

Не слід загороджувати шляхи під'їздів до вогнищ пожеж, під'їзди до джерел водопостачання і палаючого будинку. Громіздке обладнання та

майно яке неможливо евакуювати за допомогою особового складу або підйомними приладами, необхідно захищати шляхом укриття брезентом або водяними та пінними стволами.

- Під час евакуації небезпечних матеріалів (вибухових речовин, балонів з газом...) заборонено допускати удари по ним та кидати, необхідно суворо дотримуватись техніки безпеки під час роботи з цими речовинами та матеріалами.

- Під час гасіння пожеж в парках вживаються заходи до евакуації техніки. Для цього застосовуються чергові (танкові) тягачі, а також виводять і евакуюють техніку вручну.

Під час пожеж в парках з технікою завантаженою боєприпасами діяти з дотриманням заходів безпеки під час пожеж на складах з боєприпасами.

Заходи безпеки при гасінні пожеж

Гасіння пожежі є виконанням бойового завдання і вимагає від особового складу великих фізичних і духовних зусиль, а іноді і ризику. Тільки міцні духом і фізично сильні воїни здатні витримати і перенести ці труднощі.

Гасіння пожеж доводиться вести в різній обстановці: вдень і вночі, в сильні морози і при високих температурах, в задимленому і отруєному середовищі, на висотах і в підвалах, в умовах вибухів, обвалення конструкцій і стихійних лих.

Відповідальність за дотримання особовим складом техніки безпеки і створення безпечних умов роботи на пожежі несе керівник гасіння пожежі.

Нещасні випадки з особовим складом відбуваються, як правило, при грубому порушенні працюючим елементарних правил техніки безпеки. Щоб їх не допускати і забезпечити безпечну роботу при гасінні пожежі, кожен *військовослужбовець зобов'язаний*:

- знати особливості горіння і способи гасіння речовин і матеріалів, що знаходяться в палаючих приміщеннях (спорудах);
- вибирати найбільш безпечні місця роботи, прийоми і способи;
- при роботі на висоті, в підвальних і задимлених приміщеннях, при наявності небезпеки отруєння, ураження електричним струмом або радіоактивними речовинами застосовувати страхуючі або захисні засоби;
- стежити за змінами обстановки, станом будівельних конструкцій, технологічного устаткування і в разі виникнення небезпеки негайно попереджати про це особовий склад;
- вміти швидко визначити характер небезпеки, яка може виникнути в ході гасіння, і як її уникнути;
- бути постійно готовим до дій при різкій зміні обстановки та виникнення необхідності надання допомоги товаришеві;

– знати встановлені сигнали для відходу і шляхи, по яких він повинен здійснюватися.

Керівник гасіння пожежі зобов'язаний визначити шляхи безпечного відходу при зміні обстановки або переходу в наступ, а також встановити на випадок відходу єдиний для всіх сигнал.

Для своєчасного надання допомоги потерпілому до осередку пожежі викликається швидка медична допомога.

Контрольні питання:

1. Якими документами регламентується організація пожежної охорони у Збройних Силах України?
2. Що визначає “Положення про пожежну безпеку в Збройних Силах України” ?
3. Які підрозділи в Міністерстві оборони України і Збройних Силах України утворюються для реалізації завдань пожежної безпеки?
4. Хто у військової частини розробляється план пожежної безпеки?
5. Скільки примірників плану пожежної безпеки розробляються, і де вони зберігаються?

ЗАНЯТТЯ 2 Пожежна безпека будівель та споруд

Мета: Ознайомити курсантів із вимогами до вогнестійкості будівель та споруд, категоріями приміщень та будівель за вибухопожежною та пожежною небезпекою та класифікацією вибухо- та пожежонебезпечних приміщень.

3.2.1 Вогнестійкість будівель та споруд

Технічні рішення в частині пожежної безпеки реалізуються на стадії проектування і будівництва різних об'єктів, зокрема підприємств торгівлі і громадського харчування, баз і складів. При цьому для зменшення небезпеки виникнення і розповсюдження пожеж важливе значення має правильний вибір будівельних матеріалів і конструкцій. За здатністю до спалаху вони підрозділяються на три групи: негорючі, важкогорючі і горючі.

Важливою якісною протипожежною характеристикою будівель та споруд є їх вогнестійкість, яка визначається вогнестійкістю будівельних елементів і конструкцій будівель та споруд.

Під вогнестійкістю будівельних елементів і конструкцій будівель розуміють їх здатність не досягати під вогневим впливом граничного стану вогнестійкості.

Кількісними характеристиками вогнестійкості будівельних елементів і конструкцій є **межа вогнестійкості і межа розповсюдження вогню**.

Межею вогнестійкості називається відрізок часу визначений за допомогою розрахункового методу або з початком вогневого випробування будівельних елементів і конструкцій до виникнення одного з граничних становищ вогнестійкості.

Стандартом встановлені наступні межі становища вогнестійкості:

а) утворення в конструкції прохідних тріщин або прохідних отворів, через які проникають продукти горіння або полум'я;

б) підвищення температури на поверхні конструкції, яка не обігривається, в середньому більше ніж на 160 °С або в будь-якій точці цієї поверхні більше ніж на 190 °С в порівнянні з температурою конструкції до випробування або більше +220 °С незалежно від її температури до випробування;

в) втрата міцності конструкції (обрушення або прогинання конструкції).

Від ступеня займистості і межі вогнестійкості основних будівельних конструкцій залежить ступінь вогнестійкості будівель і споруд. Всі будівлі і споруди за вогнестійкістю підрозділяються на вісім ступенів: I, II, III, IIIa, IIIб, IV, IVa, V (таблиця 3.1).

Найвищі межі вогнестійкості основних будівельних конструкцій в будівлях і спорудах I-го ступеня вогнестійкості; у будівлях і спорудах кожного наступного ступеня вогнестійкості вони нижчі.

Таблиця 3.1 - Конструктивні характеристики будинків залежно від їх ступеня вогнестійкості

Ступінь вогнестійкості	<i>Конструктивні характеристики</i>
I, II	Будинки з несучими та огорожуючими конструкціями з природних або штучних кам'яних матеріалів, бетону, залізобетону із застосуванням листових та плитних негорючих матеріалів.
III	Будинки з несучими та огорожуючими конструкціями з природних або штучних кам'яних матеріалів, бетону, залізобетону. Для перекриттів дозволяється застосовувати дерев'яні конструкції, які захищені штукатуркою або негорючими листовими, плитними матеріалами, або матеріалами груп горючості Г1, Г2. До елементів покриттів не пред'являються вимоги щодо межі вогнестійкості та поширення вогню, при цьому елементи горищного покриття з деревини повинні мати вогнезахистну обробку.

Таблиця 3.1 - Продовження

III а	Будинки переважно з каркасною конструктивною схемою. Елементи каркаса виконані з металевих незахищених конструкцій. Огороджувальні конструкції – з металевих профільованих листів або інших негорючих листових матеріалів з негорючим утеплювачем або утеплювачем груп горючості Г1, Г2.
III б	Будинки переважно одноповерхові з каркасною конструктивною схемою. Елементи каркаса виконані з деревини, яка була піддана вогнезахисній обробці. Огороджувальні конструкції виконують із застосуванням деревини або матеріалів на її основі. Деревина та інші матеріали груп горючості Г3, Г4 огороджувальних конструкцій мають бути піддані вогнезахисній обробці або захищені від дії вогню та високих температур.
IV	Будинки з несучими та огороджувальними конструкціями з деревини або інших горючих матеріалів, захищених від дії вогню та високих температур штукатуркою або іншими листовими, плитними матеріалами. До елементів покриттів не пред'являються вимоги щодо межі вогнестійкості та межі поширення вогню, при цьому елементи горищного покриття з деревини повинні мати вогнезахисну обробку.
V а	Будинки переважно одноповерхові з каркасною конструктивною схемою. Елементи каркаса виконані з металевих незахищених конструкцій. Огороджувальні конструкції – з металевих профільованих листів або інших негорючих матеріалів з утеплювачем груп горючості Г3, Г4.
V	Будинки, до несучих і огороджувальних конструкцій яких не пред'являються вимоги щодо межі вогнестійкості та межі поширення вогню.

Найбільшу межу вогнестійкості в будівлях будь-якого ступеня мають несучі конструкції, найменшу – внутрішні перегородки.

Тому вогнестійкість будівлі визначається в певних діапазонах.

Межа вогнестійкості будівельних конструкцій не завжди може відповідати вимогам пожежної безпеки, а відтак її потрібно підвищувати.

Для підвищення межі вогнестійкості використовують різні методи вогнезахисту. Методи вогнезахисту залежать від:

- необхідної межі вогнестійкості;
- типу конструкції;
- положення конструкції в просторі;
- виду статичних та динамічних навантажень, що діють на конструкцію;
- температурно-вологісних умов експлуатації;
- агресивності оточуючого середовища;
- естетичних вимог до конструкцій та ін.

Найменшу межу вогнестійкості мають металеві незахищені конструкції. Залежно від температурного режиму пожежі межа їх вогнестійкості має декілька хвилин – 0,1-0,3 год.

Металеві конструкції мають велику теплопровідність, швидко прогріваються і втрачають несучу здатність. Тому збільшення їх товщини не дає позитивного ефекту. Для захисту цих конструкцій використовують:

- бетонування;
- облицювання цеглою, керамічними плитами;
- цементно-піщану й перлітову штукатурку;
- покриття азбестом і рідким склом;
- покриття, що спучується з утворенням пористих захисних прошарків, що мають високі теплоізоляційні властивості.

Наведені вище методи вогнезахисту металевих конструкцій дають можливість підвищити межу їх вогнестійкості до нормованих величин (0,5-3 год).

Дерев'яні конструкції мають незначну теплопровідність, а їх вогнестійкість втрачається через обгорання конструкцій, а відтак зменшення площини перетину.

Вогнезахист дерев'яних конструкцій здійснюється шляхом:

- просочування антипіренами;
- створення термоодягу у вигляді штукатурки;
- облицювання вогнезахисним покриттям (червона цегла, пустотілі керамічні блоки);
- покриття листовим азбестоцементом, сухою гіпсовою або звичайною штукатуркою;
- поверхневої обробки деревини емаллю в 4 шари.

Дерев'яні конструкції, захищені вищенаведеними методами, набувають властивостей важкогорючих матеріалів і не займаються від малопотужних джерел.

Кам'яні конструкції мають вогнестійкість, межа якої залежить від їх товщини, теплофізичних властивостей, способу обігріву. Завдяки своїй масивності й теплофізичним властивостям, кам'яні конструкції чинять великий опір вогню в умовах пожежі. Цегляні конструкції в умовах пожежі витримують нагрівання до 700-900°C, не зменшуючи своєї міцності і не виявляючи ознак руйнування. Межа вогнестійкості цегляних стін товщиною 25 см становить 5 год., а стін з пустотілою цегли – 5,5 год.

Залізобетонні конструкції досить стійкі в умовах пожежі через негорючість і невелику теплопровідність. Вони виконують свої функції в умовах пожежі до 1 год., іноді менше. Дія води при їх гасінні може

спричинити вибух бетону й швидке руйнування конструкції. Для підвищення їх вогнестійкості:

- збільшують товщину конструкції;
- вибирають бетон з меншим коефіцієнтом теплопровідності;
- знижують статичні і динамічні навантаження;
- добирають в'язучі матеріали і відповідні наповнювачі;
- збільшують товщину захисного шару бетону;
- зменшують теплопровідність шляхом нанесення штукатурок чи облицювання;
- добирають арматуру з більш високою критичною температурою.

Межа вогнестійкості будівельної конструкції визначається на основі вогневих випробувань по стандартній методиці в спеціальних печах. Зразки для випробувань, які виконуються до натуральної величини, нагрівають в спеціальній печі і одноразово піддають впливу нормативних навантажень. При цьому визначають час від початку випробувань до появи одної з ознак, що характеризують граничний стан вогнестійкості.

Схема обігріву при випробуваннях повинна відповідати можливому напрямку впливу вогню на випадок пожежі, а температурний режим встановлюється у вогневій камері в залежності від часу (табл.3.2).

Таблиця 3.2 Залежність температурного режиму у вогневій камері в залежності від часу

Час	5 хв.	10 хв.	15 хв.	30 хв.	1 год.	1,5 год.	2 год.	3 год.	4 год.	6 год.
Темп. °С	556	659	718	821	925	986	1029	1090	1133	1193

Межа розповсюдження вогню установлює допустимий розмір пошкодження конструкції внаслідок її горіння за межами зони нагрівання - в контрольній зоні. Розповсюдження вогню по будівельній конструкції визначається на основі випробувань зразків за стандартною методикою в спеціальних вогневих печах.

Будівлі та споруди по вогнестійкості підрозділяються на п'ять ступенів. Ступінь вогнестійкості будівель та споруд визначається межами вогнестійкості основних будівельних конструкцій і межами розповсюдження вогню по цим конструкціям.

Мінімальні межі вогнестійкості основних будівельних конструкцій в залежності від ступеню вогнестійкості наведені в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3 Мінімальні межі вогнестійкості основних будівельних конструкцій в залежності від ступеню вогнестійкості

Ступінь вогнестійкості будівель або споруд	Межі вогнестійкості основних будівельних конструкцій, година					
	Основні стіни, стіни східних кліток, колони	Сходи, майданчики, сходи, балки та марші в східних клітках.	Зовнішні стінки з навішних панелей.	Внутрішні основні стіни (перегородки)	Плити, настили та ін. основні конструкції, міжповерхові перекриття і перекриття горища	Плити, настили та основні конструкції, покриття
I	2,5	1,0	0,5	0,5	1,0	0,5
II	2,0	1,0	0,25	0,25	0,75	0,25
III	2,0	1,0	0,25	0,25	0,75	не нормується
IV	0,5	0,25	0,25	0,25	0,25	
V	Не нормується					

Максимальні межі розповсюдження вогню по основним будівельним конструкціям в залежності від ступеню вогнестійкості будівель і споруд наведені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4 Максимальні межі вогнестійкості основних будівельних конструкцій в залежності від ступеню вогнестійкості

Ступень вогнестійкості будівель або споруд	Межі вогнестійкості основних будівельних конструкцій, година					
	Основні стіни, стіни східних кліток, колони	Сходи, майданчики, косяки, сходи, балки та марші в сходах. клітках.	Зовнішні стінки з навішних панелей.	Внутрішні основні стіни (перегородки)	Плити, настили та ін. основні конструкції, міжповерхові перекриття і перекриття горища	Плити, настили та основні конструкції, покриття
I	не допускається					
II	не допуск.	не допуск.	не допуск.	40	не допуск.	не допуск.
III				40		
IV	40	25	40	40	25	нормується
V	не нормується					

В будівлях усіх ступенів вогнестійкості допускається виконувати із дерева основу під дах, стропила, підлогу, облицювання стін, перегородок і стелі, а також двері, ворота, рами вікон, ліхтарів.

Виключення складає заповнення проїмів в протипожежних перешкодах, які повинні бути виконані із вогнетривких матеріалів.

Допускається виконувати із вогнетривких матеріалів деякі види перегородок (щитові заklenі або зі сталлюю сіткою при висоті глухої частини не більше 1,2м від рівня підлоги, збірно - розбірні, розсувні).

В будівлях I, II, III та IV ступенів вогнестійкості облицювання

матеріалами що запалюються поверхні конструкцій в коридорах, на сходах, холах та фойє НЕ ДОЗВОЛЯЄТЬСЯ!

В покриттях будівель I та II ступенів вогнестійкості дозволяється застосовувати згоряємі утеплювачі по залізобетонним плитам, настилам та азбестоцементним панелям.

Коли покриття таких будівель виконано із сталевих конструкцій, то утеплювач слід застосовувати вогнетривкий або який важко згорає.

Отже, з урахуванням характеристики вогнестійкості будівель та споруд, найбільш надійними в протипожежному відношенні є будівлі та споруди з I та II ступенями вогнестійкості.

3.2.2 Категорії приміщень та будівель за вибухопожежною та пожежною небезпекою

Основою для встановлення нормативних вимог щодо конструктивних та планувальних рішень на промислових об'єктах, а також інших питань забезпечення їхньої вибухопожежобезпеки є визначення категорій приміщень та будівель виробничого, складського та невиробничого призначення за вибухопожежною та пожежною небезпекою НАПБ Б.03.002-2007 "Норми визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою".

Категорія пожежної небезпеки приміщення (будівлі, споруди) – це класифікаційна характеристика пожежної небезпеки об'єкта, що визначається кількістю і пожежонебезпечними властивостями речовин і матеріалів, які знаходяться (обертаються) в них з урахуванням особливостей технологічних процесів розміщених в них виробництв.

Відповідно до НАПБ Б.03.002-2007 (ОНТП 24-86) приміщення за вибухопожежною та пожежною небезпекою поділяють на п'ять категорій (А, Б, В, Г, Д). Якісним критерієм вибухопожежної небезпеки приміщень (будівель) є наявність в них речовин з певними показниками вибухопожежної небезпеки. Кількісним критерієм визначання категорії є надлишковий тиск (Р), який може розвинутиися при вибуховому загорянні максимально можливого скупчення (завантаження) вибухонебезпечних речовин у приміщенні.

Категорія А (вибухонебезпечна)

Приміщення в яких застосовуються горючі гази, легкозаймисті рідини з температурою спалаху не більше 28 °С в такій кількості, що можуть утворюватися вибухонебезпечні парогазоповітряні суміші, при спалахуванні котрих розрахунковий надлишковий тиск вибуху в

приміщенні перевищує 5кПа. Речовини та матеріали, здатні вибухати та горіти при взаємодії з водою, киснем повітря або одне з одним в такій кількості, що розрахунковий надлишковий тиск вибуху в приміщенні перевищує 5кПа.

Категорія Б (вибухопожежонебезпечна)

Приміщення в яких застосовуються вибухонебезпечний пил і волокна, легкозаймисті рідини з температурою спалаху більше 28 °С та горючі рідини за температурних умов і в такій кількості, що можуть утворюватися вибухонебезпечні пилоповітряні або пароповітряні суміші, при спалахуванні котрих розвивається розрахунковий надлишковий тиск вибуху в приміщенні, що перевищує 5кПа.

Категорія В (пожежонебезпечна)

Приміщення в яких знаходяться горючі рідини, тверді горючі та важкогорючі речовини, матеріали здатні при взаємодії з водою, киснем повітря або одне з одним горіти лише за умов, що приміщення, в яких вони знаходяться або використовуються, не відносяться до категорій А та Б.

Категорія Г

Приміщення в яких знаходяться негорючі речовини та матеріали в гарячому, розжареному або розплавленому стані, процес обробки яких супроводжується виділенням променистого тепла, іскор, полум'я; горючі гази, спалимі рідини, тверді речовини, які спалюються або утилізуються як паливо.

Категорія Д

Приміщення в яких знаходяться негорючі речовини та матеріали в холодному стані.

Визначення надлишкового в порівнянні з допустимим тиску вибуху P здійснюється розрахунковим методом.

Значення максимально можливого надлишкового тиску, що виникає при загорянні вибухонебезпечного середовища в приміщенні, визначається за формулою:

$$P = \frac{H_T P_0 z m}{V \rho C_p \rho T_0} \cdot \frac{1}{K_H}, \text{кПа} \quad (1)$$

де H_T – теплота згоряння горючої речовини, Дж/кг (для нафтопродуктів, розчинників $H_T = 40 \cdot 10^6$ Дж/кг);

P_0 – початковий тиск, кПа (приймається рівним 101 кПа);

z – коефіцієнт, що характеризує ступінь участі горючої речовини (для ЛЗР і ГР, нагрітих вище температури спалаху, $z = 0,3$);

m – маса горючої речовини, кг;

V_p – вільний об'єм приміщення, м³ (береться рівним 0,8);

C_p – питома теплоємність газової суміші в приміщенні, кДж/кгК (береться рівною теплоємності повітря 1 кДж);

ρ – густина газового середовища в приміщенні, кг/м³ (дорівнює густині повітря при заданій температурі; $\rho = 1,2$ кг/м³);

k – коефіцієнт, що враховує роботу аварійної вентиляції ($k=A \cdot t+1$, де A – кратність аварійної вентиляції);

t – тривалість надходження горючих газів і парів, год.;

K_n – коефіцієнт негерметичності приміщення ($K_n = 3$);

T_0 – температура в приміщенні ($T_0 = 300$ К).

При використанні в приміщенні горючих газів, легкозаймистих або горючих рідин для визначення маси, що входить в формулу 1, допускається враховувати роботу аварійної вентиляції, якщо забезпечено її автоматичний пуск при перевищенні гранично допустимої вибухонебезпечної концентрації та електропостачання за першою категорією надійності. Об'єм приміщення, в якому вибухонебезпечна суміш буде утворювати концентрацію на межі поширення полум'я:

$$V=1,5 \frac{E}{C_{н.к.м.}}, \text{м}^3 \quad (2)$$

де 1,5 – коефіцієнт запасу;

E – кількість вибухонебезпечної речовини, котра надійшла у приміщення, г;

$C_{н.к.м.}$ – нижня концентраційна межа поширення полум'я.

Після визначення категорії приміщень за вибухопожежною та пожежною небезпекою визначається категорія будівель в цілому.

Будівля (будинок) належить до категорії А, якщо у ній сумарна площа приміщень категорії А перевищує 5% площі усіх приміщень, або 200м².

Допускається не відносити будівлю до категорії А, якщо сумарна площа приміщень категорій А в будівлі не перевищує 25% сумарної площі усіх розташованих у ній приміщень (але не більше 1000 м²) і ці приміщення обладнуються установками автоматичного пожежогасіння.

Будівля належить до категорії Б, якщо одночасно виконуються дві умови:

а) будівля не належить до категорії А;

б) загальна площа приміщень категорії А і Б перевищує 5% сумарної площі усіх приміщень, або 200 м².

Допускається не відносити будівлі до категорії Б, якщо сумарна

площа приміщень категорій А і Б не перевищує 25% сумарної площі усіх розташованих в ній приміщень (але не більше 3500 м²) і ці приміщення обладнуються установками автоматичного пожежогасіння.

Будівля належить до категорії В, якщо одночасно виконуються дві умови:

- а) будівля не належить до категорії А чи Б;
- б) загальна площа приміщень категорії А, Б, В перевищує 5% (10%, якщо в будівлі відсутні приміщення категорій А і Б) сумарної площі усіх приміщень.

Допускається не відносити будівлі до категорії В, якщо сумарна площа приміщень категорій А, Б, В у будівлі не перевищує 25% сумарної площі усіх розташованих в ній приміщень (але не більше 3500 м²) і ці приміщення обладнуються установками автоматичного пожежогасіння.

Будівля належить до категорії Г, якщо одночасно виконуються дві умови:

- а) будівля не належить до категорій А, Б або В;
- б) загальна площа приміщень категорії А, Б, В і Г перевищує 5% сумарної площі усіх приміщень, або 200 м².

Допускається не відносити будівлі до категорії Г, якщо сумарна площа приміщень категорій А, Б, В і Г не перевищує 25% сумарної площі усіх розташованих в ній приміщень (але не більше 5000 м²) і приміщення категорій А, Б, В обладнуються установками автоматичного пожежогасіння.

Будівля належить до категорії Д, якщо вона одночасно не належить до категорії А, Б, В або Г.

Визначення категорії будівель в цілому виконується після визначення категорій приміщень. Залежно від встановленої категорії за вибухопожежною та пожежною небезпекою, передбачається відповідний чинним нормативам комплекс об'ємних планувальних рішень та профілактичних заходів.

3.2.3 Класифікація вибухо- та пожежонебезпечних приміщень (зон)

Класифікація пожежонебезпечних та вибухонебезпечних зон визначається «Правилами улаштування електроустановок» (ПУЕ184) і ДНАОП 0.0011.32.01 «Правила будови електроустановок. Електрообладнання спеціальних установок».

Характеристика пожежо та вибухонебезпеки може бути загальною для усього приміщення або різною в окремих його частинах. Це також стосується надвірних установок і ділянок територій. Таким чином, усі

приміщення, або їх окремі зони, поділяються на пожежонебезпечні та вибухонебезпечні.

Пожежонебезпечна зона – це простір у приміщенні або за його межами, у якому постійно або періодично знаходяться (зберігаються, використовуються або виділяються під час технологічного процесу) горючі речовини, як при нормальному технологічному процесі, так і при його порушенні в такій кількості, яка вимагає спеціальних заходів у конструкції електрообладнання під час його монтажу та експлуатації. Ці зони в разі використання у них електроустаткування поділяються на чотири класи: **П-I, П-II, П-III** і **П-III**.

Пожежонебезпечна зона класу П-I – простір у приміщенні, у якому знаходиться горюча рідина – рідина, що має температуру спалаху, більшу за +61 °С.

Пожежонебезпечна зона класу П-II – простір у приміщенні, у якому можуть накопичуватися і виділятися горючий пил або волокна з нижньою концентраційною межею спалахування, більшою за 65 г/м³.

Пожежонебезпечна зона класу П-III – простір у приміщенні, у якому знаходяться тверді горючі речовини та матеріали.

Пожежонебезпечна зона класу П-III – простір поза приміщенням, у якому знаходяться горючі рідини, пожежонебезпечний пил та волокна або тверді горючі речовини і матеріали.

Вибухонебезпечна зона – це простір у приміщенні або за його межами, у якому є в наявності, чи здатні утворюватися вибухонебезпечні суміші.

Газо – пароповітряні вибухонебезпечні середовища утворюють вибухонебезпечні зони класів 0, 1, 2, а пилоповітряні – вибухонебезпечні зони класів 20, 21, 22.

Вибухонебезпечна зона класу 0 – простір, у якому вибухонебезпечне середовище присутнє постійно, або протягом тривалого часу. Вибухонебезпечні зони класу 0 можуть мати місце переважно в межах корпусів технологічного обладнання і, у меншій мірі, в робочому просторі (вугільна, хімічна, нафтопереробна промисловість).

Вибухонебезпечна зона класу 1 – простір, у якому вибухонебезпечне середовище може утворитися під час нормальної роботи (тут і далі нормальна робота – ситуація, коли установка працює відповідно до своїх розрахункових параметрів).

Вибухонебезпечна зона класу 2 – простір, у якому вибухонебезпечне середовище за нормальних умов експлуатації відсутнє, а якщо воно виникає, то рідко і триває недовго. У цих випадках можливі аварії катастрофічних розмірів (розрив трубопроводів високого тиску або

резервуарів значної місткості), які не повинні розглядатися під час проектування електроустановок. Частоту виникнення і тривалість вибухонебезпечного газопароповітряного середовища визначають за правилами (нормами) відповідних галузей промисловості.

Вибухонебезпечна зона класу 20 – простір, у якому під час нормальної експлуатації вибухонебезпечний пил у вигляді хмари присутній постійно або часто у кількості, достатній для утворення небезпечної концентрації суміші з повітрям, і простір, де можуть утворюватися пилові шари непередбаченої або надмірної товщини. Звичайно, це має місце всередині обладнання, де пил може формувати вибухонебезпечні суміші часто і на тривалий термін.

Вибухонебезпечна зона класу 21 – простір, у якому під час нормальної експлуатації ймовірна поява пилу у вигляді хмари в кількості, достатній для утворення суміші з повітрям вибухонебезпечної концентрації. Ця зона може включати простір поблизу місця порошкового заповнення або осідання і простір, де під час нормальної експлуатації ймовірна поява пилових шарів, які можуть утворювати небезпечну концентрацію пилоповітряної суміші.

Вибухонебезпечна зона класу 22 – простір, у якому вибухонебезпечний пил у завислому стані може з'являтися не часто і існувати недовго, або в якому шари вибухонебезпечного пилу можуть існувати і утворювати вибухонебезпечні суміші в разі аварії. Ця зона може включати простір поблизу обладнання, що утримує пил, який може вивільнятися шляхом витоку і формувати пилові утворення. При визначенні розмірів вибухонебезпечних зон у приміщеннях слід враховувати що:

1) при розрахунковому надлишковому тиску вибуху газу – пароповітряної вибухонебезпечної суміші, що перевищує 5 кПа, вибухонебезпечна зона займає весь об'єм приміщення;

2) вибухонебезпечна зона класів 20, 21, 22 займає весь об'єм приміщення;

3) при розрахунковому надлишковому тиску вибуху газу – пароповітряної вибухонебезпечної суміші, що дорівнює або менше 5 кПа, вибухонебезпечна зона займає частину об'єму приміщення і визначається відповідно до норм технологічного проектування або обчислюється технологіями згідно з ДСТУ 8828:2019. За відсутності даних допускається приймати вибухонебезпечну зону в межах до 5м по вертикалі і горизонталі від технологічного апарату, з якого можливий викид горючих газів або парів ЛЗР;

4) при розрахунковому надлишковому тиску вибуху в приміщенні,

що не перевищує 0,5 кПа, матиме місце пожежонебезпечна зона, що визначається згідно з вимогами розділу 5;

5) при розрахунковому надлишковому тиску вибуху пилоповітряної суміші або парів ГР, що дорівнює або менше 5 кПа, матиме місце пожежонебезпечна зона;

б) простір за межами вибухонебезпечних зон класів 21, 22 не вважається вибухонебезпечним, якщо немає інших умов, що створюють для нього вибухонебезпеку.

Зони в приміщеннях або за їх межами, в яких тверді, рідкі та газоподібні горючі речовини спалюються як паливо, або утилізуються шляхом спалювання, не належать у частині їх електрообладнання до пожежонебезпечних і вибухонебезпечних зон. До них також не належать зони до 5 м по горизонталі та вертикалі від апарата, у якому знаходяться горючі речовини, якщо технологічний процес ведеться із застосуванням відкритого вогню, розжарених частин, або технологічні апарати мають поверхні, нагріті до температури самозаймання горючої пари, пилу або волокон.

Клас пожежонебезпечної та вибухонебезпечної зони визначається технологами разом з електриками проектної або експлуатуючої організації у залежності від частоти і тривалості присутнього вибухонебезпечного середовища.

Залежно від класу зони згідно з вимогами ПУЕ і ДНАОП 0.001.1.32101 визначається тип виконання електроустаткування, що є одним з головних напрямків у запобіганні пожежам і вибухам від теплового прояву електричного струму. Правильний вибір типу виконання електрообладнання забезпечує виключення можливості виникнення пожежі чи вибуху за умови підтримання допустимих режимів його експлуатації.

Усі електричні машини, апарати і прилади, розподільні пристрої, трансформаторні і перетворювальні підстанції, елементи електропроводки, струмоводи, світильники, тощо повинні використовуватися у виконанні, яке б відповідало класу зони з пожежовибухонебезпеки, тобто мати відповідний рівень і вид вибухозахисту або ступінь захисту оболонок згідно ГОСТ 14254, ПУЕ184 і ДНАОП 0.0011.32101.

Електроустаткування, що використовується, повинно мати чітке маркування щодо його вибухозахисних властивостей і ступеню захисту оболонки згідно з чинними нормативами.

Контрольні питання:

1. Скільки існують категорій будівель за пожежною небезпекою?
2. Скільки існують категорій приміщень за пожежною небезпекою?
3. На скільки ступенів по вогнестійкості підрозділяються будівлі та споруди?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основні рекомендовані джерела

1. Заходи безпеки та життєдіяльності у військових підрозділах : підручник / В.М. Петренко, М.М. Ляпа, П.Є. Трофименко та ін. Суми: Сумський державний університет, 2018. 412 с.
2. Заходи безпеки у Збройних Силах України : підручник / О. Водчиць, Г. Чугуй, І. Скворок та ін. Київ: НАУ, 2021. 267с.
3. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, затверджений Законом України від 24.03.1999 № 548-ХІУ (із змінами та доповненнями).

Додаткові рекомендовані джерела

1. Закон України “Про охорону праці” від 14.10.1992 р. № 2694-ХІІ.
2. Закон України “Про пожежну безпеку”.
3. Наказ Міністра оборони України “Про затвердження Положення про пожежну безпеку в системі Міністерства оборони України”, введеного в дію наказом Міністра оборони України від 29.09.2014 № 685 (зі змінами від 24 червня 2020 року № 224).
4. Наказ Міністра оборони України від 22.12.1993 р. № 300 “Положення про комісії з питань попередження травматизму серед військовослужбовців, працівників військових частин”.
5. Наказ Міністра оборони України від 28.01.1998 р. № 20 “Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці у військових частинах і установах”.
6. Методичний посібник з основних питань організації повсякденної діяльності військ (сил). Київ: Варта, 2007.
7. Методичні рекомендації щодо захисту озброєння та військової техніки від вогневого впливу противника (ракетних, артилерійських ударів, ударних безпілотних літальних апаратів. Наказ командувача Повітряних Сил Збройних Сил України № 30 від 01 травня 2023 року № 30, ПвТКП 7- 115.12(56-59).
8. Курс стрільб зі стрілецької зброї і бойових машин КРП 03.032.056-2016(01). Наказ Начальника Генерального штабу від 17.04.18 № 160.

Інтернет – посилання

1. Військова бібліотека. URL: https://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html#_libref1 (дата звернення 14.08.2023).
2. Верховна Рада України Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 14.08.2023).

Навчальне електронне видання

НИКОЛАЄВ Сергій Володимирович
ШАНЮК Олег Віталійович

БЕЗПЕКА ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
Конспект лекцій

Видавець і виготовлювач

Одеський державний екологічний університет

вул. Львівська, 15, м. Одеса, 65016

тел./факс: (0482) 32-67-35

E-mail: info@odeku.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5242 від 08.11.2016